

INCONȘTIENTUL

Termen tri-regional

Consultanți interregionali: Jose Renato Avzaradel (America Latină), Allannah Furlong (America de Nord) și Judy Gammelgaard (Europa)

Copreședinte Coordonator Interregional: Eva D. Papiasvili (America de Nord)

Traducere în limba română prin grija Societății Române de Psihanaliză

Tradus de: Daniela Andronache

Coordonat de: María Inés Nieto

I. INTRODUCERE ȘI DEFINIȚIE INTRODUCȚIVĂ

Este universal recunoscut faptul că descoperirea statutară a psihanalizei și ipoteza nucleu a teoriei psihanalitice, încă de la începuturile acesteia, este conceptul de inconștient. Deși conceptul a suferit transformări succesive în gândirea lui Freud, inconștientul din topografia freudiană, cu implicațiile lui de teorie descentrată a subiectivității, se evidențiază ca insight distinctiv și radical al psihanalizei clasice. Deși Freud nu a fost primul care a folosit acest termen, el a fost primul care i-a dat un loc crucial și sistematic în metapsihologia sa și care a dezvoltat o abordare metodică a diferitelor lui manifestări. Freud (1912a) a oferit o excelentă relatare a argumentației ipotezei proceselor psihice inconștiente, analizând fenomene clinice precum sugestia post hipnotică și simptomele nevrotice, în primul rând cele isterice, dar și fenomene nepatologice, precum cuvântul de spirit, parapraxiile și visele. Ipoteza existenței proceselor inconștiente poate fi identificată încă din practicile de vindecare spirituale, animism, mesmerism, hipnotism, precum și în psihologia medicală din secolul al XIX-lea. Aceste practici au în comun conceptul dual al minții, compuse din ceea ce este observabil și observatul său, adică, ceea ce este ascuns și crezut și/sau perceput intuitiv. Cu toate că în primii ani ai carierei sale, Freud pare să fi îmbrățișat acest dualism neocartezian, treptat a apărut o concepție de un tip radical diferit asupra inconștientului, care nu este o a doua conștiință, ci o serie de „acte fizice” perpetue, diferite calitativ de mintea rațională, adultă, conștientă.

Psihanaliștii nu sunt unici prin supunerea lor în fața „străinului interior”, ci prin faptul că au făcut din aceste implicații epistemologice, clinice și etice ale prezenței disruptive, dar potențial transformatoare, obiectul lor zilnic de studiu. În absența noțiunii de procese inconștiente, susținea Freud, avem dificultăți în explicarea fenomenelor mentale (1916c, pp. 166-171). El „nu a obosit

niciodată în insistența sa asupra argumentelor cu care l-a susținut și a combătut obiecțiile la adresa lui” (Strachey, în: Freud, 1915c, p.161).

Prima utilizare într-o publicație a termenului „inconștient” a apărut în 1893, în „Studii asupra isteriei” (Freud, 1893), iar prima ciornă nefinalizată a scrierii sale teoretice din 1938 intitulată „Câteva lecții de bază în psihanaliză” (Freud 1940c) reprezintă o nouă revendicare a termenului.

Sintetizând, extinzând și adaptând dicționarele regionale recente (Akhtar, 2009; Auchincloss, 2012; Laplanche & Pontalis, 1967/1973; Borensztein, 2014), pot fi formulate următoarele definiții ale Inconștientului:

De-a lungul evoluției teoriei psihanalitice conceptul de Inconștient este folosit în principal în următoarele moduri: **Inconștientul dinamic**, care se referă în primul rând la materialul refulat activ, inacceptabil minții inconștiente; într-un sens larg, se referă la toate conținuturile care sunt activ ținute în afara conștiinței conștiente și care exercită presiune în direcția conștiinței; **sistemul inconștient**, care se referă la un aspect al minții ce operează exclusiv conform principiului plăcerii/neplăcerii și gândirii din „procesele primare”, guvernate de „logica inconștientă”; **inconștientul descriptiv**, numit și „preconștient”, care se referă doar la faptul că un conținut mental nu este conștient pe moment. **Conținuturile inconștientului** includ instinctele (pulsunile) și reprezentanții instinctuali; materialul apărut ca urmare a „refulării primare”, conținuturile împinse în jos de forța refulării și schițele filogenetice care organizează „fantasmăle primare”. **Inconștientul calitate**, sub formă de adjectiv, apare în teoria structurală/a doua topografie a Selui, Eului și Supraeului. Aici, întregul Se (Es = el/ea neutru) este inconștient, dar unele părți din Eu (Ich = eu) și Supraeu (Über Ich = eu ideal, principii morale internalizate) sunt de asemenea inconștiente. În întreaga operă freudiană și în multe modele psihanalitice post-freudiene și contemporane, forma adjectivală face parte și din concepte derivate, precum **proces și procesare inconștiente** și **relații de obiect** inconștiente, **conflict** inconștient, **fantasmă** inconștientă, **funcționare** inconștientă egotică, **comunicare** inconștientă, **logică** inconștientă, inconștient amenzial și inconștientul „real” (indescifrabil).

Cronologic, opera lui Freud poate fi împărțită în următoarele perioade de timp: **descoperirea inconștientului dinamic** care acoperă perioada 1893-1900, până la publicarea *Interpretării Viselor*; perioada dintre 1900 și 1923 poate fi intitulată **sistemul inconștient** sau **inconștientul topografic**. În sfârșit, perioada de după 1923, după publicarea articolului *Eul și Seul*, poate fi descrisă de **inconștientul modelului structural/modelul celei de-a doua topografii** a minții. Întrucât construcția teoretică a lui Freud a fost nelineară și marcată de o complexitate tot mai mare, aceste perioade prezintă, în mod necesar, suprapuneri.

Din punctul de vedere al formei și stilului, abrevierile folosite de Freud, Ics, Pcs și Cs, se referă la cuvintele Inconștient, Preconștient și, respectiv, Conștient. Folosirea literelor majuscule sau minuscule în cuvinte precum Inconștient, Se, Eu, Supraeu corespunde uzanțelor fiecărei școli în parte. Terminologia teoriei topografice (psihanaliza nord-americană de limbă engleză) este

sinonimă cu prima topografie europeană/timpurie și parțial cu limbajul psihanalitic canadian de limbă franceză: teoria structurală nord-americană și a doua/ultima topografie europeană, precum și părți din psihanaliza nord-americană de limbă franceză, de asemenea, sunt sinonime. Peste tot, ambele denumiri date acestor teorii sunt folosite în paralel. Dacă nu este specificat expres, italicele sunt folosite pentru a pune în evidență terminologia conceptuală.

Contribuțiile teoretice majore ale lui Freud la tema Inconștientului pot fi găsite în următoarele lucrări: Capitolul VII din *Interpretarea viselor* (1900b), lucrările de *Metapsihologie* (1915 a, b, c) și *Eul și Seul* (1923a). Un sumar al conceptualizărilor lui Freud despre Inconștient poate fi găsit și în *Introducere în Psihanaliză* (1916, 1917), *Două articole de enciclopedie* (1923b), *Noi prelegeri de psihanaliză* (1933) și *O schiță de psihanaliză* (1940a). Strachey avertizează cititorul de limbă engleză să observe că în semnificația cuvântului englezesc „inconștient” rezidă o anumită ambiguitate, care rareori apare în limba germană. Cuvintele germane „bewusst” și „unbewusst” sunt, ca formă gramaticală, participii pasive, iar sensul lor obișnuit este aproximativ „cunoscut conștient” și „cunoscut non-conștient”. Pentru Freud *conștiența și inconștiența sunt amândouă experiențe pasive*.

II. TRECERE ÎN REVISTĂ A CONCEPTUALIZĂRILOR FREUDENE ALE INCONȘTIENTULUI

II. A. Descoperirea inconștientului dinamic (1893-1900)

Psihanaliza s-a născut odată cu *descoperirea revoluționară a funcției dinamice a apărării*, pe care a făcut-o Freud cu privire la etiologia isteriei. Apărarea împotriva amintirii (refulării) i-a dat lui Freud un indiciu cu privire la importanța rezistenței, „... o forță psihică la pacienți, care se opunea ca ideile patogene să devină conștiente (să fie reamintite). O nouă înțelegere a părut să se deschidă înaintea ochilor mei, când mi-am dat seama că aceasta trebuie fără îndoială să fie aceeași forță psihică ce jucase un rol în generarea simptomului isteric și care împiedicase, la acea vreme, ideea patogenă să devină conștientă” (Breuer & Freud, 1893-1895, p. 268, sublinierea din original). Această forță de rezistență, ca și cea complementară care i se opune, forța ascendentă a materialului patogen respins, era într-o anumită măsură cuantificabilă prin amintiri „stratificate” în raport cu apropierea lor de „nucleul patogen”. Mai mult, tocmai prin refularea sa ideea a devenit cauza simptomelor morbide, adică, a devenit patogenă (ibidem, p. 285). Pentru a reuși, refularea necesită o cheltuială permanentă de forță. Simptomele sunt rezultatul eșecului refulării, adică a întoarcerii refulatului. Simultan, afectul care este clivat de ideea refulată, este folosit pentru o „inervare somatică” (ibidem, p. 285) apărând ca și conversie isterică într-un simptom corporal. Metoda psihanalitică inovativă a asociației libere dezvoltată din realizarea că „este aproape fără de speranță încercarea de a penetra direct către nucleul organizării patogene” (ibidem, p. 292,

sublinierea din original) întrucât „straturile interioare ale organizării patogene sunt tot mai străine de ego” (ibid., p 290).

Nu toate experiențele din copilăria timpurie sunt supuse refulării. Teoria freudiană a stipulat că în conținutul său inconștientul constă din dorințe infantile fixate, marcate de sexualitatea infantilă. În această perioadă timpurie, așa cum se cunoaște din corespondența cu Fliess, (Freud, 1892-1899), Freud a dezvoltat teoria cunoscută drept *teoria seducției*: copilul a fost sedus de un adult, într-o relație ce depozitează urme tulburătoare, care mai târziu apar în conștiință, deplasate și distorsionate de forțe ce se opun devenirii lor conștiente. Teoria seducției a fost în esență o teorie a traumei sexuale premature patogene ca unic determinant al psihopatologiei de mai târziu. Experiența traumatică din copilărie poate fi uitată, disociată sau refulată, doar pentru a fi reactivată sau a exercita un efect traumatic amânat cândva în adolescență, după pubertate. O moștenire solidă a aspectului dinamic al inconștientului a fost noțiunea de forțe perechi, aflate în opoziție dinamică, ducând la noi formațiuni psihice. În perioada 1893-1895, Freud a vorbit despre opoziția dintre afectele asociate cu evenimente traumatice și prohibițiile morale ale societății. Prin procedeul utilizat Freud în autoanaliza sa din perioada 1895-1900, el a ajuns să considere forțele opuse ca fiind tot mai mult niște forțe interne: în același timp, se contura și construcția concepției sale inițiale cu privire la aparatul mental, organizat de două forțe aflate în opoziție dinamică, dorința inconștientă și interdicția din realitate.

În această epocă, în care încă nu construise teoria inconștientului, Freud a fost uimit de observația că materialul psihic este supus din când în când unei *rearanjări*, unei *transcrieri*. În corespondența sa privată cu Wilhelm Fliess, datată 6 decembrie 1896, Freud (1892-1899) îi spune lui Fliess că lucrează la ipoteza că „*mecanismul psihic*” apare în forma *urmelor de memorie*. La transcriere acestea sunt supuse unui proces de stratificare. Aici este postulat faptul că transcrierea scenelor auzite și văzute, dar încă neînțelese corespunzător, are loc în mod continuu în aparatul psihic. Aceasta este prima indicație a conceptului de *Nachträglichkeit*. În a sa schiță de *Proiect* (1895) niciodată publicată în timpul vieții sale, Freud explica isteria din perspectiva conceptului de *Nachträglichkeit*: „...este refulată o amintire care nu a devenit traumă decât prin acțiune amânată [*Nachträglichkeit*]” (Freud, 1895, p.365). Văzut în această lumină, inconștientul conține urme mnezice distorsionate ale unor scene din copilăria cea mai timpurie, care sunt imposibil de tradus pentru că la acea vârstă copilul încă nu stăpânea limbajul sau pentru că scenele respective au fost imposibil de înțeles pentru copil. Drept consecință, ele au calitatea de „*lucruri*” nesimbolizate. Acest mecanism causal inițial al inconștientului s-a retras în fundal, când în faza următoare a teoriei dezvoltării, Freud a pus accent pe fantasmă, în locul traumei/scenei seducției premature, ca unic determinant al psihopatologiei de mai târziu (Freud, 1892-1899, Scrisoarea din 21 septembrie 1897, p. 260). Ideea amintirilor rămase ca niște corpuri străine interne care acționează ca un atac intern a fost umbrită de ideea de fantasmă, care gradual a devenit reperul a ceea ce Freud a numit realitate psihică, deși nu fără a pune apoi în mod repetat sub semnul întrebării importanța relativă a „*traumei sexuale*” versus „*fantasmă*”. Realizarea importanței fantasmei în evenimentele mentale a deschis calea către descoperirea sexualității infantile și a *fantasmei*

universale a complexului Oedip, care este descris în următoarea scrisoare, din 15 octombrie 1897: „Un singur gând de valoare generală mi s-a dezvăluit. L-am descoperit și în propriul meu caz, îndrăgostindu-mă de mama și fiind gelos pe tata, iar acum îl privesc ca pe un eveniment universal al copilăriei timpurii... Dacă este așa, putem înțelege marea forță a lui Oedipus Rex ... legenda greacă surprinde o compulsiune pe care oricine o recunoaște, pentru că îi simte existența în sine însuși. Fiecare membru al publicului a fost cândva, în germene și în fantasmă, exact un astfel de Oedipus și fiecare se recuperează cu groază din împlinirea visului, aici transplantat în realitate, cu întreaga cantitate de refulare care separă starea sa infantilă de cea prezentă” (Freud, 1892-1899, p. 265).

Fără a abandona vreodată caracterul etiologic al traumei sexuale, Freud (1914, p. 17) va afirma mai târziu că „realitatea psihică cere să fie luată în considerare alături de realitatea concretă” și că ”fantasmele de a fi sedus sunt de un interes particular, căci, atât de des, ele nu sunt fantasme, ci amintiri adevărate” (1917, p. 370). Mai târziu, conceptul de *Nachträglichkeit* a fost reînviat și extins în cazul de referință al Omului cu lupi (Freud, 1918). Provocarea articulării impactului stimulării traumatice ce provine din afară sub forma percepțiilor cu stimularea traumatică provenită din interiorul minții sub forma pulsionilor și fantasmelor l-a preocupat pe Freud în întreaga sa operă.

Într-o elaborare pe aceeași temă, de după 1897, Freud a început gradual să schițeze contururile proceselor și mecanismelor ce guvernează inconștientul, cunoscute mai târziu ca „procese primare”. Pe 7 iulie 1897 el scria: „Știu în mare regulile după care aceste structuri sunt compuse și motivele pentru care ele sunt mai puternice decât amintirile autentice și astfel am aflat lucruri noi, care mă ajută să caracterizez procesele din Ics” (Freud, 1892-1899, p. 258). Tot în această epocă el a pus bazele „primei teorii a anxietății” (Freud, 1892-1899, pp. 189-195), care a postulat nu doar transformarea directă a refulatului în afect de anxietate, dar a reprezentat și prima recunoaștere și prima conexiune causală dintre anxietate și ceea ce a ajuns să fie cunoscut mai târziu drept stare traumatică.

II. B. Inconștientul topografic: Sistemul Ics 1900 – 1923

În primul model topografic al aparatului psihic, inconștientul ca substantiv a fost caracterizat ca având un anumit conținut, constând din reprezentări refulate ale pulsionilor, care funcționează în primul rând prin condensare și deplasare conform cu procesul primar al energiei mobile libere. Doar fiind puternic investite cu energie libidinală („investite cu”) aceste idei inconștiente pot să dobândească acces la sistemul preconștient/conștient. Din cauza cenzurii preconștientului, acest proces va lua, însă, întotdeauna, forma unei formațiuni de compromis puse în evidență de simptome, vise și parapraxii.

Freud a realizat, în special prin studiul viselor, că inconștientul trebuie să fie caracterizat, nu doar prin lipsa conștientului, ci și prin modul său de operare, ceea ce a condus la introducerea

conceptului important al proceselor primare. În capitolul al șaptelea din „Interpretarea viselor”, Freud observa caracterul absurd al travaliului visului, care nu poate fi pus doar pe seama acțiunii cenzurii. „Astfel suntem conduși să tragem concluzia că în formarea viselor sunt implicate două tipuri fundamentale diferite de procese psihice. Unul dintre acestea produce gânduri onirice perfect raționale, ce nu sunt mai puțin valide decât gândirea normală; în timp ce celălalt tratează aceste gânduri într-o manieră care este, în cel mai înalt grad, uimitoare și irațională” (Freud 1900b, p. 597). Procesul primar și *simbolismul inconștient al procesului primar* al viselor este caracterizat de o energie psihică liber flotantă, care trece fără opreliști prin intermediul mecanismelor de condensare și deplasare. Datorită libertății cu care poate fi transferată energia, *ideile intermediare*, care se aseamănă cu compromisurile, sunt construite prin intermediul condensării. Legile logice legate de realitate ale gândirii – procesul secundar și simbolismul limbajului său – nu se aplică procesului primar. Mai presus de toate, acesta se aplică legii contradicțiilor. Ideile contradictorii există una alături de alta fără a se aboli una pe alta. *Ele se pot combina în moduri care nu ar fi niciodată tolerate de gândirea conștientă. În sfârșit, în procesul primar, ideile își transferă intensitățile una alteia, stând în „relațiile reciproce cele mai slabe”* (ibid. p. 596). Deși Freud a început prin a acorda cenzurii rolul decisiv în procesele iraționale ale inconștientului, el a sfârșit prin a acorda procesului primar un rol de comandă alături de gândurile logice ale conștiinței. Procesele iraționale, scrie el, „sunt cele *primare*. Ele apar oriunde ideile sunt abandonate de investirea preconștientă, sunt lăsate singure și se pot încărca cu energia neînhibată din inconștient care se străduie să găsească un debușeu” (ibid. p. 605). Astfel, procesul primar este un mod de funcționare în viața psihică eliberată de inhibițiile gândirii conștiente. Procesul primar trebuie înțeles ca un principiu organizator ce există în viața adultului normal ca alternativă la procesele secundare organizate logic și verbal cu simbolismul limbajului lor comunicativ. O caracteristică importantă a procesului primar este toleranța ambiguității și contradicției. O altă este aspectul său halucinator, de împlinire de dorință, ca un act perceptiv în prezent (Freud, 1912a). Înțeles astfel, procesul primar este un proces cognitiv, care diferă substanțial de definiția cogniției din psihologia cognitivă.

Totuși, în textele sale de metapsihologie (1915 a, b, c) Freud a sistematizat conceptul de inconștient, în ipotezele economică, dinamică și topografică.

În „Pulsunile și vicisitudinile lor” (Freud, 1915a), pulsunile sunt definite ca un concept larg, între domeniul fizic și cel mental.

În „Refularea” (Freud, 1915b), Freud distinge între *refularea primară*, care este „reprezentantul psihic (ideatic) al pulsunii a cărei pătrundere în conștiință este negată” (Freud, 1915b, p. 148), și „*refularea ca atare*”, „*post-presiunea*”.

În „Inconștientul” (1915c), teoria topografică își găsește apogeul. Freud începe revizuirea conceptului de *inconștient dinamic*, care exercită o *forță opusă actului refulării*. El continuă stabilind existența inconștientului prin derivatele sale: parapraxii, simptome și vise și demonstrează că simțirea, gândirea, reamintirea și acțiunea sunt în mare parte și ele sub influența

derivatelor inconștientului. Freud face o distincție între actele *latente*, care sunt temporar și doar *descriptiv inconștiente*, dar care pot deveni conștiente prin conectarea cu un cuvânt, și procesele și conținuturile refulate, care sunt permanent inconștiente, și care sunt dinamic menținute în afara conștiinței (corespunzătoare *inconștientului dinamic*). Nu există „ori – ori” în inconștient; *procesul primar* și caracteristicile acestuia – *telescopia, deplasarea și condensarea* – se aplică în mod egal inconștientului, așa cum se aplicaseră „procesului oniric” cu cincisprezece ani înainte. Freud postulează prezența a două cenzuri, una între sistemele Ics și Pcs care, în anumite circumstanțe, poate fi eludată, și o a doua cenzură între sistemele Pcs și Cs. Emoțiile, sentimentele și afectele sunt excluse din Ics. Se spune că un afect este „inconștient” doar după ce conexiunea dintre ideea refulată și emoție a fost restaurată.

După ce a indicat diferitele modalități de funcționare ale sistemelor conștient și inconștient, Freud a continuat discuția asupra proceselor *devenirii conștiente* și a celor de *devenire inconștientă*. El a oferit două ipoteze alternative: 1) teza unei inscripții în două locuri și 2) teza unei schimbări funcționale. Când o idee psihică este transpusă din inconștient în conștient, înseamnă aceasta, se întreabă el, că avem o „înregistrare nouă – așa cum era, o a doua înregistrare – a ideii în cauză... și alături de care înregistrarea inconștientă originală continuă să existe. Sau mai degrabă ar trebui să credem că transpunerea constă într-o schimbare a stării ideii, o schimbare ce are loc asupra aceluiași material și apare în aceeași locație?” (Freud, 1915c, p. 174). Prima ipoteză este cea topografică și, astfel, are legătură cu separarea topografică a sistemelor conștient și inconștient. Se sugerează că o idee poate exista simultan în două locații din aparatul psihic și, dacă nu a rezistat cenzurii, se poate muta dintr-un sistem în altul. Ipoteza se bazează pe presupunerea că interpretarea va crea o conexiune între cele două inscripții localizate în sistemele inconștient și, respectiv, preconștient. Experiența arată, însă, că nu întotdeauna lucrurile stau așa. Caracterul inconștientului este destul de diferit de ceea ce comunicăm noi în cuvinte sau, cum scria Freud, informația oferită pacientului despre amintirea sa refulată nu îl pune pe acesta în mod obligatoriu în contact cu urma mnezică: „A auzi ceva și a avea experiența a ceva sunt în natura lor psihologică două lucruri destul de diferite, chiar dacă ambele au același conținut” (ibid., p. 176). Examinarea mai îndeaproape a mecanismului refulării, înțeles ca retragere a investiției (cathexis), favorizează cea de-a doua ipoteză. Freud s-a întrebat apoi în care sistem apare retragerea și cărui sistem aparține ea. Pornind de la experiența că o idee refulată își păstrează investiția, el concluzionează că doar investiția preconștientă poate fi retrasă unei idei. Cu alte cuvinte, refularea este un proces ce aparține preconștientului. Rezultă de aici că ceea ce se întâmplă în timpul refulării este o retragere de energie mentală (cathexis) atașată unei idei preconștiente, în același timp conservând investiția inconștientă. Această formulare este consecventă cu cea de-a doua ipoteză, mai exact aceea că tranziția între sistemul inconștient și sistemul preconștient/conștient nu este o nouă înregistrare, ci o schimbare a stării acesteia, mai exact o schimbare de calitate a energiei mentale atașate acesteia. Ambele ipoteze servesc pentru a atrage atenția asupra coexistenței a două procese contradictorii ce necesită două explicații diferite. Ipoteza *înregistrării în două locații* poate fi potrivită pentru a ilustra procesul de a deveni conștient, în timp ce ipoteza *schimbării funcționale*

este adecvată atunci când este descris procesul refulării cu indicarea unei asimetrii între a deveni conștient pe de o parte și refulare pe de alta.

A treia ipoteză importantă apare, pe parcursul cercetării lui Freud asupra lumii reprezentărilor din domeniul inconștient, făcând distincția între reprezentări-lucru și reprezentări-cuvânt. Propunerea de *a diferenția între reprezentări-cuvânt și reprezentări-lucru* a fost rezultatul observațiilor, care au mers dincolo de vise și nevroze. „Doar analiza uneia dintre afecțiunile pe care le numim psihonevroze narcisice promite să ne poarte mai departe cu conceptele prin care enigmaticul Ics va fi adus mai mult la îndemâna noastră și făcut mai tangibil” (Freud, 1915, p. 196). În discursul schizofrenic, cuvintele pot fi supuse procesului primar al inconștientului cu rezultatul că cuvintele devin concrete sau asemănătoare lucrurilor. Freud a considerat că sensul acestei observații este că ceea ce a fost descris anterior ca o reprezentare conștientă a obiectului trebuie să fie diferențiat în reprezentări de cuvânt și respectiv reprezentări de lucru. Ideea conștientă include reprezentarea-lucru și reprezentarea-cuvânt ce ține de aceasta, în timp ce reprezentarea inconștientă, prin calitatea sa halucinatorie, este caracterizată doar prin reprezentare-lucru. Merită să acordăm atenție formulării în limba germană a ceea ce trebuie să înțelegem prin reprezentare-lucru: Freud vorbește despre „*Sachbesetzungen der Objekte*” (investirea-lucru a obiectelor) arătând că în inconștient nu există distincție între lucru și reprezentarea lucrului. Totuși, în starea de conștiință concentrată alertă nu putem reproduce calitatea-lucru a inconștientului; putem doar să așteptăm pasiv apariția acesteia.

În acea perioadă, Freud folosea idei din perioada timpurie a operei sale în contexte noi și începea să dezvolte ideile, care aveau să devină complet sistematizate abia în stadiul următor al dezvoltării teoriei sale.

„Un fragment de analiză a unui caz de isterie” (Freud, 1905a), care realizează o legătură conceptuală între „Interpretarea viselor” și „Trei eseuri asupra teoriei sexualității”, cu privire la sexualitatea infantilă, estenotabil și pentru atenția sa de pionierat acordată fenomenului dinamic inconștient al *transferului*.

În „Trei eseuri asupra teoriei sexualității” (1905b) Freud a explorat stadiile *dezvoltării psihosexuale și sexualitatea infantilă (inconștientă)*.

Complicațiile oculirii cenzurii prin folosirea modificată a ambiguităților procesului primar și eliberării parțiale a impulsurilor instinctuale în cuvântul de spirit este investigat în detaliu în „Cuvântul de spirit și relația sa cu inconștientul” (1905c).

În „Totem și tabu” (1912-1913) Freud a discutat transformarea ostilității inconștiente în afecțiune excesivă (p. 49), precum și a proiecției inconștiente a ostilității asupra celui decedat, după cum urmează: „Ostilitatea, despre care supraviețuitorii... nu doresc să știe nimic, este respinsă din percepția internă în lumea externă... Nu mai este adevărat că se bucură să scape de cel mort; dimpotrivă, îl jelesc; dar... el s-a transformat într-un demon rău... nerăbdător să îiucidă. Atunci devine necesar ca... supraviețuitorii să se apere împotriva acestui inamic malefic; sunt eliberați de

presiunea din interior, dar nu au înlocuit-o decât cu oprimarea din afară” (pp.62-63). Textul este o expunere splendidă a *schitei filogenetice care se manifestă prin intermediul fantasmelor primare*, ca unul dintre conținuturile inconștientului.

În „Din istoria unei nevroze infantile” (1918), Freud s-a referit la dificultatea experienței copiilor mici de a discrimina între ceea ce este conștient și ceea ce este inconștient și între ceea ce este „realitate” și ce este „fantasmă”. Dificultatea apare întrucât „sistemul Cs este încă în proces de dezvoltare” (p.105). Aceasta este o elaborare ulterioară asupra naturii duale a minții aflate în dezvoltare, despre care Freud deja teoretizase cu trei ani mai devreme, când scria despre comunicarea dintre sistemele Cs și Ics: „O diviziune clară și definitivă între conținutul celor două sisteme, ca regulă, nu are loc înainte de pubertate” (Freud, 1915c, p.195).

În eseu *Un copil este bătut* (1919), prevestind teoria pulsioniilor duale, Freud a explorat fantezmele inconștiente sado-masochiste ale băieților și fetelor de a fi bătuți de tatăl și de mama lor. În această cheie, în textul despre formarea fantezmei, Freud a distins trei faze începând cu copilul care este martor la bătaia aplicată altui copil. A doua fază, însă, „este cea mai importantă și cea mai monumentală dintre toate” (p. 185), din două motive. Pe de altă parte, masochismul este văzut ca o formațiune/fază secundară a pulsioniilor sadice întoarse asupra sinelui și refulată prin acest proces. Aceasta este legată de o sexualitate infantilă inconștientă ce stă la baza nucleului fenomenului nevrotic: „sexualitatea infantilă, care este ținută sub refulare, acționează ca forță motivațională principală în formarea simptomelor; și partea esențială a conținutului acesteia, complexul Oedip, este complexul nuclear al nevrozei” (p. 204); și devine o moștenire fantasmatică universală: „Moștenirea arhaică a omului constituie nucleul minții inconștiente; și oricare parte a acestei moșteniri trebuie să fie lăsată în urmă... pentru că nu poate fi menținută... cade victima procesului refulării.” (p. 203-204). Pe de altă parte, producția fantasmatică a copilului nu poate fi verificată decât indirect: „Putem spune despre aceasta într-un anumit sens că nu a avut niciodată o existență reală. Niciodată nu este reamintită; nu a reușit niciodată să devină conștientă. Este o construcție prin analiză, dar este în același timp o necesitate” (p. 185). *Dincolo de principiul plăcerii* (Freud, 1920) este un text tranzițional, cel mai cunoscut prin adăugarea pulsioniilor agresive, celei sexuale. În această ultimă prezentare a „teoriei pulsioniilor duale”, Freud și-a continuat elaborarea și cu privire la absența timpului și natura pervazivă a inconștientului, astfel: „Am aflat că procesele mentale inconștiente sunt în sine „fără timp”. Aceasta înseamnă în primul rând că nu sunt ordonate temporal, că timpul nu le schimbă în niciun fel și că ideea de timp nu li se poate aplica...” (p.28). Prevestind următorul său stadiu în dezvoltarea teoriei, el a introdus, de asemenea, noțiunea de Eu inconștient: „Este cert că mare parte din Eu este ca atare inconștient și este de subliniat că îi putem descrie nucleul; doar o mică parte din el este acoperit de termenul „preconștient” ” (p. 19). Acest text reformulează și conceptul de *conflict inconștient*: dacă înainte conflictul era considerat activ *între instinctele sexuale și cele conservatoare ale Eului* (Freud, 1911c, 1914b), acum, în 1920, conflictul apare *între pulsioniile instinctuale și apărare*. Cu toate că și alte apărări, în afară de refulare, au fost deja identificate pe parcursul acestei perioade (Freud,

1908, 1909b, 1911c, 1915a), apărările nu au fost sistematizate, iar refularea a fost folosită ca sinonim pentru apărare în conceptualizarea conflictului inconștient.

II. C. Inconștientul în modelul celei de-a doua topografii/al teoriei structurale: 1923-1939

Atunci când, în 1923, Freud a schimbat modelul topografic, de la prima topică la teoria structurală/a doua topică, a Seului, Eului și Supraeului, Inconștientul a fost abandonat în accepțiunea de sistem și, în parte, a fost înlocuit cu Se-ul. Această transformare a însemnat o schimbare profundă în teoria freudiană, nu doar cu privire la inconștient, ci și cu privire la Eu și pulsioni. Principala diferență dintre inconștient și Se este că în cele mai profunde straturi ale Seului nu există reprezentări. Seul este compus din impulsurile instinctuale sexuale și agresive, descrise anterior în *Dincolo de principiul plăcerii* (Freud, 1920). În metafora folosită mai târziu de Freud, Se-ul este „un haos, o căldare plină de excitații clocotitoare” (Freud, 1920).

Spre deosebire de Se, Eul a fost folosit în toate scrierile lui Freud, dar a fost permanent rafinat în procesul de dezvoltare a gândirii lui, construit pe introducerea anterioară a conceptelor de narcisism și identificare (Freud, 1914b). Printre schimbările substanțiale aduse organizării Eului în 1923 este deplina recunoaștere a *funcționării inconștiente a eului*, rădăcini care se regăsesc încă din 1895. Apoi, Freud a evocat imaginea de „infiltrat” pentru a descrie dificultatea separării „organizării patogene” de eul ca atare în observația că „De fapt organizarea patogenă nu se comportă ca un corp străin, ci mult mai mult ca un infiltrat. În această asemănare rezistența trebuie să fie considerată drept ceea ce se infiltrează” (Breuer & Freud, 1893-1895, p 290). În noul model structural, multe mecanisme de apărare identificate anterior (identificarea, încorporarea, proiecția, introiecția, formațiunea reacțională, anularea, regresia, etc.), diferite și suplimentar față de refulare sunt în continuare sistematizate și clar localizate în Eul inconștient.

Posibilitatea altor forme de apărare are o istorie lungă, începută încă din anii 1890. La acea vreme, Freud (1894, 1896) introdusese un tip de apărare care avea implicații patologice regresive mai radicale pentru echilibrul psihic decât refularea observată la pacienții nevrotici. Această intuiție apare mai explicit în studiul lui Freud (1911c) asupra cazului Schreber cu introducerea mecanismului de „*repudiere*” sau „*respingere*” de către Eu (*Verwerfung*), un proces drastic pentru care mai târziu Lacan avea să inventeze termenul de „forcluziune”. Acest mecanism non-nevrotic de apărare a fost din nou tratat în *Omul cu lupi* (Freud, 1918) și poziționat ca proces de eradicare sau ștergere a capacității de reprezentare a minții. Acest proces este mult mai mult decât cenzura sau refularea, este mai degrabă o *abolire reprezentatională* ce produce o gaură sau un gol în minte. Această linie de gândire a fost suplimentată când Freud, în 1925 (1925h), a introdus mecanismul negării [*Verneinung*] și din nou când, în 1927 (1927), a descris clivajul Eului [*Ich Spaltung*], concept pe care avea să-l rediscute în textul său despre *Clivajul Eului în procesul de apărare* (1940 [1938]). Cât timp a lucrat la interiorul modelului inconștientului ca sistem, încercând să descopere prin actul interpretării ceea ce este refulat, inconștientul a fost conceput în formele sale „pozitive” de conținut, precum fantasmă, dorințe, gânduri, etc. Odată cu introducerea formelor „negative” de

apărare, viziunea lui Freud asupra Eu-lui s-a modificat substanțial. Pe lângă tulburările sexuale ale nevroticilor, el include acum o formă potențială de perversiune a funcțiilor Eului. Acestea sunt tulburări ce pot fi observate sub forma unor „inconsistențe, excentricități și nebunii ale bărbaților” (1924, p. 153). În principal unii scriitori postfreudieni au comentat principiul „negativului” ca ipoteză fundamentală a scrierilor lui Freud. Bion („capabilitate negativă”), Lacan (cuvântul ca absență a lucrului), Greed („elaborarea negativului”), Zaltzman („impulsul anarhist”) și alții au recunoscut că inconștientul nu este doar o prezență sau o luptă ascunsă pentru reprezentare, ci este în aceeași măsură constituit din forme puternice de absență, cu caracter atât protectiv, cât și distructiv.

Conținutul Eului din modelul structural/a doua topografie din 1923 este în cea mai mare parte preconștient, dar partea sa cea mai însemnată este dinamic inconștientă. Și această noțiune își are precursorii în (prima) topică, încă de când, în 1915, în articolul despre „*Inconștient*”, Freud observa deja că, „O parte foarte mare din acest preconștient își are originea în inconștient” (Freud, 1915, p. 191). Elaborând, Freud observa că gândurile la care se referă el au toate semnele formării inconștiente, dar „sunt înalt organizate, libere de contradicții de sine, folosesc fiecare achiziție a sistemului Cs și cu greu ar putea fi distinse în judecata noastră de formațiunile aceluia sistem” (ibid., p. 190). Aici, înainte chiar de teoria structurală din 1923, Freud prezenta formarea în inconștient a gândului, cu toate calitățile unui proces de gândire secundar. Totuși, elaborarea sistematică a acestor observații asupra diferitelor componente ale Eului mai avea de așteptat până la *Eul și Seul* (Freud, 1923a), textul care avea să inaugureze teoria structurală/a doua topică.

Adesea, *Eul și Seul* (1923a) este considerată ultima lucrare teoretică majoră a lui Freud. Aici, el a postulat două tipuri de inconștient: inconștientul latent și pe cel dinamic. „Inconștientul latent” este capabil să devină conștient (prin legăturile sale cu cuvintele) și trebuie considerat strict ca un termen descriptiv. „Inconștientul dinamic” este partea din inconștient care, ca urmare a refulării primare, nu este capabilă să devină conștientă. Freud adaugă că termenul de „inconștient” ar trebui rezervat pentru „inconștientul dinamic”, chiar dacă, în viziunea lui, este imposibilă evitarea *ambiguității dintre inconștientul descriptiv și inconștientul dinamic*. Eul, conținutul căruia este în mare parte preconștient, are două suprafețe, una internă și una externă. Spre deosebire de asocierea inițială a Eului cu conștiința, în modelul structural este conștientă doar suprafața perceptivă externă, denumită și „Eul coerent”. În același timp, suprafața internă, suprafața îndreptată către Pcs, este dinamic inconștientă. Aici, Freud atinge problema *rezistențelor inconștiente*, concept care devine unul dintre cei mai importanți factori în mișcarea sa către modelul structural și care a fost centrală în abordarea dificultății de a restricționa procesul primar la inconștientul refulat. El a scris: „Întrucât, însă, nu poate fi nicio îndoială că această rezistență emană din Eul său și aparține acestuia, ne găsim într-o poziție neprevăzută. Am ajuns la ceva din Eul însuși care este și inconștient, comportându-se exact ca refulatul – adică, produce efecte puternice fără a deveni el însuși conștient și care necesită un travaliu special înainte să poată fi făcut conștient” (p.17). Freud a conceptualizat „antiteza dintre Eul coerent și refulatul care este clivat de el.” (p. 17), și a adăugat că inconștientul nu mai coincide cu refulatul; tot ceea ce este

refulat este inconștient, dar nu tot ceea ce este inconștient este refulat. Mai mult, ca proiecție mentală a suprafeței corpului, „Eul este mai întâi și mai presus de toate un Eu-corp” (p. 27). Eul este reprezentantul lumii externe (realitatea), în timp ce Supraeul devine reprezentantul lumii interne, adică, reprezentant al Se-ului. Supraeul este un grad special al Eului, reprezentând interdicții morale și idealuri sociale internalizate și erede al Complexului Oedip. Cele două clase de instincte din 1920, Eros și Thanatos, „fuzionate, amestecate și aliante unul cu altul” (ibid., p.41) sunt aici localizate în Se. Freud a scris: „instinctele de moarte periculoase sunt gestionate în individ în moduri diferite: în parte ele sunt făcute inofensive, fiind fuzionate cu componente erotice, în parte sunt deviate către lumea externă sub forma agresivității, în timp ce în mare măsură ele, fără îndoială, își continuă munca internă nestingherite” și a adăugat: „cu cât omul își controlează mai mult agresivitatea, cu atât mai puternică devine înclinația idealului său către agresivitate împotriva Eului” (ibid., p.54). Eul este o organizare ce luptă pentru sinteză, un „mediator” ce negociază între tendințe conflictuale ale Seului și Supraeului și un „ambasador”, ce luptă pentru compromis între trei agenții/sisteme psihic, Seul, Eul și Supraeul, și lumea externă.

Expunerea completă a conflictului inter-sistemic inconștient dintre cele trei sisteme/structuri ale minții – Se, Eu și Supraeu – și a doua teorie a anxietății, a urmat trei ani mai târziu, în *Inhibiție, simptom, angoasă* (Freud, 1926). Aici, sediul angoasei este localizat în Eu. *Angoasa* era gândită acum ca *motiv al apărării*, nu ca rezultatul ei. *Angoasa ca semnal* este o angoasă traumatică arhaică, rudimentară, transformată, ce semnalizează pericole legate de pierderea de obiect, pierderea iubirii obiectului, castrare și pierderea acceptării interne/„iubirea de către Supraeu”. Angoasa activează apărările, care au fost acum ferm localizate în Eul inconștient. Numărul apărărilor a continuat să se extindă: în *Fetișismul* (1927) Freud a descris „dezavuarea”, credința inconștientă de a ști și a nu ști simultan (p. 154). În *Clivajul eului în procesul apărării* (1940b [1938]), Freud, elaborând asupra mecanismului aprobării, discută *clivajul inconștient al Eului* pe cheltuiala funcționării lui sintetice.

În tot acest timp, Freud a continuat revizuirea primelor sale idei, în noul context:

Într-o demonstrație exemplară de continuitate între primele și ultimele stadii ale elaborării teoriei sale, în *Construcții în analiză*, Freud (1937a) s-a reîntors la investirea de lucru a obiectelor în inconștient, ipoteză sugerată deja în 1895. În *Studii despre isterie*, Freud (1895) sugerase că pacienții isterici suferă de reminiscențe, înțelese ca niște „corpuri străine” interne. În 1937, această teză este reluată prin observația că atunci când propusese o construcție, pacientul a reacționat cu o reamintire „ultra-clară”, o *Sachbesetzung der Objekte*. Freud a teoretizat aceste reamintiri drept halucinații care repetă experiențele psihice din prima copilărie, care au fost mai târziu uitate, dar acum s-au reîntors în astfel de reamintiri „ultra-clare”. Reamintirea „ultra-clară” trădează erupția inconștientului ca „prezență” nemediată, o reînviere/reînțoarcere perceptual-senzorială a unui „gând” sau fantasmă rudimentare neverbalizate sau refulate.

Un alt exemplu de revizuire a ideilor timpurii în noul context este *Moise și monoteismul* (Freud, 1939). Aici, Freud a descris soarta Inconștientului, amintire și refulare dintr-un unghi

socio-istoric, afirmând: „Când Moise a adus oamenilor ideea unui zeu unic, aceasta nu a fost o noutate, ci a însemnat reînvierea unei experiențe din epocile primitive ale familiei umane, care dispăruseră de mult din memoria conștientă a oamenilor... Aflăm din psiho-analizele indivizilor că cele mai timpurii impresii ale lor, dobândite la o vreme când copilul este abia capabil de vorbire, produc la un moment dat efecte de un caracter compulsiv, fără a fi reamintite conștient ele ca atare. Considerăm că avem dreptul să facem aceeași presupunere despre cele dintâi experiențe ale întregii umanități” (pp.129-130). Într-o manieră de tip *Nachträglichkeit*, el a revizuit și ideea de etiologie traumatică a nevrozei din perioada așa-numitei teorii a seducției, dezvoltate între 1895-1897, prin modificarea formulei: „traumă timpurie – apărare – latență – debutul bolii nevrotice – reînțoarcerea refulatului” (Freud, 1939, p. 80), cu privire la psihologia individuală.

Ipoteza metapsihologică a Inconștientului a fost formulată simultan și progresiv în opera lui Freud; modelul structural, în care „a fi inconștient,, apare ca o calitate, nu a apărut peste noapte, nici nu a înlocuit complet modelul topografic. Există dovezi ample că elemente ale teoriei structurale au fost formulate gradual și anticipat, cu mult înainte de anul 1923. De asemenea, Inconștientul, mai ales Inconștientul dinamic, a continuat să facă parte din toate structurile mentale ale teoriei structurale: a umplut Seul și mare parte din Supraeu, precum și porțiunea inconștientă a Eului, apărările.

III. EVOLUȚIA POST-FREUDIANĂ A CONCEPTULUI DE INCONȘTIENT

În teoretizarea psihanalitică post-freudiană, inconștientul a trecut prin modificări remarcabile, pe lângă apariția câtorva noi modele clinice și teoretice în toate cele trei regiuni. Vom observa că primele contribuții care au urmat – (în America de Nord) teoriile freudiene contemporane: teoria structurală/psihologia Eului și teoria modernă a conflictului – au asemănări marcante. Diferențele sunt subtile, adesea doar de accent, mai degrabă decât de substanță fundamentală. Dar, oricât de subtile, ele sunt importante: de exemplu, accentul pus pe funcționarea și procesele inconștiente ale Eului, inclusiv pe rolul unic al Eului inconștient în formarea apărărilor și rezistențelor și, respectiv, funcția de sinteză a minții în gestionarea conflictului. Diversitatea contemporană a viziunilor asupra Inconștientului cuprinde convingerile teoreticienilor kleinieni, bioniei, psihologiei sinelui, relaționali, francezi și latino-americieni, precum și vederile interdisciplinare neuro-psihanalitice. Lista se încheie cu diferite abordări ale Inconștientului de Grup.

III. A. Dezvoltări postfreudiene ale teoriei structurale

Revizuirile aduse de Freud (1920, 1923a, 1926) teoriei au dat impulsul regândirii ideilor despre inconștient în special în America de Nord unde au emigrat mulți dintre adepții psihologiei Eului în anii 1930. Pentru mulți dintre acești analiști Nord Americani, care scriau între 1940 și 1950, inconștientul apare printr-o matrice nediferențiată, care generează potențialul pentru dezvoltarea și funcțiile viitoare ale Eului. Unele dintre aceste funcții sunt libere de efectele conflictului, Hartmann (Hartmann, 1939; Hartmann, Kris și Loewenstein, 1946) numindu-le funcții autonome primare, în timp ce altele devin autonome doar secundar, după rezolvarea conflictelor. În acest proces, toate aspectele sunt mediate de relații, pe măsură ce identificările devin funcția principală a Eului de facilitare a acestei „neutralizări” a energiei. Teoria structurală post-freudiană a adăugat gradual teoriilor dinamice, structurale și economice existente ale metapsihologiei freudiene considerații cu aspect genetic, de dezvoltare și adaptativ (Rapaport și Gill, 1959, Freud, A., 1965).

Aici apare o temă importantă: semnificația crescută acordată experienței din relațiile cu oamenii din mediul copilului. Odată cu această dezvoltare se acordă o importanță tot mai mare unor noi surse de contribuții inconștiente la activitatea de transfer. În considerarea influenței crescânde a analiștilor din Budapesta și Berlin și mai târziu a Școlii Medii Britanice și a primilor kleinieni, contemporani cu Hartmann, a continuat dezbaterile privitoare la relațiile de obiect, aducând o profunzime mai mare a aspectelor conștiente și inconștiente din cele mai timpurii perioade de dezvoltare. Edith Jacobson (1964) a cercetat sinele și lumea obiectelor, iar Margaret Mahler (1963; Mahler et al. 1975) a oferit formulările clasice ale separării-individuării, mai târziu reluate de către Stern (1985). Atenția a fost îndreptată asupra impactului perioadei preodipale a copilăriei asupra dezvoltării de mai târziu, precum și modurilor în care este internalizat controlul extern, derivat în parte din tranzacțiile copilului cu părinții lui. Aici a fost pus accentul pe modul în care au fost modelate diferite tendințe inconștiente (angajate, filtrate, gratificate sau negate într-o țesătură de psihologie a eului/relațiilor de obiect) pornind de la conceptele centrale ale lui Freud (1926) privitoare la pericolele copilăriei: pierderea obiectului, pierderea iubirii obiectului și castrarea.

Jacobson (1964) a avut o contribuție importantă la conceptul de inconștient. Ea a postulat faptul că energia instinctuală nediferențiată se dezvoltă în pulsuni libidinale și agresive „sub influența stimulării externe” (1964, p. 13). Frustrarea și gratificarea, stocate ca urme mnezice ale conflictelor copilăriei, organizează aceste experiențe afective în spectrul plăcere-neplăcere personalizat al fiecărui individ, cu limite superioare și inferioare personale. Acest nou model al psihologiei Eului a permis o imagine mai clară a evoluției reprezentărilor de sine și de obiect despre care se crede că sunt prezente în toate cele trei stări psihice (Se, Eu și Supraeu).

Psihologia Eului s-a modificat în urma insistenței teoreticienilor lor de a aduce dovezi clinice în susținerea ipotezelor metapsihologice. Aici evoluția i-a inclus pe unii dintre membrii primului grup (cum ar fi Mahler, Jacobson) precum și din noile generații de gânditori (cum ar fi,

Beres, 1962; Arlow & Brenner, 1964; Kanzer, 1971; Rangell, 1952; Wangh, 1959). Această nouă etapă a fost marcată de monografia lui Arlow și Brenner (1964), în care ei au coborât perspectiva metapsihologică sub punctul de vedere structural. Această schimbare a ajutat deschiderea unei căi de acces pentru noi moduri de gândire cu privire la inconștient. Acestea au inclus pe noii integraționaliști, Kernberg (1966), Kohut (1971) și Rangell (1969b). Abordarea tradițională a psihologiei Eului a devenit acum modelul structural, abordare care a fost la început acceptată de majoritatea analiștilor din America de Nord până târziu în anii 1970.

Una dintre modificările primordiale în zeitgeistul acestei gândiri a fost o reacție contrară orientării metapsihologice. Influențată de metodologia „operaționalismului” (accent pe operațiile concrete), accentul anti-metapsihologic s-a dezvoltat la început în lucrările teoreticienilor interpersonal/culturali HS Sullivan (1953), Horney (1941) și Fromm (1941), care adesea au folosit în mod selectiv conceptul doar ca un termen descriptiv secundar mai degrabă decât ca aspect major al vieții psihice. Totuși, chiar și în formulările lor, părți „alienate”, „rele”, „nu-eu” ale sinelui trebuie să fie ținute departe de conștiință și împinse adânc în inconștientul „imuabil privat”. Deși nu a reprezentat un curent principal, această abordare a contribuit și direct și indirect la conceptualizările psihanalitice și munca dinamică cu patologii grave, conceptualizări ale dezvoltării și adâncirea înțelegerii tranzațiilor inconștiente din câmpul transferențial-contratransferențial.

Următoarea provocare cu impact asupra conceptualizării inconștientului a provenit chiar din interiorul perspectivei metapsihanalitice. Contributorii principali la această provocare au fost: Merton Gill, care a renunțat la perspectiva topografică (1963) și apoi la restul de metapsihologie (1976; 1994); și George Klein (1976). Ei au descris în final două teorii: (1) o teorie clinică bazată pe observație empirică nedisputabilă; și, (2) o teorie abstractă speculativă. Roy Schafer (1976) a propus un limbaj al acțiunii care încearcă să explice fenomene psihologice în formulări dinamice, folosind verbe și adverbe și nu substantive sau adjective. În plus, Schafer a susținut utilizarea limbii într-o manieră incluzivă a unor forțe motivaționale și acțiunilor lor consecutive, ca secvențe de acțiuni. Acesta a fost încă un pas în direcția *intersubiectivismului*. Printre anti-metapsihologii de mai târziu se numără Kohut (1977) și Gedo (1979). Gedo respinge metapsihologia pentru că a pierdut din vedere „persoana” ca „agent”, sugerând *un model de sine în relație cu obiectele sale* cu rol corectiv. Noi grupuri au început să dezvolte, adăugându-se practicieni adepți ai perspectivei interpersonale, psihologiei sinelui și relaționale (Gerson, 2004; Hatcher, 1990). Unitatea lor de atenție clinică a fost interpersonală cu excepția lui Thomas Ogden (1992a & b) și Jay Greenberg (1991), ambii reîntorcându-se la forțele motivaționale inconștiente.

Aceste dezvoltări au fost însoțite de un alt grup de schimbări, de „modificări metapsihologice”, care au dus la un nivel mai ridicat utilizarea modelului structural și conflictului psihic (Arlow & Brenner, 1964), rolul și funcția fantasmei inconștiente și al transferului (Arlow, 1961, 1963, 1969a&b; Arlow și Richards, 1991; Abend, 1990, Gill, 1982; Gill și Hoffman, 1982), dezvoltarea caracterului (Abraham, 1923, 1925 & 1926; Reich, 1931 a & b), *secvențialitatea*

procesului intrapsihic (Rangell, 1969a), „*funcția inconștientă de luare a deciziilor*” (Rangell, 1969b, 1971) și o viziune *extinsă* asupra *formațiunii de compromis* (Brenner 1976, 1982, 2006).

Întreșuate cu aceste dezvoltări teoretice apar schimbări în modul în care era conceptualizat inconștientul: o *viziune statică a inconștientului*, concentrată în primul rând pe conținut a făcut loc uneia care are *dimensiuni atât fluide, cât și structurate*. Ideea de funcție inconștientă a rolului organizator al fantasmei, stărilor multiple ale eului și identificărilor (precum activitatea transferențială, disocieri, moduri narcisice de relaționare, diferite relații de obiect internalizate, etc.), dar și de adaptare fluidă, ca proces activ, flexibil, de maturizare, înțelegere și integrare încep să se infiltreze la fundația gândirii despre funcționarea inconștientă. Conceptul de inconștient a început să fie gândit ca având *dimensiuni atât de structurare, cât și de procesare*.

Arlow (1969 a, b) și Beres (1962), în mod separat și împreună (Beres & Arlow, 1974) au arătat că *fantasma inconștientă* nu este doar o dimensiune organizată tematic a inconștientului, ci și o dimensiune care – ca expresie a unor dorințe mai arhaice – *se maturizează în procesul de dezvoltare*. Aceste idei coincid cu lucrările soților Sandler (1984, 1987, 1994) și ale lui Rosenblatt (1962) despre *inconștientul trecut și prezent* și despre reprezentările inconștiente. De asemenea, anunță formulările de mai târziu (Bachant și Adler, 1997) despre transfer în relație cu funcționarea inconștientă adaptativă și arhaică.

Lucrarea lui Arlow și Brenner (1964), *Concepte psihanalitice și teoria structurală*, reprezintă o reconstrucție radicală a conceptului de inconștient. În centrul acestei reorganizări se află relația dintre angoasă și conflict. Angoasa pentru Arlow și Brenner a devenit factorul crucial în dezvoltarea conflictului dintre Eu și Se și al abilității Eului de a se opune pulsionilor instinctuale. Prea multă neplăcere duce la angoase legate de pericolele copilăriei. Aceste angoase acționează ca niște creuzete ale fricilor, care organizează inconștientul și continuă să afecteze persoana (Richards și Lynch, 2010).

Loewald a fost un alt teoretician care a contribuit semnificativ la dezvoltările ulterioare ale conceptului. A fost comparat cu Sullivan, Klein, Rado, Kohut (Cooper, 1988) și Winnicott (Chodorow, 2009), Fairbairn și Guntrip. Loewald, însă, s-a considerat el însuși un psiholog al Eului.

În opera sa, Loewald a pus accent pe *rolul relațiilor de obiect atât asupra formării psihice, cât și asupra schimbării* produse prin analiză. Accentul său asupra interacțiunii din relațiile de obiect a adus în prim plan idei precum fuziune și neutralizare pulsională, neutralitate analitică și acțiune terapeutică. De exemplu, el a privit structura psihică a instinctelor și Seul ca avându-și originea în interacțiunea nou-născutului cu mediul său uman (mama) (Loewald, 1978). Această viziune este foarte apropiată de formulările anterioare ale lui Jacobson (1964). Instinctele erau văzute de către acești teoreticieni ca fiind *produsul interacțiunii*. Până la acest punct, Loewald era în sincronie mai mult cu analiști precum Fenichel, Jacobson (1964), Mahler, Stone (1951) și în contradicție cu analiști precum Hartmann (1939), Loewenstein (1953) și Kris (1956 a, b, c). Loewald, însă, a dus această direcție de gândire ceva mai departe, identificând interacțiunea ca

aspect critic în internalizarea reprezentării subiective de sine și altul. El a mers și mai departe îndepărtându-se de sentimentul reificat de agent psihic, apărarea și conflictele inter/intra-sistemice. În schimb, el s-a concentrat pe natura interacțiunii cu mediul (uman), observând rolul pe care acesta „îl joacă în formarea, dezvoltarea și integritatea continuă a aparatului psihic” (1960, p. 16). *Interacțiunea* devine pentru Loewald nu doar sursa pulsioniilor (1960, 1971, 1978), ci un *aspect central al proceselor inconștiente*. Acest accent pe *interacțiune ca fundament central al constructului minții* a ghidat teoria lui Loewald cu privire la inconștient, bazându-se pe și modificând masiv aspectele adaptative și genetice ale metapsihologiei lui Freud, lăsând în același timp de izbeliște modelele structurale/topografice. El a crezut că „... în analiză... avem oportunități să observăm și să investigăm procese primitive, dar și mai avansate de interacțiune, adică, interacțiuni între pacient și analist care conduc la sau de la pașii de integrări și dezintegrări ale Eului” (1960, p.17). La fel ca în cazul lui Winnicott în Marea Britanie, *Loewald și Jacobson* în Statele Unite pot fi văzuți drept *pionieri ai mișcării intersubiective*.

La începutul anilor 1970, experiențele cu oamenii din lumea copilului deveniseră indispensabile în conceptualizarea și dezvoltarea minții (Arlow și Brenner, 1964; Spitz, 1957; Mahler et al, 1975; Jacobson 1964). Aceste experiențe cu obiectele primare, prin gratificările și frustrările lor inevitabile, modelează și colorează dezvoltarea funcțiilor Eului copilului (inclusiv definirea de sine prin identificări), precum și canoanele morale/etice. În cadrul psihanalitic, aceste *experiențe timpurii cu alții croiesc țesătura dorințelor și fricilor inconștiente*, care pot produce treceri la act, actualizări transferențial-contratransferențiale, puneri în act și violări de limite (Lynch, Richards, Bachant 1997).

De-a lungul anilor 1960 și 1970, Arlow a extins în continuare conceptul de *fantasmă inconștientă* al lui Freud. Deși Freud vedea fantasma inconștientă ca pe un derivat al dorinței inconștiente, Arlow o vede ca o formațiune de compromis ce conține toate componentele conflictului structural (Papiasvili, 1995). În această viziune, fantasma inconștientă organizează dorințele, pulsionale puternice, fricile, și impulsurile auto-punitive declanșate de sarcinile dezvoltării. Fiecare individ creează propriul set unic de fantasme inconștiente. Acestea reflectă cadrele mentale care încearcă să înțeleagă, să răspundă la, să gestioneze și să integreze conflictele majore, experiențele și relațiile. Abend (1990) extinde mai târziu acest concept, deja amplu, și adaugă că fantasmele „pot funcționa pentru a modifica și deghiza alte fantasme, precum și pentru a oferi gratificare” (Abend, 1990, p. 61). În procesul de dezvoltare, narațiunile esențiale ale fantasmelor inconștiente durează în timp, deși manifestările lor sunt supuse unor transformări fără sfârșit, ducând la „ediții” diferite, corespunzătoare diferitelor stadii de dezvoltare. Fantasmele inconștiente modelează trăsăturile noastre de caracter, ne determină comportamentul, atitudinile, produc simptomele și sunt în centrul intereselor noastre profesionale și relațiilor de iubire. În situația psihanalitică, fantasmele inconștiente stau la originea tuturor atitudinilor și activităților transferențiale.

Cu toate că astfel de fantasme inconștiente sunt modificabile și continuă să se maturizeze pe măsură ce persoana caută inconștient soluții mai eficiente, mai noi, originile lor rămân arhaice

și fixe și, ca atare, continuă să exercite un rol dinamic asupra experienței. Ca urmare, activitatea de transfer inconștientă poate fi văzută ca având atât aspect structural, cât și de proces. Arlow și Richards susțin că dorințele inacceptabile ale copilăriei „capătă formă de fantasmе inconștiente persistente, exercitând o stimulare continuă asupra minții” (1991, p. 309) generând formațiuni de compromis pe un continuum, de la adaptative la dezadaptative.

Leo Rangell afirma că domeniul psihanalizei este aria conflictului intrapsihic inconștient (Rangell, 1967). El a schițat doisprezece pași în apariția conflictului inconștient (Rangell, 1969a), care avansează de la inițierea stimulului declanșator, până la un rezultat psihic. Rangell (1969b, 1971) s-a concentrat pe *funcția inconștientă a Eului de luare a deciziilor*, în contextul desfășurării procesului intrapsihic inconștient ubicuitar. Prin această funcție, individul alege inconștient dacă să instituie sau nu apărări pentru a minimaliza angoasa ce semnalizează pericolul. În timp, alegerile inconștiente sunt încorporate în trăsături de caracter durabile și așteptări fixe din partea individului. Prin formularea sa în doisprezece pași secvențiali a procesului intrapsihic, Rangell a asumat și o „teorie unitară a angoasei”, conexând prima teorie a angoasei din modelul primei topici și teoria semnalului angoasei din modelul structural, prin *transformarea angoasei traumatice (experiență pasivă a Eului) în angoasă semnal pentru un Eu ce anticipează pericolul*.

Pornind de la eseul *Despre narcisism* al lui Freud (1914b), care a fost simultan precursorul atât al teoriei structurale, cât și al teoriei relațiilor de obiect, mulți freudieni contemporani au avut tendința de a vedea relațiile de obiect doar ca un aspect al conceptualizărilor psihanalitice (Blum, 1998). Pe măsură ce relațiile de obiect au dobândit un interes mai central, au apărut eforturi originale de integrare ale psihologiei Eului/teoriei structurale cu relațiile de obiect. Kernberg (1982, 2015) a formulat o viziune a *conflictului intrapsihic inconștient preoedipal* considerat o caracteristică a pacienților borderline, viziune în care conflictul inconștient este una dintre unitățile de opuse internalizate ale reprezentărilor de sine și de obiect cu respectivele lor dispoziții afective. În această conceptualizare, afectele, care sunt gradual integrate în pulsuni, sunt considerate a fi un sistem motivațional primar (inconștient) (Vezi definițiile separate, TEORII ALE RELAȚIILOR DE OBIECT și CONFLICT). Recent, Bach (2006), Ellman (2010), C. Ellman et al (1998) au încorporat idei ale școlii britanice a relațiilor de obiect și au acordat atenție în special angoaselor de separare, de pierdere de sine și folosirii obiectului de către sine. Pentru a indica dificultatea de a vedea punctul de vedere al unei alte persoane, ei au introdus *empathia ca instrument pentru a face conștient ceea ce a fost de negândit*. Ellman (1998) a extins accesul la inconștient prin conceptualizarea *punerii în act ca punte* către înțelegerea fantasmelor inconștiente.

III. Aa. Teoria structurală / Psihologia Eului contemporană

În viziunea teoriei structurale moderne / psihologiei Eului, nu totul este o formațiune de compromis: reglarea afectivă și alte apărări specifice nu sunt formațiuni de compromis; Eul nu efectuează doar compromisuri, ci poate decide între diferite alternative (Blum, 1998; Rangell, 1969). În această școală de gândire, dezbateră dintre Kris (1956c) și Hartmann (1939; Hartmann,

Kris & Lowenstein, 1946) asupra *naturii refulării este extinsă*, atât în teorie, cât și în relație cu material clinic detaliat, incluzând o multitudine de procese de dezvoltare și clinice care au loc concomitent (Busch, 1992, 1993; Gray, 1994; Ellman, 2010). Preluând conceptul lui Freud despre Eul inconștient ca cheie a elaborării (Freud, 1914a) și rafinând mai mult conceptele de funcționare inconștientă a Eului, teoria structurală și psihologia Eului contemporane studiază diferitele forme de inconștient într-o manieră ce respectă limitele în marja lor explicativă. Aceste tendințe au potențialul de a contrabalansa o altă tendință contemporană, cea de a înlocui inconștientul dinamic de către *non-conștientul implicit, procedural, automat și nesimbolizat*. Ca exemplu al unei asemenea abordări, memoria procedurală și automatizarea proceselor mentale pot fi folosite pentru a înțelege modul în care diferite procese ale Eului, cum sunt apărările, rămân atât de încăpățânat rezistente la schimbare și au nevoie de multă elaborare, cu exercițiul nefolosirii manevrei sau apărării particulare și folosirea altora, necesare înainte de a se renunța la utilizarea apărării. Psihanaliza, prin studiul acestor procese ca apărări, poate adânci înțelegerea acestei forme de inconștient, care are loc prin proceduralizare și automatizare.

Mulți adepți ai psihologiei Eului contemporani observă că refularea pare să-și fi pierdut locul său justificat ca pivot major al travaliului analitic. Văzută din această perspectivă, este ca și cum, pentru a acoperi o realitate specifică nedorită (în cazul celor mai mulți oameni, importanța refulării active a amintirilor declarative și a afectelor asociate acestora) ar fi folosite diferite apărări de negare, precum minimalizarea și mai ales accentul deplasat pe alte realități (precum amintirile nesimbolizate și procedurale).

Folosind metoda psihologiei Eului de diferențiere a diferitelor procese și moduri de gândire, adepții contemporani ai psihologiei eului abordează studiul amintirilor post-traumatice neprocesate și nesimbolizate, fără a reduce întregul inconștient cu procesul său primar la acest mod de memorie și procesare mentală. În afara psihologiei Eului americane, mulți autori au propus conceptualizări ale nesimbolizatului (de pildă Bion, 1962; De M'Uzan, 2003). Oricât de valoroase au fost expunerile lor clinice, psihologii Eului le văd totuși ca pe niște combinații de diferite procese, precum cele de dezvoltare legate de creșterea Eului și creșterea procesului secundar, în afara ariilor procesului primar, cu al său proces traumatic. În psihologia Eului americană, Alvin Frank (1969), în articolul său evocativ intitulat, „ne-amintirea și ne-uitarea: refularea primară pasivă”, a descris această arie de *funcționare neprocesată* dând exemple clinice foarte elocvente.

Recent, a fost propus termenul de „proces zero” pentru această formă de funcționare mentală (Fernando, 2009, 2012), diferențiindu-l de procesul primar. De pildă, caracteristica de *înghețat*, acel „*moment prezent care întotdeauna doar se întâmplă și niciodată nu se schimbă*” a procesului zero, care descrie natura „atemporală”, este destul de diferit de rotirea liberă, mișcarea constantă, dar niciodată epuizată a procesului primar, care descrie natura sa „atemporală”. În mod similar, „*concretețea*”, „*lipsa abstracțiunii*”, „*lipsa simbolizării procesului secundar*”, și „*lipsa de integrare*” sunt atribute ce pot fi aplicate atât procesului primar, cât și procesului zero, cu toate că apar uneori semnificații foarte diferite în cazul fiecăruia dintre aceste clase importante de procesare mentală. „Procesul zero” oferă un instrument pentru conceptualizarea *funcționării mentale post-*

traumatice și aprofundarea caracteristicilor acesteia. În același timp, poate fi procesată importanța celorlalte două mari clase de procese mentale, procesul primar și procesul secundar, și a modului în care mintea se organizează și funcționează prin intermediul lor. Această posibilitate pune în evidență interacțiunea dintre aceste forme de funcționare. În procesul zero există o formă foarte diferită de inconștient, un tip straniu de „*univers paralel*”, în care oamenii pot aluneca și apoi pot ieși, într-o manieră destul de diferită de „sistemul inconștient” sau de Se, așa cum l-a descris Freud. În viziunea practicienilor moderni ai psihologiei Eului, toate aceste domenii ale inconștientului continuă să fie factori importanți atât în funcționarea normală, cât și în cea dezorganizată, și este timpul să fie extinsă concepția asupra minții pentru a le include pe toate.

III. A.b. Inconștientul în teoria modernă a conflictului

Teoria modernă a conflictului s-a îndepărtat de centrarea pe derivatele stadiilor psihosexuale ale dezvoltării către una centrată pe procesele conflictului și formațiunii de compromis (Arlow, 1966, 1981; Brenner, 1982, 1999, 2006; Richards, 1986). Pentru această abordare este centrală importanța înțelegerii fantasmelor luate separat, a dorințelor, poftelor și fricilor care au fost organizate de relațiile copilului cu alții. În teoria modernă a conflictului este înțelegerea proceselor intrapsihice, manifestate prin fantasme inconștiente modelate și exprimate într-un amestec de determinanți psihologici, biologici și sociali.

Cu toate că anterior Abend (1980, 2005), Brenner (1999, 2002), Rothstein (2005) și Richards (1986) au descris formațiunile de compromis ca pe lucruri (reificări), poziția multor teoreticieni moderni ai conflictului este aceea că această dimensiune a activității mentale este mai bine înțeleasă ca o continuă operare a unui *proces* de căutare a unor soluții mai bune pentru a rezolva conflictul și neplăcerea lui. Mintea *sintetizează* în permanență (Rangell, 2004, 2007) și o mare parte din ceea ce se străduie să *gestioneze* sunt *conflicte inconștiente*. Secvențialitatea proceselor intrapsihice (*luarea deciziilor în mod inconștient*), conform lui Rangell (1963a, b; 1969a,b; Lynch și Richards, 2010), contribuie la această perspectivă axată pe proces. În teoria modernă a conflictului nu există conceptul de „Inconștient” ca structură sau loc unde sunt ascunse amintiri secrete și care pot fi eliberate prin analiză. În loc să fie un substantiv, cuvântul *inconștient este folosit ca adjectiv sau adverb pentru a desemna afecte inconștiente, frici inconștiente, interdicții inconștiente și moduri inconștiente de apărare ale sinelui* de neplăcere și de fantasma inconștientă, care se presupune că își pierde puterea de motivare a comportamentului prezent prin investigare.

Esențială pentru teoria modernă a conflictului este ideea că *inconștientul contribuie la funcționarea umană atât cu dimensiuni structurante, cât și de procesare*. Aspectul structurant al activității inconștiente este văzut prin influențele sale organizatoare asupra vieții psihice. Activitatea transferențială, tiparele de relaționare cu sine și cu alții (inclusiv vinovăția și auto-pedepsire), disociațiile, câmpul intersubiectiv și relațiile de obiect internalizate sunt structurate în moduri particulare în jurul *fantasmelor inconștiente*, unice pentru individ. Procesele inconștiente

au o dimensiune fluidă, adaptându-se creativ la realitățile prezente prin maturizare, cunoaștere de sine și integrare sau dezintegrare în angoasă și afect depresiv.

Rolul *fantasmei* în dezvoltarea activității inconștiente este înțeles ca o *forță organizatoare primară*, având origini într-o *interacțiune complexă a factorilor de mediu și intrapsihici* (Arlow 1969a, b; Arlow & Richards, 1991). Fantasmele inconștiente sunt organizări ce au ca scop să ajute persoana să maximizeze plăcerea și să reducă la minim neplăcerea. Pentru teoreticienii moderni ai conflictului, fiecare fantasmă inconștientă este o expresie a modului în care funcția de sinteză a minții gestionează conflictul. Conținuturile acestor fantasme inconștiente sunt derivate din ambivalențe și conflicte ale copilăriei și variantele acestora de-a lungul ciclului de viață.

Elemente complexe se formează în minte în funcție de circumstanțe și nevoi. Elementele *conflictului* rămân categoric aceleași în orice situație, adică, un derivat pulsional, un afect neplăcut, o apărare, o exprimare morală/etică sau o cerere din partea lumii externe, în timp ce *conținutul* conflictului variază cu fiecare versiune, experiență de viață și situație curentă a individului. Teoreticienii conflictului văd în această înțelegere manifestarea structurii și a procesului în activitatea de compromis ce caracterizează întreaga viața mentală.

III. B. Inconștientul în teoria britanică a relațiilor de obiect

(Klein, Bion, Winnicott)

Teoria relațiilor de obiect este o dezvoltare post-freudiană majoră care a apărut în Anglia și în Franța. Teoria relațiilor de obiect dezvoltă un concept al inconștientului care nu mai este fondat pe modelul energetic freudian, mai degrabă solipsist, al pulsionii și procesului de refulare, ci pe un model relațional al minții. Diferitele concepte teoretice care izvorăsc din școala relațiilor de obiect descriu *Inconștientul ca un sistem care se dezvoltă și este modelat în cadrul unei relații*. Teoria relațiilor de obiect se concentrează pe *rolul obiectului conceput ca produs al internalizării* experiențelor relaționale pe care individul le-a avut din stadiile timpurii ale vieții sale. Din această perspectivă, există un punct de *întâlnire* între *domeniile intrapsihic și intersubiectiv*, evenimentele relaționale și funcțiile mentale inconștiente. *Bagajul pulsional înăscut* al bebelușului este, astfel, modelat prin interacțiuni cu mediul, care, la rândul lor, sunt colorate și remodelate de procesele psihice inconștiente. Deși a rămas relativ necunoscut în timpul vieții sale, „omul care a dez-divizat atomul” (Malberg & Raphael-Leff, 2014), W. R. D. Fairbairn (1952) este pe scară largă considerat unul dintre primii teoreticienii inovatori în acest domeniu.

Cel mai bine cunoscută și mai influentă timp de decenii a fost opera Melaniei Klein care adoptă o perspectivă pur intrapsihică și una intersubiectivă. Inconștientul, pentru Klein, este caracterizat prin mecanismele de apărare ale nou-născutului, care este împins să scape de părțile sadice și de angoasă ale sinelui – dominate de *pulsiunea de moarte* – prin *procesele inconștiente de clivaj și identificare proiectivă*. La acestea se adaugă apărările negării și idealizării. Conceptul de inconștient ca produs al refulării primare propuse de Freud nu se potrivește în conceptul kleinian

al inconștientului (Mancia, 2007). În teoria kleiniană, viața internă a individului este fondată pe *fantasma inconștientă* și este guvernată de pozițiile schizo-paranoidă și depresivă (PSP-PD) (Klein, 1935). Acestea sunt modalități intrapsihice de funcționare care reflectă modul în care persoana se raportează la propriile sale obiecte interne și care influențează profund modul său de raportare la oamenii din lumea externă. Conceptul kleinian original de *identificare proiectivă* a devenit tot mai mult orientat relațional, evoluând astfel, în modelul teoretic bionian, într-o formă particulară de comunicare și o cerere inconștientă de conținere și visare. În funcționarea mentală inconștientă a funcției alfa, descrisă de Bion (1962, 1965), se poate vedea cum se dezvoltă Inconștientul într-un context relațional: mintea conștientă și cea inconștientă a bebelușului este structurată prin intermediul funcției de visare a mamei, element crucial în organizarea vieții inconștiente a nou-născutului. Înainte de apariția refulatului, inconștientul este modelat printr-o facilitare transformativă de mintea părintelui formată din experiențe senzoriale și emoționale care ajung la bebeluș pe terenul relațiilor primare.

Toate regiunile și culturile psihanalitice au fost influențate de conceptul kleinian central al „*fantasmei inconștiente*”. Vraja fantasmei, în locul celei a fanteziei, pune accent pe faptul că acest termen se referă la o *formă de bază a structurii psihice* cu un conținut ideatic specific, și nu doar povestea unei dorințe elaborate bazate pe derivate pulsionale sau pe reverii. Bazele teoretice ale conceperii minții ca fiind organizată de către și în jurul acestor pietre de fundație ale structurii psihice derivă din observația făcută de Melanie Klein privitoare la cunoașterea sau cel puțin *presupunerea unui obiect, fie ca scop, fie ca sursă de satisfacție, ca o parte inerentă a pulsioniilor*. Spre deosebire de teoria freudiană, în care pulsiunea există în psihic prin derivatele sale, iar obiectul trebuie să fie „găsit” pentru a fi poziționat în ecuația inconștientă, pentru Klein, *obiectul pulsionii există ab initio, este innăscut și organic*. Pe lângă obiect, există și un *sentiment innăscut al sinelui ca subiect*, - de exemplu, *a dori* – indiferent cât de parțial, vag sau primitiv ar fi și, astfel, unitatea de bază a lui „Eu vreau ceva de la tine sau să îți fac ceva ție” (ca parte a obiectului întreg) este presupusă *chiar de la începuturile activității psihice*.

Conceptul freudian de „*barieră de contact*” a fost extins de Bion, care l-a preluat din *Proiect de psihologie științifică* (Freud, 1895) și a propus un nou mod de conceptualizare a termenului. În perspectiva freudiană, refulatul era conceput ca o barieră ce apără sistemul conștient de cel inconștient. Bion a teoretizat reciproca: „refulatul apără în aceeași măsură sistemul Ics. de stimulii senzoriali cu originea în sistemul Cs.” (Grotstein, 2008, p. 201). Barierea de contact divide și unifică în același timp fenomenele mentale conștiente și inconștiente: mulțumită permeabilității sale selective, un interschimb între sistemele Cs și Ics devine posibil. Permeabilitatea selectivă a barierei de contact dintre conștient și inconștient este creată și întărită prin funcția alfa, prin intermediul căreia datele senzoriale brute (elemente beta) sunt transformate în elemente alfa care pot fi folosite pentru gândire și visare. Funcția alfa include atât procese și funcții primare, cât și secundare, atât în sistemul Cs. cât și Ics. (Grotstein 2004b, 2007). Conform gândirii lui Bion, în domeniul funcției alfa sunt incluse atât principiul plăcerii, cât și cel al realității: ele nu sunt concepute ca principii separate, așa cum le-a teoretizat Freud (1911b), ci sunt văzute ca opoziții

binare conjuncte în ambele sisteme și funcționând în mod normal în cooperare (Bion, 1962, 1963, 1965).

Din conceptul de barieră de contact izvorăște cea „*vedere binoculară*”: o abilitate bazată pe o dublă concentrare care întreține *cooperarea între funcțiile mentale conștiente și inconștiente* (Reiner, 2012). Bion se referă la ea când scrie că „avem nevoie de un fel de vedere binoculară – un ochi orb [la lumea senzorială], celălalt ochi cu o vedere suficient de bună” (Bion, 1975, p.63). Vederea binoculară de adâncime și rezonanță a experienței și este văzută de Grotstein (1978) ca o „urmă duală” care permite înțelegerea fenomenelor ce au loc pe parcursul analizei. „Sistemele *Ics* și *Cs* pot fi considerate ca doi ochi sau două emisfere cerebrale receptive la intersecțiile mereu evolutivului „O” din punctul lor respectiv de vedere” (Grotstein 2004a, p.103). Această vedere binoculară permite analistului să fie atent și să încerce să înțeleagă ce vede dintr-o perspectivă dublu reversibilă: una conștientă și una inconștientă, care la rândul ei susține un mod de a privi lucrurile din puncte de vedere diferite (De Bianchedi, 2001).

Conform lui Grotstein (1997), Bion (1970) crede că, în calitate de analiști, ar trebui să ne folosim atât mințea conștientă, cât și pe cea inconștientă pentru a fi receptivi la „O” ca la un „adevăr absolut despre realitatea supremă”. Din acest concept derivă o teoretizare a inconștientului ca sistem care coincide parțial cu „O”, neștiut și necunoscut, întrucât rămâne în afara conștientizării reflexive. Singura cale de acces este prin rezonanța cu aceasta în „O”. Introducând conceptul de „O” și legându-l de lucrul-în-sine și de „infini”, Bion plasează conceptul de inconștient într-o epocă postmodernă a înțelegerii lui: este, astfel, „legat de teoria infinitului, haosului și complexității, de teoria catastrofei și spiritualitate” (Grotstein 1997, p.84). Trebuie să subliniem că există o corelație puternică între mediul primar și posibilitatea întâlnirii lui „O”: calitatea de obiecte și interlocutori primari (iar în analiză calitatea de instanță analitică a analistului) determină posibilitatea ca bebelușul/pacientul să poată suporta întâlnirea cu „O” (Gaburri & Ambrosiano, 2003) și cu realitatea emoțională ce rezidă în el.

Pentru Bion, O este domeniul „obiectului psihanalitic”, adevăratul nord către care cercetarea analitică trebuie să se îndrepte, chiar dacă poate să nu fie niciodată complet „cunoscut”. Această viziune a ceva care există, dar care poate fi doar intuit sau poate doar să „devină”, pentru că nu „ține de simțuri”, este o reminiscență din punct de vedere epistemologic a gândirii lui Platon, Kant, și a mai multor mistici. În măsura în care elementele sau „aparițiile” lui O din existența unei persoane nu pot fi niciodată cunoscute sau verbalizabile, atunci această *dimensiune inefabilă a firii* este prin definiție „*inconștientă*”. Totuși, partea „*inconștientă*”, care nu poate fi cunoscută, a lui O nu este inconștientul dinamic freudian al refului. Este mai asemănător cu *straturile profunde ale Seului freudian*, ceva care este emergent, nestructurat, încă neformat. Dacă s-ar putea vorbi despre „elemente” din domeniul lui O, am putea spune că ele constau din tulburări sau turbulențe senzoriale, care încă nu sunt psihice („prepsihice” sau „protopsihice”). Bion niciodată nu a desemnat conținuturile lui O, dar a descris fenomenele *pre-psihice, protomentale* pe care le-a numit *elemente beta*, care sunt nepotrivite pentru a gândi cu ele sau despre ele, până când nu sunt transformate de un fel de „oniric” psihic. El a dat numele de „funcție alfa” acestei din urmă

activități și a afirmat că funcția alfa este centrală pentru un proces continuu, de 24 de ore/zi, care a creat „*gândurile visării în stare de veghe*”, construită din „*elemente alfa*”. Acestea sunt presupuse a fi pietrele de temelie ale gândirii, proceselor gândirii și organizării psihice. Odată create, elementele alfa sunt folosite pentru a stabili o barieră de contact care este, în schimb, esențială pentru procesarea (mentalizarea) experienței, delimitarea spațiului psihic, crearea unui recipient pentru gânduri și divizarea topografică a conținuturilor minții în sistemele Ics și Pcs/Cs.

Întrucât *elementele beta sunt stimuli senzoriali dinainte de a dobândi vreo semnificație*, ele sunt diferite de conceptul lui Freud al „reprezentărilor”. Deși acestea din urmă pot fi conștiente sau inconștiente, elementele Beta sunt prin definiție dincolo – sau mai degrabă înainte – de conștientă, prin faptul că nu sunt psihice, dar „există” sau sunt înregistrate doar la un nivel somatic sau *neurobiologic* (organele senzoriale și creierul ca parte a acestora). Această formulare are legătură cu modelul timpuriu al lui Freud al căilor neuronale ipotetice de conducere a plăcerii și durerii, pe care Freud le-a desenat și le-a descris în al său „Proiect de psihologie științifică” (Freud 1895, pp. 320, 324). Este important să observăm că elementele beta sunt în mod necesar *inconștiente*, deoarece ele *nu sunt încă psihice*, dar nu pentru că au fost supuse refulării sau altor modificări defensive impuse de conflictul cu Supraeul sau de angoasa produsă de conținutul și sensul lor dorit sau temut. Odată ce elementele beta sunt *transformate în elemente alfa* – adică, odată ce ele au devenit *psihice* – pot apoi să ajungă la saturația de semnificație, *să dobândească statut simbolic*, să fie legate împreună cu alte elemente mentale pentru a forma biți narativi și lanțuri asociative, etc. Atunci ele pot dobândi *statut ca reprezentări* și pot fi folosite pentru a forma gânduri și idei, care *pot fi aduse în conștientă sau refulate în inconștient* din cauza angoasei pe care o trezesc.

Astfel, teoria lui Bion cu privire la elementele beta și funcția alfa, este o metapsihologie a formării, structurării și creșterii minții. *O conține semințele evoluției și creșterii psihice viitoare care are loc prin procesele care inițial sunt intersubiective (reveria maternă, conținător/conținut) și dependente de prezența unui obiect facilitator, care își împrumută propria funcție alfa pacientului sau nou-născutului formând un „cuplu de gândire” mai eficient. Odată ce funcția alfa este dobândită, fie cu asistența unei alte minți sau introiecția funcției alfa materne și a „cuplului de gândire”, procesul continuu de transformare a elementelor beta în elemente alfa produce „bariera de contact”, iar refulatul sau inconștientul dinamic al lui Freud devin posibile. Acesta este un proces care continuă de-a lungul întregii vieți. De aici susținerea lui Bion că psihanaliza ar fi sonda care extinde chiar domeniul pe care caută să îl exploreze. Alternativ, prin recunoașterea de către Bion a faptului că funcția alfa poate fi inversată, elementele alfa fiind canibalizate, evacuate ca niște fecale mentale, ajungând să sărăcească mintea, iar bariera de contact înlocuită cu un ecran beta rigid, oferă o viziune dinamică și dialectică a minții, în încercarea de a păstra nivelul de dezvoltare pe care a reușit să-l atingă. În afirmația paradoxală enunțată de Winnicott (1960) că „nu există ceva care este bebeluș” (ibid., p. 587), putem vedea măsura în care subiectivitatea și ființa inconștientă a individului necesită existența unui alt subiect și depinde de relația primitivă cu mediul. Un concept tot mai larg al inconștientului, orientat relațional, se găsește în „*cunoscutul**

negândit” al lui Bollas, un punct de convergență cu neuroștiința. Acesta este compus din *urme tăcute de inconștient nerefulat și sedimente de interacțiuni primitive ale individului*. Reprezintă o *formă de cunoaștere inconștientă profund relațională*, care impregnează „idiomul” și întreaga ființă a individului.

În timp ce gândirea lui Klein, Bion și Winnicott a avut o influență puternică în întreaga Europă și America Latină, receptarea în special a teoriilor lui Klein în America de Nord a fost doar graduală și idiosincronică. În cea mai mare parte, până la jumătatea anilor 1970, articolele și ideile kleinienne contemporane nu erau predate în Institutele nord-americane. Acest fapt particular al vieții psihanalitice a avut loc în mare măsură ca o consecință a tensiunilor nerezolvate care au persistat între urmașii Melaniei Klein și cei ai Annei Freud și a împrejurării că toți marii analiști care au fugit din Europa și au devenit figuri cunoscute în America de Nord erau în tabăra Annei Freud. Ca rezultat, până relativ recent, au existat relativ puțini supervizori kleinieni sau analiști de formare kleiniană în Statele Unite și Canada. (Una dintre excepțiile remarcabile este cazul lui Clifford Scott, un canadian analizat de Melanie Klein, format la Societatea Psihanalytică Britanică și care a ajuns până la urmă președintele acesteia, înainte de a se reîntoarce în Canada în 1954. Scott a lăsat o amprentă distinctivă în Londra și asupra a trei generații de analiști vorbitori de engleză și franceză din Montreal).

Această situație a început să se schimbe gradual în ultimele patru decenii, odată ce un număr de kleinieni formați în America Latină au emigrat în Statele Unite și Canada și au început să ocupe poziții de influență în societățile lor analitice locale.

Această stare de lucruri s-a dovedit a fi un obstacol pentru o dezvoltare kleiniană adevărată în America de Nord, precum și o oportunitate. Lipsiți de o cultură și tradiție puternică de gândire kleiniană, nord-americani care au studiat-o pe Klein, au devenit „favorabili curentului kleinian” și au fost „influențați de Klein” sunt probabil mai liberi să adapteze și să aplice ideile kleinienne și neo-kleinienne decât colegii lor kleinieni mai ortodocși formați în alte regiuni. James Grotstein, o autoritate recunoscută internațional ca expert în studii kleinienne și bioniene, care a extins conceptualizările lor despre identificarea proiectivă prin conceptul său de „trans-identificare proiectivă” (Grotstein, 2005, 2008) și Thomas Ogden (1980, 1982, 1992a,b), care și-a prezentat propria sinteză creativă a lui Klein, Fairbairn, Bion și Winnicott explorând structurile fluide profunde ale experienței și cunoașterii (conștiente și inconștiente) sunt exemplele cele mai notabile. Din cauza unor astfel de dezvoltări atât de mulți analiști nord-americani par să aprecieze conceptele de identificare proiectivă și/sau conținere (vezi definițiile separate pentru IDENTIFICARE PROIECTIVĂ și CONȚINERE), chiar dacă uneori doar ca procese interpersonale inconștiente de inducție.

Kleinienii nord-americani au încercat să urmeze și să aplice conceptul kleinian de fantasmă inconștientă ca și complex fundamental de reprezentări animate ale *tranzacțiilor* dorite, temute sau imaginate *dintre sine și obiect care constituie, structurează și determină lumea internă a persoanei*. Poate fi numit în mod just „*punctul de vedere dramatic*” și văzut ca o adăugare la

punctele de vedere mai clasice – *dinamic, topografic, economic, genetic și structural* – al metapsihologiei freudiene. Văzută astfel, fantasma inconștientă joacă rolul cel mai important în înțelegerea comportamentelor, sentimentelor și caracterului pacientului și transferul poate fi văzut ca manifestare sau externalizare a fantasmei inconștiente și cale regală către înțelegerea ei. Pentru unii, însă, există rezerva obiecțiunii lui Klein față de această idee cu potențial de a-l blama pe pacient pentru problema de contratransfer a analistului.

Influența gândirii lui Bion în America de Nord derivă în parte din faptul că și-a petrecut mulți ani din ultima parte a vieții sale în California, unde un grup de analiști americani au fost expuși direct învățăturilor lui. Pe lângă Grotstein și Ogden, și Harold Boris (1986, 1989), care a adus gândirea lui Bion la Boston, a rămas o sursă influentă de gândire bioniană în întreaga America de Nord. Se crede că Bion a decis să vină în America pentru a se elibera pe sine de inevitabilele presiunii ale apartenenței la un grupul lui Klein din Londra, în care el devenise unul dintre contributorii de frunte. Așa cum a arătat în scrierile sale târzii, el a simțit că apartenența la un grup – și chiar mai mult, proeminența de tipul celei pe care o atinsese el – pune inevitabil presiuni care conduc la conformism și stagnare, în locul creației continue și descoperirii de noi idei. El a fost conștient de această tendință și de lupta dintre „mistic” (individul creativ) și „sistem” (grupul), care îl îngrijora și cu care s-a luptat întreaga sa viață.

Direcția influenței lui Bion în America de Nord, reflectă aceste viziuni în sensul că el a fost de neclintit în a nu vrea să creeze o școală „bioniană” sau chiar să îi învețe pe oameni să analizeze așa cum o făcea el. Această viziune este caracteristică „Bionului târziu”, cu accentul pus de el pe independența gândirii și căutarea și necesitatea creativității și schimbării, chiar și în fața „schimbării catastrofale” pe care el o credea catalizată de creștere.

„*Al treilea analitic*” al lui Ogden (Ogden, 1994), „*reveria*” și „*gândirea în starea de visare*” ale lui Bion (Bion, 1962), precum și „*trans-identificarea proiectivă*” a lui Grotstein (2005, 2008) pot fi văzute ca *expansiuni ale inconștientului* pe direcțiile teoriei relațiilor de obiect și ca descrieri ale instanței mentale a analistului direct derivate dintr-o asemenea viziune asupra inconștientului. Aceste extinderi sunt repere ale unei întâlniri analitice înțeleasă ca o „relație cu două sensuri” (Bion, 1978). În această privință, „*trans-identificarea proiectivă*” a lui Grotstein (2005, 2008, 2014), care se referă la *aspectul comunicativ inconștient* al „*inducției mutuale*” în relație cu funcționarea „binară” ca *echilibrare mutuală a proceselor simetrice primare și secundare asimetrice*, poate fi văzută ca fiind legată de conceptualizarea latino-americanului Matte-Blanco a Inconștientului Logic (mai jos); în timp ce direcțiile de gândire ale lui Bion și Ogden despre un inconștient expandat sunt în continuare angajate și extinse de teoreticieni remarcabili ai câmpului italieni Antonio Ferro și Giuseppe Civitarese. Toate aceste extensii (Grotstein, Bion, Ogden, Ferro, Civitarese) sunt incluse în gândirea latino-americană sintetică despre *comunicarea inconștientă* (mai jos).

Ferro și Civitarese aplică astfel de *conceptualizări extinse ale inconștientului* și pentru a accentua îndepărtarea de tehnica clasică. Pentru Ferro (2004, 2009, 2016), care conceptualizează

ședința ca pe un *câmp*, este suprem accentul pus de Bion și de Grotstein pe dezvoltarea capacității de a gândi prin comunicarea inconștientă: „nu este o problemă legată de fapte istorice sau de aducere a lucrurilor din trecut în prezent; accentul este, în schimb, pe încercarea de dezvoltare a pacientului – sau mai degrabă, a *câmpului* – *capacitatea de a gândi (de a visa)*, prin intermediul și prin transformarea comunicărilor pacientului într-un vis” (Ferro și Frangini, 2013, p. 371; aspectul de câmp adăugat în: Ferro and Civitarese, 2016). În ce-l privește, Civitarese (2014, 2015; Ferro și Civitarese 2016) a dat curs invitației lui Bion și Ogden adresată analistului de a uita contradicțiile ce apar dintr-o examinare rațională și de a fi într-o stare de halucinoză. În această ilustrare a unui punct de vedere „dramatic” la care ne-am referit mai sus, a fi capabil să vadă ce vede pacientul. Ferro și Civitarese, bazându-se pe ideile lui Ogden (2003, 2005), susțin că analistul trebuie să ia în serios toate impresiile, senzațiile și ideile, chiar dacă ele aparent sunt în conflict cu aspecte ale realității externe, pentru că ele pot spune o poveste mai acurată (Ferro și Civitarese, 2016). În viziunea lor, adevărul inconștientului este mai bogat decât ceea ce este perceput și comunicat conștient. Conform acestor autori, „personajele” din „textul analizei” distribuite în rolurile lor de către pacient sau analist, în și între fiecare dintre ei, sunt văzute ca fiind supuse *transformării* constante pentru a permite exprimarea a ceea ce progresiv devine gândibil în aici și acum în ședință (Civitarese & Ferro, 2013; Ferro & Civitarese, 2016).

III. C. Perspective relaționale și psihologia sinelui: două curente teoretice originare din America de Nord

III. C.a. Modele relaționale ale procesului inconștient

Psihanaliza relațională a apărut în anii 1980 în Statele Unite. Teoria relațională își localizează strămoșii, ADN-ul său, în Fereczi (1949), Balint (1952) și relațiile de obiect și în variantele teoriei câmpului propuse de Heinz Racker (1957) în America de Nord, precum și în școala interpersonală a lui Harry Stack Sullivan (1953). Există mai multe implicații ale acestei ascendențe multiplu configurate. *Experiența/fenomenele inconștiente apar într-un context intersubiectiv*, un câmp bipersonal și o interacțiune între două persoane, în care sunt de așteptat *transmiteri inconștiente la interiorul diadei analitice* în sistemul din care face parte individul. În mod inalienabil și inevitabil, acest lucru adaugă experienței dimensiuni de incertitudine și ambiguitate. Originea și sediul experiențelor sunt adesea imposibil de identificat cu certitudine. Într-un proces clinic trebuie să rămână deschise considerarea și reconsiderarea cu privire la al cui inconștient operează în experiența fiecăreia dintre persoane. Contratransferul, în acest sens, este întotdeauna ambiguu indus și declanșat: personal și dialogic, intrapsihic și intersubiectiv.

Cu un puternic interes pentru traumă și sechelele acesteia din experiența conștientă și inconștientă, teoria relațională pune accent mai mult pe prezența și puterea *clivajelor verticale* decât pe stratificarea orizontală pe niveluri de conștiință. Disocierea se produce în diferite moduri

de clivare, de la radical distincte și necomunicative, la relativ poroase. Disocierea a fost dezvoltată și aprofundată în opera lui Philip Bromberg (1994, 1996) și include clivaje de conștiință aduse în serviciul dezavuării sau îndepărtării conținutului toxic sau traumatic, indiferent dacă provin din interior sau din exteriorul individului. Bromberg a oferit, de asemenea, și o înțelegere a modului în care disocierea se intersectează cu atașamentul, adesea în afara conștiinței. Individul (inclusiv copilul foarte mic) clivează și „uită” experiențe care ar pune în pericol atașamentul față de o figură potentă și necesară. Integrarea mentală este, într-un sens, sacrificată în favoarea unei legături precare cu o altă persoană.

În ciuda forței *transmiterii inconștiente bipersonale*, procesul inconștient are un statut în sfera intrapsihică. Aici este resimțită influența relațiilor de obiect asupra teoriei relaționale: experiența lumilor interne, a obiectelor interne vii, pe moarte, toxice sau benigne. Gradul de conștientizare și prezența clivajului ca formă dominantă a funcționării mentale depinde de o varietate de factori, individuali și externi/interpersonali. Astfel, un analist relațional ar putea găsi util să gândească în termenii prezenței fantasmelor inconștiente, în sensul unor tipare relaționale semnificative cu semnificație particulară, adesea inconștientă. Una dintre dificultățile și probabil tensiunile din modelele relaționale ale inconștientului este postularea existenței unei adâncimi dedesubtul suprafeței. Dimensiunea intersubiectivă a experienței (dialogul, interacțiunea) include registrele bipersonale, atât conștiente, cât și inconștiente, ale experienței. Unul dintre aspectele cheie ale modelelor relaționale ale inconștientului este să elaboreze fenomenele inconștiente ce apar atât în experiențele interne, cât și interpersonale. Acest lucru permite o elaborare mai dialectică și mai polarizată a interacțiunii dintre interior/exterior; interpersonal și intrapsihic.

Deși multe școli analitice și-ar putea reclama originile din opera lui Jean Laplanche, în gândirea despre dezvoltarea și organizarea inconștientului, pentru unii teoreticieni relaționali Laplanche (1999a ,b, c) oferă o interesantă explicație de tipul două-persoane cu privire la apariția și evoluția experienței inconștiente a întâlnirii complexe a copilului și adultului ca situație universală. Nou-născutul simte efectele dorinței și ale dorului ce emană de la părinte ca pe un mesaj enigmatic ce invadează și se întretese în stările somatice și afective ale minții/corpului. De ambele părți, aceste experiențe pot fi în primul rând sau exclusiv inconștiente. Ceea ce numește Laplanche mesaje enigmatice provoacă dorința de „celălalt” în copil, și dorința lui intruzivă interacționează cu dorința ce apare din interiorul copilului. Un proces repetat de traducere duce gradual la constituirea subiectivității și dorinței inconștiente care întotdeauna va fi atât individuală, cât și intersubiectivă. Ruth Stein (2008), printre alții, a acordat o atenție deosebită impactului asupra experienței inconștiente a caracterului excesiv al acestor „seducții” enigmatice.

Sam Gerson (2004) oferă o descriere succintă a unui „*inconștient relațional*”:

„Inconștientul nu este doar receptaculul materialului regulat împins în subterane pentru a proteja individul de anxietățile generate de conflict; este și o arie de conținere ale cărui conținuturi își așteaptă nașterea la un moment receptiv la contingențele experienței în evoluție” (p 69). Câteva pagini mai târziu, el continuă: „Inconștientul relațional, ca un proces construit în comun menținut

de fiecare individ din relație, nu este doar o proiecție a sinelui inconștient al unei persoane și reprezentărilor de obiect și schemelor de interacțiune asupra celuilalt, nici nu este constituit de o serie de astfel de proiecții și introiecții reciproce între doi oameni. Mai degrabă, așa cum este folosit aici, inconștientul relațional este legătura nerecunoscută, care învăluie fiecare relație, infuzând expresia și conștricția subiectivității și inconștientului individual al fiecărui partener din acea relație particulară. În această privință, inconștientul relațional este un concept care permite alăturarea gândirii psihanalitice cu privire la fenomenele intrapsihice și intersubiective la interiorul unui cadru teoretic ce conține fiecare perspectivă și elaborează interconectivitatea lor inerentă” (p 72).

III. C.b. Procesarea inconștientă: O perspectivă contemporană a psihologiei sinelui

Psihologia sinelui, o altă teorie psihanalitică modernă americană, acceptă postulatul activității mentale inconștiente ca fiind fundamental pentru psihanaliză așa cum a formulat Freud inconștientul dinamic și, mai recent, prin recunoașterea învățării și a memoriei implicite (inconștiente sau non-conștiente). Cea din urmă a extins exponențial domeniul *procesării inconștiente* (Grupul de Studiu al Procesului de Schimbare din Boston, 2008; Clyman, 1991; Fosshage, 2005; 2011a; Grigsby și Hartlaub, 1994; Stern, et. al., 1998; printre alții). Procesarea inconștientă și conștientă – care include percepția, clasificarea în categorii, consolidarea amintirii și învățarea, reglarea priorităților schimbătoare prin motivație (intenții) și afect și rezolvarea conflictului – are loc întotdeauna simultan în timpul stării de veghe. *Procesarea inconștientă* continuă în timpul somnului sub forma visării REM și non-REM (Fosshage, 1997). Atât procesarea inconștientă, cât și cea conștientă sunt întotdeauna diferite *modelate de câmpurile relaționale* în care au loc.

Cum poate fi accesată procesarea inconștientă? Freud a dezvoltat metoda asocierii libere și a transformat visele în „calea regală către inconștient” (1900, p. 608). Psihologii Eului au accentuat componentele inconștiente ale conflictului și apărărilor care apar latent în articularile conștiente. Mai recent, adepții psihologiei sinelui au extins aria ascultării, astfel încât, pe lângă conflict, ei ascultă comunicările explicite și implicite, verbale și nonverbale ale intențiilor, semnificațiilor și cunoașterii procedurale. Ascultarea empatică este „pur și simplu” concentrată pe auzirea și înțelegerea acestor comunicări din cadrul de referință al pacientului. „Empatia și judecata” se interpenetreză (Goldberg, 1999); totuși, încercarea este de *a fi* în experiența analizandului și de a face inferențe și evaluări, pe cât posibil, din interiorul lumii experiențiale a analizandului. Folosirea perspectivei ascultării/experimentării „*centrate pe celălalt*” favorizează acordajul *la tiparele de interacțiune, tipic inconștiente* (Fosshage, 2011b).

Folosirea ascultării empatică nu minimizează importanța *procesării inconștiente*. Dimpotrivă, experiența clinică arată că un sentiment de siguranță este întărit prin ascultarea intenționată a analistului dintr-o perspectivă empatică, întrucât militează împotriva influenței disruptive a impunerii de către analist a punctului său de vedere (deși, desigur, o nu elimină).

Nevoia, ca urmare diminuată, de protecție crește spațiul de reflecție al pacientului și facilitează apariția în conștient, prin în conștientizare, a intențiilor, amintirilor, semnificațiilor și procesării inconștiente conflictuale și non-conflictuale, inclusiv a experiențelor invalidante (Stolorow și Atwood, 1992), experienței neformulate (D.B. Stern, 1997) și tiparelor implicite de organizare (cunoaștere implicită). Cunoașterea implicită (relațională) constă din interacțiuni cu persoanele de îngrijire care sunt codificate în memoria procedurală și ca urmare nu pot fi verbalizate (D.N. Stern et al., 1998). *Experiența neformulată* constă din experiențe din copilărie care nu au permisiunea de a intra în conștiință pentru că nu sunt recunoscute de către persoanele de îngrijire (D.B. Stern, 1997). *Inconștientul pre-reflexiv* constă din principii organizatoare ale experiențelor subiective, care își au originea în diada intersubiectivă timpurie, iar *inconștientul invalidat* nu poate fi articulat deloc din cauza eșecului de validare din partea obiectului sinelui (Stolorow și Atwood 1992). Asemănarea dintre definiția experienței neformulate și a inconștientului invalidat constă în primul rând în accentul pus pe reacției persoanelor de îngrijire. *Inconștientul de două persoane* este construit chiar în diadă (Lyons-Ruth, 1998, 1999).

Astfel, înțelegerea empatică a analistului tinde să facă mai permeabile și mai fluide granițele dintre conștient și inconștient, dintre explicit și implicit și crește accesul conștient la sentimente, intenții, gânduri și interacțiuni interpersonale anterior inconștiente.

III. D. Inconștientul în tradiția franceză

Franța post-freudiană a fost scena unor energii și producții teoretice uluitoare. Undele acestei explozii intelectuale au avut impact și asupra altor comunități psihanalitice de limbă franceză din Europa și America de Nord. Traducerea în limba engleză a acestor opere a fost și ea influentă în anumite zone din America de Nord și Marea Britanie. Păstrându-se parțial la distanță de perspectiva relațiilor de obiect, deși menținând o viziune asupra inconștientului apropiată de cea freudiană și mai înclinată spre a-și considera munca drept o elaborare/dialog cu opera freudiană, analiștii francezi împărtășesc o ipoteză generală cu privire la conceptul de inconștient. Aderând cel mai mult la punctul de vedere topografic (prima topografie), pentru francezi, există o separare absolută între preconștient/conștient și inconștient. Mai mult, inconștientul nu poate fi descoperit prin observație, ci doar dedus după eveniment, prin *deducție în après coup*.

Eul (*le moi*) este definit prin „alinarea” sa identificatoare în dorința de Altul și prin capacitatea sa de adaptare; este, astfel, subiectiv, mai mult un sine, decât creația defensivă și orientată către realitate pe care o schițează psihologia Eului. Pentru analiștii francezi tot ce este Eu este ascultat ca apărând din inconștient. Este absentă ideea de sferă liberă de conflict. *Moi* este compus, de asemenea, din obiecte și obiecte parțiale inconștiente. Acolo unde Psihologia Eului vorbește despre analist ca păstrând o distanță constantă față de pacient, autorii francezi, mai ales Bouvet și, ceva mai târziu, Green, McDougall și Roussillon, încă de timpuriu au propus o abordare flexibilă a pacienților, acordând atenție reacției lor față de distanță. Mai mult, și datorită mării influențe a lui Jacques Lacan, analiștii francezi au fost obligați să reflecteze asupra funcției

discursului și limbajului nu doar în situația analitică, dar și ca principiu structurant al inconștientului.

Dictatul lui Jacques Lacan (1993) conform căruia „inconștientul este în mod fundamental structurat, țesut, legat în lanțuri, în rețele, de către limbă” (p 119) a fost influent asupra generațiilor următoare de analiști, indiferent dacă au acceptat sau s-au opus acestei idei. Un grup mare de analiști din *Societatea Psihanalitică Paris*, inclusiv, printre alții, Pasche, Marty, Lebovici, Diatkine, Fain, Braunschweig, McDougall, Green și Neyratt s-a opus teoriei lui Lacan și a refuzat să aducă în aceeași compoziție pulsiunea și limba. Pentru Lacan, inconștientul nu este ceva dat, ce așteaptă să fie interpretat; mai degrabă, inconștientul este dezvăluit printr-un act, cel mai mult, dar nu exclusiv, printr-un act de discurs. Lacan mai avertizează, de asemenea, cu privire la înțelegerea greșită a inconștientului ca sediu al instinctelor pure și simple. Pentru Lacan, termenul de inconștient privește chiar ideea de cum să conceptualizăm subiectul. Întregul lui proiect este corespunzător studiului unui subiect inconștient. Lacan (2004) refolosește terminologia lui Freud despre reprezentări ca semnificanți, după modelul saussurian al limbii. Lacan a fost convingător prin accentul pus pe posibilitățile combinatorice ale semnificantului, care determină expresia supremă a pulsioniilor. Ceva (refularea) blochează exprimarea semnificantilor, care circulă în inconștient. În versiunea sa, inconștientul constă din semnificanți refuțați, care la rândul lor controlează accesul la derivatele pulsionale. Acesta este un model mai puțin reducăționist biologic și, în final, mai sensibil cultural al psihicului, decât cel bazat pe presupusele surse erogene ale activării.

În Statele Unite, la vremea faimosului seminar al lui Lacan, accentul era pus mai mult pe fantasmăle ce compuneau conținuturile inconștientului. Aceasta a stimulat un stil diferit de ascultare clinică: ascultarea indicațiilor unei fantasme deghizate în asocierile libere. Abordarea franceză propunea (într-o manieră freudiană) că atenția analistului ar trebui să cadă pe cuvintele însele și pe cele nespuse dintre ele. Pe de altă parte, noțiunea de apărări (altele decât refularea) care sunt necesare pentru a ține semnificanții în inconștient și, desigur, analiza apărărilor, altele decât dezvoltarea conceptului de „forcluziune”, este mai puțin proeminent în gândirea franceză. Lacan a fost criticat pentru că a transformat psihanaliza în lingvistică structurală. Totuși, interesul lacanian nu cade pe limbă *per se*. Dimpotrivă, sunt interesante limitele acesteia, acolo unde limba eșuează. Inconștientul poate, conform lui Lacan, să nu fie identificat. Se dezvăluie prin urmele pe care le lasă, mai ales când este absent. Și-a susținut abordarea lingvistică argumentând că doar atunci când inconștientul trece în cuvinte care sunt capabile să-l surprindă și, mai mult, că inconștientul funcționează în concordanță cu figurile lingvistice ale metonimiei și metaforei.

În sfârșit, Lacan insistă asupra inconștientului ca discurs, adică, discursul *Celuilalt*. Inconștientul este efectul semnificantului asupra subiectului. Semnificantul este ceea ce este refuțat și se reîntoarce sub forma simptomelor, glumelor, parapraxiilor și viselor. Conceptul lui Lacan de inconștient a făcut, totuși, un pas important când el a reelaborat cele trei ordine ale *Imaginarului, Simbolicului și Realului* în „Seminarul XX” unde le-a cuplat laolaltă în așa-numitele inele borromeane (Lacan, 1999). Ipoteza conflictului intrapsihic – cel puțin pentru Lacan – a fost

înlocuită de ideea articulării celor trei ordine. O consecință importantă a fost divizarea conceptului de inconștient, o parte fiind într-un anumit grad cert descifrabilă sau accesibilă *limbajului* convențional, o altă parte denumită „*lalangue*”, termenul lui Lacan pentru tipul de limbaj care precedă limbajul ordinului simbolic. Astfel, avem două tipuri de cunoaștere: cunoașterea *limbajului* (*le langage*) și cunoașterea *de tip limbaj* (*lalangue*). Limbajul inconștient este fundamental situat în afara simbolicului, dar ne afectează într-un grad ce depășește cunoașterea noastră exprimată. Evans definește limbajul la-la ca fiind „substratul haotic primar al polisemiei din care este construită limba” (1996, p 97).

Un grup de analiști influențați de Lacan a încercat să extindă conceptul de semnificant pentru a cuprinde semnificanții de dincolo de limbă. Pe baza muncii sale cu psihotici, Piera Aulagnier (2001) a indicat inadecvările conceptului de semnificant. Ea a introdus conceptul de *pictogramă* pentru a denumi un nivel de „reprezentare” inconștientă non-verbală a întâlnirii corpului bebelușului cu îngrijitorul său (zonele erogene și obiectele lor parțiale) în totală ignoranță în raport cu dualitatea din care este compus. Guy Rosolato (1969) a introdus conceptul de *semnificanți de demarcație* cu același scop de a indica semnificanții în afara limbajului, iar Didier Anzieu (1995) a consacrat termenul de *semnificanți formali* care susține teoria sa despre Eul-piele. Chiar și Jean Laplanche – unul dintre cei care s-au opus sistematic ideii că inconștientul ar fi structurat ca un limbaj – a introdus termenii de *semnificanți enigmatice* și *semnificanți desemnificați*.

Acolo unde analiștii au adoptat conceptul de semnificant al lui Lacan, ei au transgresat sensul exclusiv lingvistic al acestuia și, astfel, au rămas mai apropiați de conceptul de inconștient al lui Freud. Astfel, opunându-se lui Lacan, Laplanche (1999a) a susținut că inconștientul nu este structurat ca un limbaj, la fel cum nici nu există vreun cod sau mesaje în inconștient. Inconștientul constă din semnificanți izolați, lipsiți de orice „referențialitate”. Pentru a-și marca distanța sa față de semnificantul lacanian, Laplanche a schimbat *semnificanții enigmatice* în *mesaje enigmatice*. Substituind ideea lui Freud de refulare cu cea de „*traducere*”, Laplanche (1999b, 2011) a pavat drumul pentru *explicația intersubiectivă a constituirii inconștientului*. Din cauza activării sexualității sale inconștiente pe parcursul îngrijirii obișnuite a copilului, adultul transmite mesaje enigmatice. Copilul va traduce aceste mesaje cât de bine poate. Ceea ce se *pierde în această traducere* constituie inconștientul copilului. Din cauză că inconștientul adultului este sexual, un *sexual infantil*, acest sexual este ceea ce se transmite copilului sub formă de enigmă.

Plasându-se separat de Laplanche și de alții care au fost favorabili primei topici a lui Freud, André Green își orientează numeroasele sale scrieri către a doua topică, mai utilă în lucrul cu pacienții non-nevrotici. Drept consecință, abordarea sa cu privire la conceptul de inconștient a luat un curs ușor diferit de cel al analiștilor francezi menționați mai devreme. De asemenea, reîntorcându-se la Freud, Green (2005) susține că inconștientul ca sistem este compus din reprezentări și afecte care „exclud sfera reprezentării de cuvânt” și el înțelege prin aceasta „că inconștientul poate fi constituit numai de un *psihic care eludează structurarea limbajului*” (subliniere adăugată, 2005, p 99). Odată cu introducerea de către Freud a unui Eu inconștient,

statutul inconștientului a fost modificat; nu a mai fost limitat la conținuturile refulatului, ci a privit chiar structura acestuia. Această dezvoltare importantă a teoriei lui Freud a deschis calea către modurile de gândire, cum susține Green, „care sunt străine bunului simț” și pe care le găsim în structurile non-nevrotice (ibid., p. 205).

În portretul pe care Green îl face psihicului, *factorul economic al pulsionilor* este esențial: inconștientul constă dintr-o rețea ramificată de *derivate pulsionale* (ca reprezentări de lucru) ce caută o cale către descărcare. Tema unui nou studiu de teorie și dezbateri freudiană este dacă aceste derivate pulsionale sunt *reprezentări sau prezentări* de lucru și dacă ele pot dobândi reprezentare prin intermediul minții analistului (Bottella, 2005, 2014; Kahn, 2013, 2014). Natura dinamică a acestor reprezentări (forme primare ale pulsionii) le îndreaptă către acțiune sau către conștiință. Mișcarea, aspectul dinamic al pulsionilor cu origini corporale ale inconștientului, întotdeauna caută descărcare și determină acțiunile individului, având o rezonanță clinică cotidiană (Green, 2005). Green (1973) a fost influent și în dezvoltarea teoriei afectului, unde afectul reprezintă un mod diferit de a concepe prezența corpului în vorbire.

Lacan (1959-60, p. 132) a considerat că urmărirea afectului în psihanaliza nord-americană conduce la „un impas”, deoarece semnificația este mai degrabă un efect al semnificantului. Totuși, în seminarele sale de mai târziu (Lacan, 1999), el a început să vorbească despre ceea ce nu e sau nu poate fi reprezentat (traumatic) din domeniul Real, așa cum rezulta din teoriile lui Freud. Astfel, aici apare la Lacan o *concepere a inconștientului ca absență a reprezentării* și a ceea ce nu poate fi vorbit și care a devenit interesul major al studiului în Franța în ultimii ani.

René Kaës (1993) este unul dintre autorii care au ajutat la conceptualizarea acestei dualități a inconștientului. El a scris despre cele „două centre” ale inconștientului, unul îndreptat către sau *coborând în corp*, iar celălalt *conectat la grup* și la rețeaua lui de semnificanți. Ambele contribuie la formarea subiectului, adică, la susținerea subiectului însuși pe parcursul actualizării acestor rezervoare inconștiente de senzații și idei acumulate. Botella și Botella (2005) – pe baza experienței de lucru cu pacienți grav traumatizați – au urmat opera lui Green punând în evidență non-reprezentarea atât de caracteristică pentru acești pacienți. Deoarece traumele pre-verbale sunt înscrise, dar nu sunt reprezentate în psihic, ei consideră că este necesară o tehnică nouă pentru a le incorpora în tratamentul psihanalitic. Pentru a adresa aceste situații de „*memorie fără reamintire*”, soții Botella (2005, 2014) au introdus corespunzător „*travaliul de figurare psihică*”, aflat obligatoriu în sarcina analistului.

Un alt curent important în gândirea franceză contemporană a studiat calitatea „*travaliului*” inconștient și calitatea relației dintre sistemele Inconștient și Conștient (de pildă, Green, soții Botella și Reid). La început, Freud (1900) a postulat un reper important. Dacă, așa cum a susținut el, visul a fost multă vreme confundat cu conținutul lui manifest, la fel de crucial era să nu fie confundat cu conținutul lui latent. De fapt, esența visului este *travaliul visului*. Într-o manieră analogă, se poate susține că *travaliul inconștientului* este caracteristica esențială a inconștientului. Aici, accentul este pus pe Inconștient ca sistem, ceea ce – dincolo de orice conținut specific –

posedă o logică eterogenă față de sistemul Pcs/Cs (vezi și LOGICA INCONȘTIENȚĂ mai jos). Inconștientului îi lipsește testarea realității, cu rezultatul că procesele inconștiente „echivalează realitatea gândirii cu actualitatea externă și dorințele cu îndeplinirea lor” (Freud, 1911c, p 225). Procesul primar este guvernat de producerea de halucinații; producerea de halucinații este prima modalitate de investiție a Inconștientului ca sistem. Dimpotrivă, sistemul conștient-preconștient operează sub egida proceselor secundare și caută să integreze testarea realității. Conform lui Green, Botella, Botella, Reid și alții, *halucinația ca proces este prima formă de travaliu-investiție inconștient*. Funcționarea psihică descrisă în primul model freudian (prima topică) este de fapt produsul unei lungi perioade de dependență și de interacțiune cu psihicul îngrijitorilor, o dezvoltare care în mod ideal duce la o articulare fericită între sistemele Ics și Pcs/Cs. Această articulare este caracterizată prin mișcări de opoziție/colaborare, facilitate de o graniță flexibilă, semipermeabilă, ce permite reglării să aibă o amprentă fermă, dar nu prea rigidă. Freud a detaliat această relație de opoziție/colaborare, fără însă a elabora ipoteze despre geneza sau construcția acestei relații.

La acest punct conjunctural se consideră că a preluat ștafeta Winnicott, descoperind *tranziționalitatea*, în contextul unei revizuirii a genezei testării realității. De atunci, aceasta din urmă este înscrisă în cadrul relației paradoxale dintre psihic și mediul de viață. *Procesele tranziționale induc o nouă modalitate de investire inconștientă, care alătură modul halucinatoriu cu semnele realității*. În tranziționalitate, obiectul suficient de bun este, în același timp, mama și non-mama. Tranziționalitatea aduce laolaltă și separă simultan procesele primare și secundare. Această formă tranzițională a funcționării inconștiente sau „travaliu” – combinarea modului halucinatoriu cu testarea realității – deschide calea și explică trecerea flexibilă de la a-da-și-a-lua dintre sistemele Ics și Pcs/Cs. În acest context, refularea devine principala operațiune defensivă, împiedicând și facilitând (prin întoarcerea deghizată a refulatului) trecerea înainte și înapoi a conținutului psihic. Acolo unde mediul timpuriu este inadecvat, în locul refulării psihicul se bazează predominant pe clivajul eului ca operație defensivă și situația devine una de pură opoziție între Ics și Pcs/Cs. Acest tip de funcționare psihică este întâlnit în registrele non-nevrotice.

Toată această operă este dovada postulării legăturii intime dintre inconștient și pulsione în teoretizarea de factură freudiană contemporană. O temă importantă este examinarea în detaliu a „construcției” pulsionii din reflexele psihologice de bază. Pulsionea este privită ca fiind mutabilă, perpetuu în tranziție, proliferând în toată mintea și creată din nou în anumite experiențe intersubiective. Mediul de îngrijire timpuriu este presupus a avea un rol crucial în modelarea și evoluția atât a conținutului, cât și a proceselor operațiunilor inconștiente ale individului. Astfel, chiar în cele mai arhaice manifestări ale sale, inconștientul nu este niciodată energie instinctuală pură liberă, ci mai degrabă pulsione intim marcată de, și conținând urme de, dependența primară a ființei umane de alți adulți specifici. Astfel, Aulagnier (2001) scria: „pentru ca percepțiile și experiențele senzoriale ale sugarului, precum și sentimentele lui de plăcere și de durere să devină reprezentabile psihic... este esențial ca [ele] să fie investite libidinal de psihicul matern” (p xxi). Ea continuă arătând că punctul ei de vedere este asemănător cu conceptul lui Bion de reverie maternă. Laplace (1999a,b,c) introduce conceptul de „intromisie”, în contrast cu „implantare”,

pentru a descrie o transmisie violentă a sexualității inconștiente nemediate de refulat și de elaborarea secundară din partea adultului. O altă conceptualizare similară ce ține cont de calitatea prezenței parentale în construcția inconștientului provine de la Christophe Dejours (2001). Când îngrijitorul atacă procesul de gândire al copilului, capacitatea de refulare este scoasă din funcțiune, susține Dejours, ducând la ceea ce el numește un *inconștient „amental” (lipsit de gândire)*, căruia îi lipsește funcția generativă asociativă și elaborativă a inconștientului refulat.

O altă schimbare de direcție cu privire la conexiunea dintre inconștient și reprezentare provine recent de la analistul franco-canadian Scarfone (2016a format tipărit, 2016b format tipărit) care a arătat că limba engleză are două cuvinte: „consciousness” – conștiență și „awareness” – conștientizare. Etimologia arată că „ware” – lucru din „awareness” [conștientizarea a ceva] se referă la a nu pierde ceva din vedere. Dar conștientizarea pare să fie doar un prim pas către conștiență, stare în care putem fi conștienți de ceva și totuși să nu înțelegem complet ce este acel ceva. Pentru a fi complet conștienți este necesară conștientizarea + *semnificarea* a ceea ce conștientizează persoana. Conform lui Wittgenstein, *a semnifica este a întrebuița*. Ca urmare, se poate spune că a fi conștient înseamnă să a da o anumită întrebuițare, în cuvinte sau în fapte, aceluia ceva conștientizat. Invers, «inconștient» desemnează ceea ce se află la interiorul sau în afara conștientizării, dar *căruia persoana nu îi dă o întrebuițare deliberatăi*, nici în gând, nici în fapt.

Un alt obiect de studiu al analiștilor francezi a fost caracteristica *temporalității* inconștientului. Pontalis (2001) a descris inconștientul ca fiind „timpul care nu trece”. Pe un filon similar, Green a scris și el despre temporalitățile multiple aflate în același subiect și în particular despre «stările în care conștiința (și nu numai inconștientul) pare să nu aibă nicio cunoaștere a timpului – trăind într-un prezent etern, incapabil de a-și folosi experiențele trecute» (2002, p 64). O altă contribuție în aceasta arie provine din Canada franceză, unde Scarfone (2006, 2014a) a susținut că psihanaliza nu acordă atenție trecutului, ci mai degrabă „*netrecutului*” individual, unui timp „*actual*”, unde ceea ce se întâmplă sunt „*prezentări*, în loc de re-prezentări, *acte (Agieren)* în loc de *gânduri*” (Scarfone, 2006, p 827; subliniere originală).

III. E. Dezvoltări și conceptualizări latino-americe

Tradiția kleiniană puternică a psihanalizei latino-americe, facilitată de contacte apropiate cu grupul britanic kleinian încă de la începutul anilor 1940, în conjuncție cu accesul timpuriu la traducerile în spaniolă ale operei lui Freud din anii 1920 (López-Ballesteros, 1923), au condus la conceptualizări sintetice originale ale inconștientului, precum *logica inconștientă* și *comunicarea inconștientă*, a căror influență a fost resimțită în toate cele trei culturi psihanalitice.

III. Ea. Logica inconștientă

Înțelegerea logicii inconștientului este un instrument fundamental în orice moment pentru psihanalist. Ține de esența psihanalizei. Acest instrument este, într-adevăr, indispensabil pentru înțelegerea oricărei expresii psihotice a oricărui pacient. Primul autor care a studiat Logica inconștientă a fost Freud (1900), în *Interpretarea viselor*, unde el descrie ceea ce a numit „procesul primar”, logica inconștientului caracterizată prin: 1) absența contradicției reciproce între prezentările diferitelor instincte; 2) deplasarea; 3) condensarea; 4) atemporalitatea și 5) substituția psihicului cu realitatea externă. Freud a urmărit acest subiect în alte câteva texte: *Două principii ale funcționării minții* (1911c), *Un caz de paranoia* (1911a), *Inconștientul* (1915c), *Eul și Seul* (1923a) și *Noi prelegeri introductive* (1933).

Scriind despre viziunea sa asupra meritelor descoperirii fundamentale a lui Freud în *The Unconscious as Infinite Sets* [Inconștientul ca peisaj infinit], Matte Blanco (1975) observa descoperirea nu a inconștientului per se, ci a unei lumi guvernate de legi total diferite de cele ce guvernează gândirea conștientului. În viziunea lui Matte Blanco, geniul lui Freud a constatat tocmai în descoperirea acestor legi, care guvernau acest ciudat „domeniu al ilogicului” (Freud 1940a, p. 168). Revizuiind lucrarea lui Matte Blanco, Henry Rey (1976, p.491) observa: „Matte Blanco este, de asemenea, extrem de preocupat, și aceasta pare să fie prima sa preocupare, de dezvoltarea pe care a urmat-o noțiunea de inconștient în scrierile lui Freud și printre psihanalisti. De la a fi „Inconștientul”, adică un aspect viu al personalității cu activități guvernate de anumite legi, acesta a ajuns să fie retrogradat la pura calitate de a fi inconștient”.

Combinând conceptele lui Freud cu propozițiile matematice, Matte Blanco a dezvoltat conceptul de Logică Inconștientă (bi-logică) ce este guvernată de două principii: 1) Principiul generalizării, care explică faptul că, spre deosebire de logica sistemului conștient, logica inconștientului nu ia în considerare indivizii ca unități, ci ca membri ai unor grupuri tot mai mari (clase, seturi); deplasarea apare conform acestui principiu; 2) Principiul simetriei, care face ca inconștientul să trateze întotdeauna versul/reversul fiecărei relații în același fel, ca și cum ar fi întotdeauna identic; lipsa timpului este o consecință a acestui al doilea principiu. Ambele principii operează cu condensarea și lipsa contradicției. El a subliniat că pentru Freud acest „domeniu al inconștientului” era adevărata realitate psihică. În acest domeniu, mintea funcționează printr-o bi-logică, adică, prin funcționarea simultană a principiului asimetriei cu privire la indivizi și diferențelor lor, care caracterizează funcțiile logicii cotidiene și gândirea științifică, atât conștiința, cât și procesele secundare ale lui Freud, și principiul simetriei, ce guvernează procesul primar al lui Freud. Pentru Matte Blanco, deplasarea stă la baza proiecției, sublimării, transferului și întoarcerii refumatului, precum și clivajului obiectelor. Când un individ deplasează, el tratează obiectul primar original și obiectul către care deplasează, ca elemente ale unei clase cu un atribut specific, ce poate să nu fie evidentă pentru gândirea sa conștientă, dar este pentru Inconștient. Astfel, dacă cineva îl experimentează pe șeful său ca pe un tată periculos, în termenii logicii simbolice putem spune că Inconștientul său îi tratează pe șeful și pe tatăl său ca pe niște elemente ale uneia și aceleiași clase: inconștient, ei sunt identici. Orice structură sau sistem este un set; o

clasă este un set cu toți indivizii care posedă atributele sau calitățile ce definesc acea clasă. Atunci când un set este infinit, în sensul că numărarea elementelor sale nu are un sfârșit, atunci partea devine echivalentă cu întregul; așa se întâmplă în logica simetrică și în operarea Inconștientului.

Structurile bi-logice ale lui Matte Blanco stratifică întreaga arie a vieții psihice în straturi care sunt diferențiate de prezența mai mare sau mai mică a modurilor asimetric-divizibile și simetric-indivizibile ale proceselor gândirii. Această conceptualizare include ultimele lucrări ale lui Freud asupra inconștientului nerefutat ale cărui „caracteristici primitive și iraționale” (1933, p.75) marchează funcționarea Se-ului (1923a, 1926) și au aceleași atribute mai devreme descrise cu procesul primar și inconștientul-ca-sistem.

Pornind de la evoluția gândirii lui Freud asupra Inconștientului, Matte Blanco a continuat să reformuleze – prin lentilele logicii matematice – legile Inconștientului și contrastul lor cu legile logicii științifice aristoteliene încorporate în procesele de gândire conștiente (proces secundar). La extremă, logica simetrică a celui mai profund strat al Inconștientului structural nerefutat constituie un mod simetric indivizibil de a fi, caracterizat prin lipsa timpului și a spațiului. Astfel, el a elaborat cu privire la problema spațiului psihologic și a multidimensionalității, în contextul conceptului de obiect și de lume internă, trecut, prezent și viitor. Matte Blanco a văzut faptele psihice, precum lipsa timpului și a spațiului, ca pe o expresie a logicii inconștiente care face ca întregul să fie egal cu oricare dintre părțile lui și invers. Pe același filon, în re-analiza pe care a făcut-o *Cazului de paranoia* al lui Freud (1911a), el a articulat contrastele dintre interior și înafară și dintre realitate psihică versus realitate fizică din perspectiva conceptelor sale de bi-logică și infinitizare (Matte Blanco, 1988).

În recenzia cărții *The Unconscious as Infinite Sets: An Essay in Bi-Logic*, Henry Rey (1976) oferă un exemplu clinic cu privire la utilitatea ideilor lui Matte Blanco pentru înțelegerea mai profundă a construcției în gândirea psihotică, descriind exemplul dat de Matte Blanco al unei femei schizofrene. După ce i-a fost luat sânge din braț, femeia suferind de delir, s-a plâns că uneori i-a fost luat sânge din braț și alteori i-a fost luat brațul. Aceasta este o expresie a bine-cunoscutului mod de gândire schizofrenic, identitate/echivalență și completă reciprocitate și interschimbabilitate dintre parte și întreg.

Ce-a de-a doua carte a lui Matte Blanco: *Thinking, Feeling and Being* [A gândi, a simți și a fi] (1988) prezintă o evoluție ulterioară a ideilor sale despre inconștient, legile acestuia și aplicarea lor în munca psihanalitică. *Infinitatea inconștientului* și noțiunea de *combinații* în diferite proporții a *gândirii asimetrice și simetrice*, care reflectă o stratificare în niveluri între conștient și cele mai profunde niveluri inconștiente deschide o nouă cale către înțelegerea psihicului. *Cel mai profund inconștient*, despre care Freud spunea că ar fi de nesondat, *conține doar simetrie*, acolo unde totul este egal cu totul. Acesta constituie „modul indivizibil absolut”. Instinctul de moarte al lui Freud poate fi astfel reformulat ca fiind încetarea gândirii: dacă totul este egal cu orice altceva, nu poate fi gândire. Invers, dacă într-o stare de asimetrie absolută, totul este diferit de orice altceva și nu poate fi făcută nicio conexiune sau asociere, iar obiectele sunt închise în categorii de elemente

identice, nu poate avea loc nici în acest caz niciun proces de gândire. Concluzia lui Matte Blanco a fost că *procesele psihice pot apărea doar atunci când sunt prezente atât procesele de gândire asimetrice, cât și cele simetrice*. Conceptele de conștient și inconștient sunt reformulate în termenii bi-logicii și stratificării minții. Acest lucru l-a condus pe Matte Blanco la explorarea extinsă a conceptului lui Klein de identificare proiectivă în termenii logicii simetrice. Prin aceste lentile, identificarea proiectivă este văzută ca o manifestare structurată bi-logic, atât a gândirii simetrice cât și asimetrice.

Ideile lui Matte-Blanco de simetrizare și infinitizare sunt explicate clinic de Erick Rayner (1981, 1995), fondatorul Grupului Bi-Logic de la Londra. Elucidând și dezvoltând în continuare teoria emoțiilor și teoria logicii inconștiente ale lui Matte Blanco, el scrie despre simetrizare și domeniul sentimentelor, în care subiectul și obiectul tind să devină nediferențiate sau reversibile, și în care afectele tind să se „infinitizeze”. Simetrizarea nu poate permite niciun fel de dezvoltare mentală și consecința evidentă este un *proces de infinitizare, o repetiție fără sfârșit*.

Un exemplu de infinitizare a simetrizării poate fi un caz de impulsuri erotice care devin infinite sub presiunea anxietăților intense: un bărbat implicat succesiv sau simultan în relații cu un „set” de femei, într-o „*frenenzie afemeiată*”, substituind cu fervoare întâlnirile pasionale anterioare cu ultima „din set” cu altele noi. După extaz, când simte totală fuziune, pleacă rapid pentru a se întâlni cu următoarea fată; la acest nivel de simetrizare, femeile sunt interschimbabile. El însuși cade într-un fel de transă fără sfârșit, ca o hipnoză, în fața frumuseții femeii, care este experimentată ca dându-i putere într-un mod reciproc. La o explorare ulterioară, devine evident că această structură erotică servește ca un instrument de salvare în fața anxietăților claustrofobice intense din activitățile sale de afaceri și din viața sa de om căsătorit. Dar, de îndată ce climaxul extatic trece, femeia implicată este experimentată ca un alt obiect claustrofobic. Cercetarea clinică a acestei infinitizări a simetrizării subliniază *simetria rolului de pradă și a celui de prădător*, ducând gradual la abandonarea poziției centrale a freneziiilor erotice și la relații mai liniștite și stări de spirit mai confortabile. Infinitizarea este, de asemenea, o compulsiie la repetiție, dar prezintă o legătură mai directă cu expresia instinctuală, cu un domeniu al ne-gândirii.

Conceptul de *logică inconștientă* al lui Matte Blanco *privește straturile cele mai profunde ale Inconștientului, rădăcina psihicului, inconștientul structural non-refulat, profund conectat cu senzațiile somatice*. În acest context, este adesea văzut ca fiind legat de conceptualizări precum cele ale lui Armando Ferrari (eclipsa corpului) și procesele transformative ale lui Bion (1962), care, toate, pun accent pe dificultatea structurală a gândirii în fața loviturii bio-psihologice tulburătoare a emoțiilor. Presiunea pe care o exercită corpul asupra funcționării mentale constituie primele elemente structurale ale infinitizării, ca urmă mentală în contact cu corpul. Noțiunile de urmă mnezică și imagine mnezică ale lui Freud ne duc la *Proiectul de psihologie științifică* (1895, p. 351) și la *Interpretarea Viselor* (1900a, b) în care găsim conceptul de transcriere, repetiție și „Bahnung”, ce poate fi tradus ca facilitare sau cale. Urma este prima impresie somatică.

Lombardi (2008 p. 713) scrie: „Dorim prin aceasta să subliniem încă odată cum se face că inconștientul și infinitul își găsesc rădăcinile în experiența primitivă a corpului.” Și „Deci cercetarea lui Matte Blanco este concentrată pe funcționarea logicii ce caracterizează gândirea și limbajul, ca elemente stimulate de schimbarea analitică, precum și pe faptul că sunt absolut centrale pentru tratamentul cazurilor grave” (p. 711). Lombardi (p.709) a adăugat *absența relațiilor în structura gândirii, coexistența gândirii și non-gândirii, prezența și absența timpului și dezintegrarea – confuzia spațiu/timp ca proprietăți ale logicii inconștiente.*

Există implicații tehnice ale operei lui Matte-Blanco, în particular recunoașterea că la niveluri profunde de funcționare mentală, abordările interpretative sistematice ar trebui să fie precedate de un proces de reverie (Bion, 1962) și de diferite forme de „holding” (Winnicott, 1971). Această fază inițială ar fi necesară astfel încât subiectul/analizandul să poată experimenta într-un plan semnificativ emoțional și nu infinit periculos, interpretările care necesită toleranță la asimetrie și salturi logice (simbolic/metaforic). Florence Guignard (1995) vede conceptualizarea lui Matte Blanco a Inconștientului ca pe o cale de a aduce „elementele pulsionale, de dezvoltare și structurale ale *infantilului* în relația analitică” (p. 1083).

În sumar, teoria lui Matte Blanco despre logica inconștientă (bi-logica, logica simetrică) explorează la un nivel microscopic cele mai profunde straturi inconștiente. În teoria sa, două logici ireconciliabile determină, în grade diferite, toate procesele psihice: una este asimetrică și caracteristică sistemului conștient și este bazată pe principiul non-contradicției, în timp ce cealaltă este simetrică, generalizând la infinit logica inconștientului. Logica asimetrică tinde să diferențieze obiecte în seturi mereu tot mai individualizate și caracterizează gândirea științifică. Proprietățile sistemului inconștient, conform lui Freud (lipsa de timp, deplasarea, substituția realității externe prin realitatea psihică, lipsa de contradicție între cele două pulsuni și condensarea) sunt văzute ca având originea în aceste două principii care guvernează logica inconștientului.

Relevanța teoriei lui Matte-Blanco privind bi-logica Inconștientului pentru psihanaliza contemporană a fost tot mai larg recunoscută (Grotstein, 2000; Guignard, 1995; Keene, 1998; Newirth, 2003). Considerată ca *formă a logicii/simbolizării/discursului în proprii săi termeni, inconștientul primitiv poate fi apreciat ca un generator sofisticat de coduri simbolice ce utilizează bi-logica pentru a crea mesajul și care pot deveni o sursă potențială de creștere și vindecare.*

III. E.b. Comunicarea inconștientă

Prima referință la acest subiect în literatura psihanalitică apare în articolul lui Freud (1912b) *Recomandări pentru medicii care practică psihanaliza.* „[Analistul] trebuie să apeleze la propriul inconștient ca la un organ receptor îndreptat către inconștientul transmițător al pacientului. El trebuie să se ajusteze la pacient așa cum un receptor telefonic este ajustat la microfonul emitent. Așa cum receptorul convertește din nou în sunete undele oscilațiilor electrice de pe linia telefonică... așa inconștientul medicului este capabil, din derivatele inconștientului, care îi sunt

comunicate, să reconstruiască acel inconștient, care a determinat asocierile libere ale pacientului” (p 115-116). S-a reîntors la această temă în *Inconștientul* (1915c): „Este un lucru foarte remarcabil că Ics al ființei umane poate reacționa la cel al unei alte ființe umane, fără a trece prin Cs. Acesta merită o cercetare mai aprofundată, în special pentru a descoperi dacă activitatea preconștientă poate fi exclusă ca având un rol în el; ... dar descriptiv vorbind, faptul este incontestabil” (p 194). Ulterior, Freud nu a mai acordat atenție acestei teme, dar Sándor Ferenczi a introdus importanța personalității analistului în dezvoltarea comunicării inconștiente, fundamentală în determinarea caracteristicilor idiosincratice ale oricărui proces psihanalitic. În al său *Jurnal clinic* (1932 pg. 31, 45, 107 și 109), acest autor a consacrat ceea ce el a numit „contratransferul analistului real”, adică, participarea emoțională a analistului în procesul analitic: „Visul unui pacient, două zile mai devreme în care a prezis o revoluție germană importantă, ar fi de fapt o intuiție a repulsiei mele împotriva suferinței” (Ferenczi, 1932, p. 91). Green (2008) consideră că Ferenczi, prin jurnalele sale, este precursorul psihanalizei moderne, iar Zimmerman (2008), în al său *Vocabular de psihanaliză contemporană*, afirmă că Ferenczi considera că personalitatea analistului este un instrument de vindecare analitică. Atât Freud, cât și Ferenczi, au fost fascinați de posibilitatea telepatiei.

A fost păstrată tăcerea cu privire la aceste idei până când Theodor Reik a publicat *Listening with the Third Ear* [Ascultând cu a treia ureche] (1948). Reik a făcut un pas semnificativ în față către înțelegerea comunicării inconștiente, scriind că „Analistul aude nu doar ceea ce este în cuvinte; el aude și ceea ce cuvintele nu spun. El ascultă cu *a treia ureche*, auzind nu doar ceea ce vorbește pacientul, dar și propriile sale voci interioare, care apar din adâncurile propriului inconștient... Ceea ce este rostit nu este cel mai important lucru. Ne pare mai important să recunoaștem ceea ce discursul ascunde și tăcerea dezvăluie” (ibid., pp. 125-126). El adăuga: „...planurile inconștiente nu sunt prinse direct. Mediumul este Eul, în care este introiectat inconștientul celeilalte persoane. Pentru a-l înțelege pe un altul, avem nevoie nu să simțim calea către mintea lui, ci să-l simțim inconștient în Eu” (ibid., p. 464) și a continuat: „Ceea ce am spus a fost că aceste impulsuri inconștiente din mintea cuiva induc impulsuri de același tip în celălalt, în acest caz în analist” (ibid., p. 468).

Totuși, o importantă adăugare la înțelegerea comunicării inconștiente a fost făcută prin descoperirea mecanismul identificării proiective descris de Klein în 1946. Inițial concepută ca o fantasmă a pacientului, conceptul a fost dezvoltat ulterior de câțiva alți autori: Bion, Heimann, Racker și alții. Pacientul pune prin această fantasmă ceva ce nu este tolerat în sine însuși, în mintea analistului, prin aceasta eliberându-se temporar de acel aspect al personalității sale. Deși efectul este temporar, pacientul poate să se debaraseze apoi nu doar de conținutul, dar și de întreaga parte din sine, având ca rezultat o sărăcire, o golire, a propriei sale minți.

În *Attacks on Linking* [Atacuri la legătură] (1959), Bion a dezvoltat conceptul în aspectul lui de comunicare între analist și pacient. Urmează un proces de interacțiune între două aparate psihice: o intenție a analizandului de a produce un efect asupra psihicului analistului. În „*Învățarea din experiență*” (1962), Bion a făcut încă un pas, propunând conceptul de identificare proiectivă

realistă în care analistul este în realitate afectat de identificarea proiectivă a pacientului. Cu privire la această idee, Ogden scrie (1980, p. 517): „identificarea proiectivă este în mod inerent un concept ce are de-a face cu interfața dintre intrapsihic și interpersonal, adică, modurile în care fantasmele unei persoane sunt comunicate și pun presiune pe o altă persoană.” Merită subliniat faptul că, deși Klein a elaborat identificarea proiectivă ca fantasmă, în viziunea ei instinctele caută obiectul încă de la început. În acest mod, teoria ei conține deja germele dezvoltării ulterioare de la Bion cu privire la aspectul de comunicare al identificării proiective. Există o cunoaștere instinctuală inerentă a obiectului iar instinctul îl caută. Lucrările lui Bion cu privire la funcția alfa, reverie, conținător-conținut și travaliul visului au schițat mecanismele inconștiente din mintea mamei, îmbogățindu-ne cunoștințele cu privire la rolul ei acesteia, precum și cele din mintea analistului, în contextul facilitării dezvoltării capacității de a gândi a bebelușului-pacientului, astfel încât să învețe din experiența sa. Ideile lui Bion au desenat harta interacțiunii dintre minți.

Pe lângă aceste dezvoltări, conceptul de identificare proiectivă a dus la descoperirea contratransferului, prezentându-l nu doar ca pe o manifestare inconștientă a analistului așa cum a postulat-o Freud, ci și ca un instrument esențial pentru înțelegerea materialului analitic. În această direcție, articolele Paulei Heimann și ale lui Heinrich Racker sunt lucrări de referință (Vezi și definițiile separate pentru CONTRATRANSFER și IDENTIFICAREA PROIECTIVĂ). Pentru Heimann (1950), întrucât contratransferul este rezultatul dorinței inconștiente a pacientului de a transfera analistului afectele pe care nu le poate recunoaște și nici nu le poate trăi singur, analistul își poate sonda contratransferul propriu pentru insight. Pentru Racker (1953), sursa principală a sentimentelor analistului provine din mintea pacientului ceea ce transformă cadrul într-un câmp bipersonal. Racker dezvoltă conceptul de identificare concordantă în care analistul introiectează diferite obiecte ale lumii interne a pacientului astfel încât se poate pune pe sine însuși în pantofii pacientului. Este esențial pentru înțelegerea clară și de asemenea, va permite psihanalistului să își simtă propria emoție. Diferențierea dintre cei doi protagoniști este preservată. Dimpotrivă, în conceptul lui Racker de identificare complementară în care analistul și pacientul fac în mod reciproc identificări proiective, psihanalistul se proiectează pe sine însuși în pacient. Consecința este că procesul culminează prin punere în act. În 1962, Grinberg oferea conceptul de contraidentificare proiectivă pentru a descrie impactul identificării proiective a analizandului asupra subiectivității analistului. Când acest efect este masiv, reacția analistului ar trebuie să fie considerată ca fiind determinată de identificarea proiectivă a pacientului și independentă de propriile sale conflicte. Grinberg a examinat natura relației interne a analistului cu obiectele interne ale pacientului proiectate în mintea primului.

Aceste dezvoltări în *studiul comunicării inconștiente prin transfer și contratransfer* au condus la conceptualizarea relației analist-pacient ca un câmp bi-personal, adică fundamental intersubiectiv. Totuși, acest termen este folosit pentru a denota semnificații foarte diferite. Lawrence Brown în *Intersubjective Processes and the Unconscious* [Procesele intersubiective și inconștientul] (2011) scria, „termenul de intersubiectivitate este frecvent asociat cu Școala relațională americană”, ceea ce Green (2008) denumea drept o epidemie în America de Nord.

Totuși, Grotstein (1999) și Brown (2011) afirmă că totuși contratransferul a fost transformat în mod satisfăcător în intersubiectivitate, iar Brown adaugă că „mai mult, *intersubiectivitatea este un proces de comunicare inconștientă*, de receptivitate inconștientă și creare de semnificație în fiecare dintre membrii diadei aducând o semnificație idiosincronică în câmpul emoțional comun, care interacționează cu o funcție analoagă a partenerului” (Brown, 2011, p 7).

Conceptul de câmp analitic folosit aici de Brown își are sursa principală în lucrarea soților Baranger *The Analytic Situation as a Dynamic Field* [Situția analitică - câmp dinamic] (1961), republicată în spaniolă în 1968 și tradusă în engleză abia în 2008. Această inovație teoretică fundamentală a rămas, astfel, necunoscută celei mai mari părți a comunității psihanalitice până de curând. Soții Baranger au descris proiectul lor astfel: „Acest articol pune în discuție consecințele importanței pe care unele articole recente o dau contratransferului. Când acesta dobândește valoare teoretică și tehnică egală cu cea a transferului, situația analitică este configurată ca un câmp dinamic bipersonal și fenomenele ce apar în el trebuie să fie formulate în termeni bipersonali” (2008, p 795). Acești autori descriu caracteristicile acestei *fantasme inconștiente a cuplului analitic* și accentuează contribuția fenomenelor de identificare proiectivă și introiectivă în structura sa. Despre conceptul de fantasmă inconștientă ei argumentează: „mai important, nici nu poate fi considerat drept suma celor două situații interne. Este ceva *creat între cei doi*, în unitatea pe care ei o formează în momentul ședinței, ceva radical diferit de ceea ce fiecare dintre ei este separat... Definim fantasmă în analiză acea structură dinamică ce *dă semnificație câmpului bipersonal* în fiecare moment” (ibid., p. 806-7).

Ideea de câmp analitic bipersonal l-a influențat profund pe Antonino Ferro (1998, 2004, 2009). Cu referire la Bion, Mom, Pichon-Riviere și soții Baranger, Ferro subliniază că chiar de la primul contact, la telefon, comunicarea inconștientă începe să fie organizată în fantasmele pacientului, analistului și ale cuplului. În continuare el descrie modelul lui de ascultare fără conștiință, care structurează câmpul analitic. O asemenea implicare emoțională profundă a cuplului analitic, prin intermediul identificării proiective, duce la visul analistului despre materialul pacientului în ședința analitică. *Visul comun* este dezvăluit psihanalistului din reveria lui. Într-un concept bionian dezvoltat de Ogden, *reveria exprimă inconștientul*. În timpul unui vis comun vor fi împărtășite reverii; începe cu o comunicare inconștientă și este elaborat de diadă, devine conștient.

Pe continente separate și independent de gânditorii latino-americani, a fost dezvoltat conceptul de *terț analitic*. Formulată de Green inițial în 1975, el l-a descris în 2008 astfel: „Obiectul analitic nu este nici intern (al analizandului sau analistului), nici extern (unul sau celălalt), ci este între ei” (Green 2008, p 231; după traducerea din portugheză în engleză de Avzaradel). Inspirația de factură winnicottiană este evidentă în cazul *obiectului analitic* al lui Green, așa cum este și în cazul postulatelor lui Thomas Ogden cu privire la *terțul analitic*. Spusele lui Winnicott: „Nu există ceva care să fie un bebeluș, adică... oriunde găsim un bebeluș, găsim o îngrijire maternă...” (Winnicott 1960, p. 286), îl vor inspira pe Ogden, pentru care nu există pacient analitic fără analist. De asemenea, el folosește noțiunea winnicottiană de *spațiu potențial* ca precursor al viziunii sale

asupra *spațiului intersubiectiv*. „Analist[ul] încearcă să recunoască, să înțeleagă și să simbolizeze verbal pentru sine și pentru analizand natura specifică a interacțiunii moment-cu-moment a experienței subiective a analistului, experiență subiectivă a analizandului și experiența intersubiectiv generată a perechii analitice (experiența celui de-al treilea analitic)... este corect să spunem că gândirea psihanalitică contemporană se apropie de un punct în care nu se poate vorbi doar despre analist și analizand ca subiecți separați care se iau unul pe altul ca obiecte” (Ogden, 1994, p 3). Pornind de la ideea lui Bion, Ogden sugerează o *transformare a teoriei visului* folosind conceptul reveriei ca instrument important. Ogden (2007), referindu-se la Sandler scrie ulterior: „Unde există travaliu oniric inconștient, există și travaliu de înțelegere inconștient” (p 40). Sună ca un ecou al lui Groststein, "Unde există un visător inconștient care visează visul, există și un visător inconștient care înțelege visul” (Grotstein, 2000, p. 5). Din acest punct, mulți autori avansează dezvoltări corelative în psihanaliză, cum sunt, printre alții, Levine (2013), Groststein (2000, 2005), Brown (2011), Cassorla (2013) și Ogden(1994,2005).

Un autor care a lucrat profund cu această idee este Civitarese în cartea sa *The Necessary Dream* [Visul necesar] (2014). El scrie: „În acest mod, paradigma viselor preia un rol chiar și mai central decât în teoria clasică. Înțeles ca fiind rezultatul *comunicării dintre un inconștient și altul*, visul este ceva ce ascultăm ca pe *un produs intersubiectiv*. Citim fiecare ședință ca și cum ar fi un lung vis comun și concepem întreaga analiză ca pe un schimb de reverii” (p. xiii).

Cunoștințele actuale cu privire la comunicarea inconștientă deschid un teritoriu larg pentru cercetarea psihanalitică viitoare pe toate continentele, inclusiv prin interesul recent pentru conceptualizări ale „*inter-psihicului*”, definit ca „... un nivel funcțional, presubiectiv unde două persoane pot schimba conținuturi interne și experiențe într-o manieră de împărtășire, prin utilizarea identificărilor proiective comunicative *normale*” (Bolognini, 2016, p.110).

III. INCONȘTIENTUL ȘI STUDIILE INTERDISCIPLINARE

IV. A. Inconștientul în neuroștiințe

„*Cercetările au adus dovezi irefutabile că activitatea mentală este legată de funcționarea creierului așa cum nu este cu niciun alt organ. (...) Există un hiatus aici care în prezent nu poate fi umplut*” (Freud, 1915c, p. 174).

La șaizeci și cinci de ani de la publicarea de către Freud a *Inconștientului*, eseu în care Freud numea doi piloni ai psihanalizei: ipoteza unei vieți mentale inconștiente și existența a două principii ale funcționării mentale, procesele primar și secundare, psihanalistul, psihologul și

neurosavantul Howard Shevrin și-a publicat toate cercetările fundamentale în care a susținut că inconștientul este o ipoteză necesară pentru întreaga psihologie (Shevrin și Dickman, 1980). Primele încercări de psihologie cognitivă experimentală și neuroștiințe cognitive au fost în limitele înguste ale percepției. În anii următori a apărut o avalanșă de cercetări în multe arii – percepție, memorie, emoții, motivație, prejudiciu, adicție, dispoziție și tulburări de anxietate, boala lui Alzheimer, boala lui Parkinson, autism, neglijare – în care (mai mult descriptiv) au fost identificați factorii inconștienți/nonconștienți.

Explozia care a urmat în cercetarea neuroștiințifică teoretică și aplicată, în special în America de Nord și în Europa, odată cu apariția subspecialităților din neuropsihologia dinamică (Luria, 1966; 1973; Kaplan-Solms și Solms, 2000), neuroștiințele dinamice ale dezvoltării (Balbernie, 2001; Schore, 2003; Siegel, 1999, 2007), neuroștiința afectivă (Panksepp, 1999; Johnson, 2006) și neuroștiința dinamic-cognitivă (Shevrin, 1994; 1999; Villa, Brakel, Shevrin, Bazan, 2008), a condus la fondarea unui domeniu interdisciplinar al neuropsihanalizei, al cărui obiectiv este „să studieze natura dinamică a minții și să identifice organizarea structurii ei inconștiente” (Solms & Turnbull, 2011, p. 135). O voce importantă în susținerea cercetării multidisciplinare a fenomenelor inconștientului dinamic este și cea a la laureatului Premiului Nobel pentru cercetările legate de fiziologia memoriei, Eric Kandel (1998, 1999). Kandel și Shevrin au fost de acord că în neuroștiințe cel mai puțin studiat a fost „inconștientul dinamic”, care implică și conflictul dintre impulsurile sexuale și cele agresive. Ceea ce a condus la o confuzie conceptuală considerabilă între neurocercetătorii de orientare cognitivă și psihanalisti a fost că ceea ce cei mai mulți dintre neurosavanti denumesc „inconștient” sunt procese preconștiente, cu aspecte inconștiente doar latente și descriptive după terminologia psihanalitică. Au existat, de asemenea, discrepanțe terminologice, de pildă, în utilizarea cuvintelor „pulsione”, „instinct”, „conflict” și categoriile metodologice, în special în aria analogiilor cu subiecți non-umani și inferențele bazate pe observațiile comportamentale vs. reprezentările interne și fantasma inconștientă. În același timp, progresele neuroștiinței cu privire la dezvoltarea timpurie a creierului, neuroplasticitate și neuroconectivitate păreau să ofere o validare potențială a teoriei psihanalitice a personalității și a metodologiei ei clinice.

IV. A.a. Inconștientul dinamic în neuroanaliză: conflict inconștient, „calitatea de a fi refulat”, memorie și dezvoltare timpurie

Shevrin et al. (1992, 1996) au raportat *primul studiu neuroștiințific cunoscut al unui inconștient dinamic*, în care reacția creierului la forma potențialelor de eveniment au oferit markerii neurofiziologici ai conflictului inconștient la un grup de pacienți ce sufereau de fobie socială. Shevrin et al. (2002) au corelat reacțiile la un set de cuvinte prezentate subliminal și supraliminal, cu o măsură a „abilității de a fi refulat” și au constatat că procesul refulării inhiba reacțiile la cuvintele judecate de analist ca având un sens conflictual individualizat pentru anumiți pacienți (Shevrin, 2002, p. 136).

O serie de cercetări de urmărire care au fost realizate de către membrii a ceea ce a devenit cunoscut drept grupul Shevrin de studii al percepției subliminale (Brakel, L., Kleinsorge, S., Snodgrass, M. & Shevrin, H., 2000) au abordat mai multe fenomene cu privire la procesul de mentalizare primar și secundar, incluzând markerii fiziologici ai conflictului inconștient, afectului, apărării și naturii atribuționale vs. relaționale a acestor două moduri de procesare. Acest corpus de cercetări i-a adus lui Shevrin premiul Sigourney în 2003. Villa, Shevrin, Snodgrass, Bazan și Brakel (2006) s-au concentrat pe natura procesării limbajului în inconștient. Descoperirile au subliniat importanța concepției conectiviste a „propagării activării”, echivalentul neuroștiințific al noțiunii freudiene de „cathexis nelegat” ce caracterizează procesul primar. În comparație cu conceptualizarea psihanalitică clasică a procesului primar, abordarea conectivistă, la rândul ei, a constatat că cathexisul legat și nelegat era strâns legat de statutul motivației și de apărări. Cu cât o motivație este mai instinctuală și „pulsională”, cu atât mai probabil era să medieze „propagarea activării” sau cathexisul nelegat. Cu cât apărările eșuau și cu cât anxietatea e mai mare cu atât prevalează cathexisul nelegat.

O altă arie de mare interes, atât în Europa, cât și în America de Nord, continuă cercetările asupra memoriei în contextul dezvoltării timpurii preoedipale/preverbale. Neuroștiința a identificat nu doar existența unei memorii de lungă durată explicite, memoria „verbalizabilă”, ci și o memorie subliminală, implicită, care nu poate fi nici reamintită conștient, nici verbalizată. O asemenea descoperire ne permite să formulăm ipoteza că experiențele infantile ale primilor doi ani de viață sunt localizate în acest din urmă tip de memorie, gestionat de amigdală prin funcția ei de procesare a emoțiilor. Hipocampusul, de fapt, care este indispensabil pentru sistemul memoriei explicite, nu atinge maturitatea completă înainte de vârsta de doi ani a copilului. Studiul memoriei implicite, subsecvent enunțării ei de către Warrington și Weiskrantz (1974), lărgeste conceptul de inconștient și îl schimbă într-un loc nou: de la domeniul refutatului la o arenă de „inconștiență”, biologic determinată (Ginot, 2015), posibil legat de referințele istorice ale lui Freud, și la altceva decât procesele inconștiente refulate (Freud, 1923, 1930, 1940a,b).

Încă din stadiile timpurii ale vieții intrauterine, prenatale, experiențele senzoriale iau parte la formarea memoriei bazale emoționale și afective, un reper real pentru organizarea reprezentărilor timpurii (Mancia 1980; Le Doux, 1992). Aici poate fi un mecanism ce face o punte între neurofiziologia memoriei și conceptul freudian de inconștient. Mai mult, odată cu extinderea remarcabilă a conceptului original de inconștient înspre domeniile „non conștiente”, au fost postulate și alte convergențe interdisciplinare substanțiale cu știința cognitivă, neurobiologia și neuroștiințele (Bucci, 2001). Bazele de date imense ale cercetărilor cerebrale curente asupra proceselor inconștiente și reprezentărilor au influențat ulterior modul în care este conceput inconștientul în psihanaliza însăși. Ca urmare, atunci când analiștii au de-a face cu un tip de cunoaștere care este în afara stării conștiente, dar nu este cauzată de refulare, ei folosesc tot mai mult expresii împrumutate din aceste discipline: „cunoaștere procedurală implicită” (Clyman, 1991; Fosshage, 2005).

În centrul acestui teritoriu conceptual –despre procedurile și reprezentările relaționale, implicite sau puse în act – stă un model de dezvoltare (precum și un model de schimbare terapeutică) ce este concordant cu descoperirile recente din cercetarea atașamentului, a interacțiunii părinte-copil timpurii și neuroștiința afectivă și cognitivă (Gabbard & Westen, 2003; D.N. Stern et al., 1998). Odată cu aceasta, modelul de schimbare terapeutică în unele concepții se poate modifica de la bazarea pe traducerea reprezentărilor inconștiente în cunoaștere reflexivă și simbolizată (sau insight) sau de la codificarea procedurală la codificarea simbolică (procesul primar la procesul secundar, forme de gândire preverbale la forme verbale de gândire), la noi accente puse pe cunoașterea presupus non-conflictuală non-simbolizată, implicită sau procedurală. (Grupul de Studiu al Procesului de Schimbare din Boston, 2007; Lyons-Ruth, 1998, 1999).

Acest inconștient nerefulat este conectat cu materialul biologic al persoanei: se întinde de la experiențele infantile timpurii, care nu pot fi încă refulate, la structurarea unui sine nuclear și domeniu „subiectal” amplu al individului. Trăsăturile de bază ale sistemului mnezic implicit au deschis conexiuni cu ipotezele de bază ale muncii clinice, ca urmare, accentuând rolul central al experienței relaționale în psihanaliză (Barnà, 2007b, 2014) și au transformat în mare măsură concepția operării transferului/contratransferului cu privire la transformările prin simbolizare onirică, punere în act și ajustare la prozodia limbajului (Mancia, 2006). Aceste descoperiri reafirmă aspectele „constructive” ale relației analitice (Freud, 1937a): în special elaborările legate de verbalizarea fantasmelor inconștiente care pot fi inferate din ascultarea și acordajul empatic al analistului. Această construcție poate apărea, de asemenea, prin negocierea sensurilor și limbajului folosit pentru a le exprima (Barnà, 1990, 2007a).

Urmărind cercetările lui Le Doux asupra interacțiunii implicite a sistemelor mnezice multiple în condiții de traumă acută la adulți, câteva studii longitudinale (Balbernie, 2001; Siegel, 1999; Schore, 2003, 2006, 2007, 2010) au continuat să extindă cunoașterea consecințelor neurologice ale experiențelor asociate cu atașamentul timpuriu la copii cu și fără istoric traumatic. În general, descoperirile au fost concordante cu afirmația lui Bowlby că atașamentul sigur accentuează reziliența, iar atașamentul nesigur scade reziliența la stres și la traumă de-a lungul vieții. Experiențele timpurii detrimentale, cu consecințe vătămare neurobiologică extinsă a sistemului limbic, care include cortexul orbitofrontal, îl poate face pe copil să dezvolte o gamă de probleme cognitive, emoționale și comportamentale, viciindu-i adaptarea în adolescență și la maturitate. Cortexul orbitofrontal este suprem în formularea hărții cognitiv-afective și relaționale fundamentale. Aceasta este, de asemenea, aria în care sunt înregistrate primele experiențe și amintiri emoționale asociate cu atașamentul (Siegel, 1999; Balbernie 2001). Mesajul cheie rezultat din studiile neuroștiințifice asupra dezvoltării creierului se referă la „conexiunile umane [care] modelează conexiunile neurale din care apare mintea” (Siegel 1999, p. 2). În timpul primilor trei ani de viață, trei circuite cortico-limbice de bază pentru autoreglarea afectului sunt activate și modelate de interacțiunea cu persoanele de îngrijire, astfel, furnizând bazele felului în care vor fi trăite și gestionate viitoarele emoții semnificative. În acest context, Schore (2003, 2007) a studiat, de asemenea, corelatele neurobiologice ale debutului timpuriu al disocierii la copiii care au fost

observați că se acordează la structura ritmică a stărilor dereglate ale mamei lor atât de hiperexcitație, cât și de hipoexcitare disociativă.

În limbajul teoriei atașamentului, tranzacțiile de atașament sunt imprimate în memoria implicit-procedurală, mediată de amigdală (nu de hipocamp, implicat în refulare și în simbolizarea inconștientă și subdezvoltat în primul an de viață), formând „modele operaționale” de durată de tipare codificate de reacție și strategii de coping ale reglării afectului la provocările mediului (Schore, 2000, p. 35). Când este activată, memoria procedurală generează anticiparea inconștientă a stării viitoare a minții. Conform lui Siegel, acest lucru are o relevanță particulară pentru trauma timpurie, deoarece „experiențele timpurii de spaimă și angoasă pot fi întipărite în circuitele creierului ca stări ale minții. În cazurile cronice, aceste stări pot deveni mai rapid activate (accesate) în viitor (și astfel devin) trăsături caracteristice ale individului” (Siegel, 1999, p. 33). Sinaptogeneza și mielinizarea axonului continuă în cortexul orbitofrontal mult timp în al doilea an de viață. După această perioadă de vârf neuroplasticitatea învățării emoționale dependente de experiență, „modele de operare” ale relațiilor tind să-și păstreze caracterul. Totuși, cortexul orbitofrontal tinde să rețină un grad remarcabil de neuroplasticitate de-a lungul vieții și este posibil pe această cale ca terapia psihanalitică de profunzime să poată avea un impact neurobiologic: „Psihoterapia intensivă poate fi văzută ca o reconstruire și restructurare pe termen lung a amintirilor și reacțiilor emoționale care au fost amprentate în sistemul limbic” (Andreasen, 2001, p. 331).

Discuția continuă cu privire la natura dinamică a amprentelor implicite nerefulate rămâne o controversă încă vie, cu implicații pentru munca clinică. O perspectivă (Clyman, 1991; Fonagy, 1999; BCPSG, 2007) consideră că amprentările timpurii duc la o encodare procedurală cognitivă a „sinelui-cu-altul” analogă mersului pe bicicletă. În acești termeni strict procedurali, repunerea în act a transferului apare pentru că o anumită trăsătură a relației analitice este suficient de similară cu o procedură model de operare relațională deja stabilită, astfel că amorsarea – un proces nemotivat automat – declanșează tiparul de relație procedural. Schimbarea poate fi realizată prin „momente de întâlnire”, adică nu neapărat prin interpretare. În timp ce în paradigma dinamică a lui Shevrin, intențiile inconștiente și expectațiile, pe lângă contextul și cerințele situației curente, ajută la determinarea cu exactitate a modului cum se produce accesarea și ce anume va fi accesat. „Accesarea nu este niciodată pur și simplu automată și nemotivată...” (Shevrin, 2002, p. 137). Shevrin propune că „amintirile procedurale”, deși nu sunt refulate și nu sunt simbolizate inconștient, sunt totuși în mod inerent automatizate, dar sunt mai degrabă supuse modificărilor transferențiale dinamic-conflictuale de fiecare dată când sunt accesate. Această viziune este compatibilă cu conceptele dinamice ale temporalității psihice și cu noțiunile freudiene de *Nachträglichkeit* și amintire ecran. De asemenea, este compatibilă cu abordările contemporane larg definite ca freudiene și ale relațiilor de obiect (Bion, Winnicott) cu privire la punerile în act transferențiale, ca sub-simbolice, dar „simbolizabile” și ca urmare interpretabile (Ellman, 2008; Grotstein, 2014 comunicare personală). Diferența dintre cele două moduri de înțelegere a descoperirilor neuroștiințifice pare să fie legată de excluderea sau includerea interacțiunii dinamice

în lumile interne reprezentationale, o marcă a perspectivei psihanalitice. Renunțarea la viziunea noastră îndelung susținută a inconștientului ca depozitar al experienței nedorite duce în mod natural la o abordare semnificativ diferită a rolului analistului în cabinetul de consultații.

Înțelegând atașamentul ca pe un corespondent comportamental al relațiilor de obiect internalizate sub influența relației mamă-bebeluș timpurii (Diamond și Blatt 2007), alte studii longitudinale contemporane au încercat să capteze lumea reprezentatională timpurie. Studiul lui Toth, Cicchetti, Rogosch și Sturge-Apple's (2009) asupra depresiei materne, securitatea atașamentului copiilor și dezvoltarea reprezentatională, a constatat că reprezentările negative timpurii ale părinților și ale sinelui sunt păstrate pe parcursul dezvoltării și sunt probabil transmise inter-generațional. Ellman (2008 citându-l pe Freud, 1915c) observă că cele mai timpurii reprezentări sunt codificate ca reprezentări de lucru, fără valoare simbolică. Activitățile sunt mai întâi asociate cu o valoare denotativă, opusă valorii conotative (Cassirer, 1953; Langer, 1948). Deși non-simbolizate, prezentările de lucru pot acționa ca motivatori de bază pentru reacții conflictuale complexe. Ele au fost, în acest sistem teoretic, o parte a motivului repetițiilor încorporate de obicei în formațiuni de compromis. Dintr-o altă perspectivă, Weinstein (2007) vede efectele de durată ale relației de atașament nu ca fiind creatoare de tipare ale sinelui-cu-altul (Fonagy și Target, 2002), ci lăsându-și amprenta asupra sistemelor neurobiologice ale bebelușului pentru stres și orientarea atenției; relația de atașament va schimba, de asemenea, punctele de setare pentru experiența plăcerii și a neplăcerii. „Dacă relația de atașament este accesată din memorie de-a lungul copilăriei, formând materialul brut pe care se bazează construcțiile mai fantasmatiche ale sexualității infantile, la fel vor fi și acestea, într-o anumită măsură, modificate prin creșterea capacității cognitive și modificarea excitațiilor zonale. ...Narațiunile despre sine vor avea în continuare impact asupra experiențelor de plăcere/neplăcere, dar vor și modifica experiența figurilor de atașament originale” (Weinstein, 2008, p. 181).

O asemenea teoretizare, împreună cu interpretarea psihanalitică a lui Shevrin (2002), a studiilor neuroștiințifice ale lui Fabiani, Stadler, Wessels (2000), despre „amintirile veridice”, care lasă „semnături senzoriale”, sunt consistente cu descoperirile clinice că cele mai timpurii experiențe/întâmplări de viață pre-simbolice pot fi simbolizabile prin travaliul (re)constructiv psihanalitic cu prozodia limbajului, vise, fantasme, puneri în act transferențiale, în special relevante pentru pacienții cu simptomatologie posttraumatică (Mancia, 2006; Papiasvili, 2014; 2015).

IV. A.b. Corelate biologice ale tulburărilor de anxietate, atacuri de panică și fobii; și tulburarea de personalitate borderline

Unele studii care încearcă să integreze viziunea psihanalizei cu cea din neurobiologie asupra tulburărilor de panică și fobiilor s-au concentrat pe întocmirea hărții căilor neuroanatomice implicate în paradigma învățării subliminale (și a dezvățării), bazată pe condiționarea clasică, ce poate fi tradusă psihanalitic ca o „transformare a anxietății traumatice în anxietate semnal”. Au

fost urmărite în timp real, cu ajutorul tehnologiei pe bază de neuromiagistică, conflictele dinamice subliminale din jurul separării, neajutorării psihice, agresivității, apropierii/evitării, reacției de luptă/fugă și corelatelor lor neurobiologice (neregularitățile în funcționarea amigdalei și a cortexului orbitofrontal/prefrontal). Alexander, Feigelson și Gorman (2005) au teoretizat că sunt implicate în mod deosebit interacțiunea dintre amigdală și hipocampus, ca „un locus al amintirilor acelor frici inconștiente pe care le-a descris Freud...” (p.140). Ei se referă la continuitatea dintre cele două modele de anxietate ale lui Freud ca suprastructură teoretică utilă în înțelegerea conceptuală a unor astfel de probleme.

Un model al *corelatelor neurobiologice ale teoriei relațiilor de obiect*, folosind ca paradigmă tulburarea de personalitate borderline, a fost propus de către Kernberg (2015). Pornind de la opinia lui Wright și Panksepp (2014), Krause (2012) și alții, el postulează integrarea afectelor primare majore în câteva sisteme afective. Afectele primare majore apar în primele câteva săptămâni și luni de viață. Aceste afecte primare includ starea de bucurie, furia, dezgustul, surpriza, frica, tristețea și excitația senzuală. Afectele sunt grupate în sistemele erotismului, legării prin joc, luptă sau fugă, atașament, separare-panică și CĂUTARE.

CĂUTAREA (Wright și Panksepp, 2014) este o motivație non specifică de bază pentru gratificarea stimulului, care se poate atașa la oricare dintre sistemele afective. Din cauza lipsei de specificitate unii au considerat CĂUTAREA ca pe o versiune contemporană a *pulsiunii freudiene* (Johnson, 2008). După Panksepp și Kernberg, CĂUTAREA furnizează explicația de bază privind calitatea de exces, în anumite condiții particulare, a unei activări a sistemelor afective, agresive sau de afiliere. Dintr-un punct de vedere psihanalitic, afectele ca sisteme de motivare primare ridică întrebări cu privire la măsura în care *pulsiunile sunt constituite prin integrarea afectelor corespunzătoare pozitive („libidinale”) și negative („agresive”) și măsura în care afectele sunt expresia acestor pulsiuni corespunzătoare asumate*. Afectele inițiază interacțiunea dintre sine și altul, iar internalizarea acestor interacțiuni (sub forma memoriei afective) determină modelele internalizate de comportament (în terminologia atașamentului) sau relațiile de obiect internalizate (în limbajul teoriei psihanalitice a relațiilor de obiect). Afectele pozitive și negative ce activează structurile cerebrale sunt separate unele de altele. Integrarea afectelor pozitive și negative are loc doar la un nivel superior față de structurile limbice și implică interacțiuni cortico-limbice. Integrarea graduală a condițiilor opuse emoțional conduce la un sentiment integrat al sinelui și al altora, având ca efect „identitatea egotică normală” și schimbarea de la organizarea de personalitate borderline, către organizarea de personalitate nevrotică, marcată prin trecerea de la operațiunile defensive primitive, centrate pe clivaj, către operațiunile defensive avansate, centrate pe refulare. Acest nivel avansat de dezvoltare a personalității este reflectat într-o delimitare clară a inconștientului dinamic refulat, sau SE, constituit de relații diadice internalizate inacceptabile, reflectând agresivitatea primitivă intolerabilă și aspecte ale sexualității infantile.

IV. A.c. Alte arii de interes neuro-analitic: implicații dinamice ale leziunilor neurologice, studiilor asupra viselor, simbolizării, pulsiunilor și afectelor

Mark Solms (2000a; Kaplan-Solms & Solms, 2000) a identificat o paradigmă a observației psihanalitice asupra unei serii de pacienți cu leziuni ale lobului parietal drept. El a descoperit că ceea ce la astfel de pacienți era anterior denumit „deficit cognitiv” poate avea importante baze subliminale dinamice, care fac ca părți din procesele cognitive să devină inconștiente. Intervenind psihanalitic, a fost posibilă inversarea către conștientizare a procesului dinamic în cauză și recuperarea respectivelor cogniții – dinamic excluse din conștiință prin intermediul mecanismelor de apărare primitive. El a constatat că astfel de auto-iluzionări mediate dinamic corelate cu leziuni ale lobului parietal drept a fost atribuibile unei configurații narcisice regresive complexe, evitării afectului depresiv și capacității diminuate pentru relații de „obiect întreg”. Totuși, bazele teoretice și metodologia generală ale acestui studiu și ale altora similare au intrat sub scrutinul lui Blass și Carmeli (2007, 2015; Carmeli și Blass 2013), care au criticat validitatea susținerilor lui Solms.

Alte leziuni neurologice specifice, cu regresii și stări de conștiință modificate dinamic, au fost studiate de către Wilner și Aubé (2014), Buzsáki (2007) și Uhlhaas et al. (2009).

Alte ținte ale studiului neuroanalitic asupra inconștientului dinamic includ procesele onirice (Solms, 1997; 2000b), parametrii specifici ai procesului primar, simbolizarea (Hevrin, 1997), și neurobiologia pulsiunilor și afectelor (Wright și Panksepp, 2014; Kernberg, 2015; Johnson, 2008).

Contururile precise ale relației dintre neuroștiințe și psihanaliză sunt subiect de dezbateri aprinse. Articulare/traducerea între cele două discipline ridică un număr de întrebări epistemologice, ontologice, metodologice și clinice care ating problema minte-corp, minte-creier și dezbateră interdisciplinară, în general. Modul în care ar putea funcționa această articulare vorbește, de asemenea, despre concepția că fiecare analist deține ceea ce este esențial pentru munca psihanalitică. La fel ca în cazul oricărui studiu interdisciplinar, aplicabilitatea investigațiilor neuroștiințifice a fost înconjurată de rezerve, dezbateri și controverse. Istoric, problema a fost dezbătută de Freud (1940a), Winnicott (1949), Alexander (1936, 1964), McDougall (1974, 1993), Green (1999) și mai recent de Hinshelwood (2015), Pulver (2003), Blass and Carmeli (2007, 2013, 2015), Yovell, Solms, și Fotopoulou (2015), Albertini (2015), Scarfone (2014b) și mulți alții, acoperind o gamă largă de perspective. Mulți analiști consideră că e de ajutor să se informeze cu privire la descoperirile ce apar în anumite arii de interes psihanalitic, de exemplu, corelațiile neurobiologice documentate ale istoriilor traumatice timpurii și parțiala lor reversibilitate prin tratament psihanalitic, (Kernberg, 2015; Blum, 2003, 2008, 2010; Mancina, 2006a, b.; Busch, Oquendo, Sullivan și Sandberg, 2010). Propunerea lui Canestri (2015) de a vorbi despre «intersecția dintre disciplinele diferite în termeni de limbaj, metodologie și epistemologie» (p 1576) permite tuturor părților să continue să se asculte una pe alta.

IV. B. Inconștientul grupal

IV. B. a. Context teoretic

Istoric, procesele inconștiente și conținuturile ce stau în spatele comportamentelor de grup, cultură și societate, au fost abordate de Freud pe parcursul dezvoltării teoriei psihanalitice în mai mult de douăzeci de scrieri, cea mai relevantă fiind *Totem și tabu* (Freud, 1912-13), care descrie o manifestare la nivel de grup sau social al complexului Oedip; *Psihologia grupului și Analiza Eului* (Freud, 1921), cu concentrare pe *regresia grupală* și procesele primitive de identificare primitivă, respectiv *proiecția asupra liderului* a idealului (Supra)Eului membrilor grupului, eliberându-i de constrângeri morale în exprimarea impulsurilor lor instinctuale, îndeosebi a celor de tip agresiv, și *procesele identificatorii reciproce* între membri și lider, *legături libidinale* între aceștia, ce dau naștere unui sentiment de apartenență și a unui sentiment accentuat de putere; și *Civilizația și neajunsurile ei* (Freud, 1930), cu apartenența la grup descătușând *impulsuri agresiv-sadico-distructive anterior inconștiente împotriva „celorlalte” grupuri*, care apar aici în prim plan. Deși formulările sau concentrarea viziunii freudiene pe inconștientul grupal poate să varieze în funcție de stadiul dezvoltării teoriei, premisa de bază a rămas: forța motivatoare din spatele dezvoltărilor istoric-societale, a eșecurilor și succeselor civilizației a fost antagonismul dintre cererile de natură instinctuală și formațiunile reactiv restrictive, instituite de societate, ducând la renunțări progresive de acțiune pe baza instinctelor (atât agresive, cât și erotice/sexuale). Conform acestei viziuni, compromisuri de mai mult sau mai puțin succes prin astfel de interacțiuni reciproc dinamice ale motivelor inconștiente și conștiente, puse în operă de grupuri, sunt responsabile de rezultate sublimatorii și benefice de cel mai înalt ordin, precum și de rezultate malign distructive, precum sclavia, genocidul, războaiele, abuzurile și victimizările, de-a lungul istoriei.

Contribuțiile lui W. Bion (1961), Rice (1969) și Anzieu (1981), Kaes (2010, 2014) și Lebovici, Diatkine și Kestemberg (1958) au dezvoltat în continuare ideile lui Freud despre *fantasmele primare* activate grupal și *procesele primitive proiectiv-introiectiv-identificatoare* specifice grupurilor, pe lângă modelele de identificare proiectivă și/sau „realitate psihică” și „spațiul dinamic intersubiectiv”. Bion (1961) postulează că impulsurile primitive înstrăinate de sursa lor originară prin identificare proiectivă, contribuie la formarea „*ipotezei de bază a grupului*”, guvernat de „*dependență*”, „*fugă/luptă*” și *mecanisme de „împerechere”*, în timp ce funcția „*grupului de lucru*” este o colaborare productivă orientată către realitate. Anzieu (1981) enumeră diferitele fantasme, iluzii și imagini grupale de amenințări orale și spaimă de anihilare, precum „*grupul ca gură*”, „*spargerea*”, „*mașinăria grupală*”, ce reflectă structurile cele mai timpurii ale minții și nivelul psihotic al personalității pe măsură ce devine manifest în procesele de grup. Kaes (2010, 2014) descrie „*modelul [specific] realității psihice inconștiente a grupului, constând din procese asociative de interferență, spațiul visării împărțite și alianțele inconștiente*”. În acest sistem intersubiectiv de metapsihologie complexă, alianța triplă de natură fundamental narcisică este față de Idee, Ideal și Idol. Reflectă tirania imaginii materne omnipotente și idealizate și

utilizarea diferitelor mecanisme de apărare primitive de clivaj/splitting, negare și dezavuare împotriva anxietăților arhaice. Acestea și alte concepte erau imediat aplicabile grupurilor de terapie analitică, dar și grupurilor organizaționale și instituționale.

IV. Bb. Terapii analitice de grup

Terapiile analitice de grup aplică, încă de la crearea lor, în era postbelică, *noțiunile freudiene și bioniene de procese și conținuturi inconștiente*, în mod particular orientările modelate după Slavson (1947), unde factorii dinamicii inconștiente de grup sunt gândiți ca dând naștere rezistenței împotriva creșterii individului și sunt interpretați corespunzător, și/sau Foulkes (1948), unde factorii dinamicii inconștiente de grup și comunicarea lor pe niveluri multiple sunt utilizați pentru a promova dezvoltarea individului. Consensul este că *Terapia Analitică de Grup*, așa cum este practică astăzi, este cea mai potrivită pentru *problemele caracterologice*, pentru că în grupurile mici de terapie *transferurile multiple* de tip atât proiectiv, cât și de deplasare pe terapeut, dar și pe grup și pe membrii grupului, *sunt rapid activate, rezistențele caracterologice sunt rapid vizibile* și, ca urmare, sunt imediat interpretabile (Slavson, 1947; Glatzer, 1953; McKenzie, 1992; Kauff, 2011). O funcție a analistului de grup este să furnizeze siguranță în fața impulsurilor inconștiente puse în act și să mențină granițele și cadrul, în mare, prin intermediul interpretării conflictelor și tensiunilor inconștiente, atunci când acestea opun rezistență progresului individual și/sau al grupului. Din punctul de vedere al dinamicii (inconștiente) de grup bioniene, aceasta constă în conținerea, ascultarea și interpretarea de către analist a „ipotezei bazale” privind tendințele inconștiente regresive ale grupului. În mare, terapiile analitice de grup, care au evoluat din lucrul cu grupuri de copii (Slavson, 1947) și veterani din cel de-al Doilea Război Mondial (Foulkes, 1948), s-au dezvoltat devenind un domeniu cu coerență internă, care își dezvoltă în continuare și aplică diferite viziuni extinse asupra inconștientului, corespunzătoare celor mai multe dintre orientările psihanalitice, inclusiv modelelor de inconștient winnicottian, mahlerian, relațional, al psihologiei sinelui, intersubiectivă și al teoriei câmpurilor. Conceptul central al inconștientului continuă să fie viziunea *grupului ce preia funcția transferențială, precum și pe cea de dezvoltare* și, ca atare, care oferă un rezervor dinamic unic de interacțiune, ale proceselor inconștiente, care altfel poate că nu ar fi fost puse în evidență. O modalitate hibridă clinic-organizațională de GRUPURI DE PROCES EXPERIENȚIAL, orientate psihanalitic, pentru specialiști, manageri, studenți sau profesori, folosește conceptele de dinamici grupale inconștiente, transfer-rezistențe multiple și comunicări inconștiente pentru a crește funcționalitatea muncii sau a grupurile de studiu și a membrilor acestora, în companii, spitale, instituții non-profit și academice din America de Nord (Papiasvili, 2011).

O metodă de grup specifică dezvoltată la început pentru copii și adolescenți, mai târziu practică cu toate grupurile de vârstă, a fost *psihodrama psihanalitică* a lui Lebovici și Diatkine (Lebovici, Diatkine și Kestenberg, 1958). Ei au propus o terapie analitică individuală prin dramatizare, în contrast cu psihodrama de grup expresivă a lui Jacob Moreno, dezvoltată cu câteva

decenii mai devreme. În diferitele sale aplicații, pacientul individual este în centrul „scenei” descrise de amintirile și fantezmele sale: analistul direcționează potențiali terapeuți auxiliari să participe în „jocul”/interacțiunea verbală cu pacientul. Această metodă s-a dovedit a avea un efect de facilitare a scoaterii la suprafață a unor conținuturi și procese inconștiente, care altminteri sunt puternic apărate și duc la insight.

IV. Bc. Violența socială și terorismul

Violența socială sancționată a lui Kernberg (2003) descrie un spectru de mecanisme regresive, maligne, narcisic-paranoide care oferă o matrice comună (inconștientă) pentru analiza acelor aspecte ale psihologiei sociale care sancționează violența. Kernberg extinde teoriile lui Freud adăugând dimensiunea spaimei de consecințele agresiunii care mobilizează apărări de tip narcisic și paranoid. În acest tip de proces de regresie grupală, funcțiile normale și operațiile defensive sunt înlocuite de o gamă largă de operații defensive primitive tipice *mecanismelor paranoid-schizoide*, descrise de către Klein. Conform lui Kernberg (2003) și Green (2002b), acest *potențial regresiv puternic necontrolat către operațiuni defensive primitive centrate pe clivaj pentru a gestiona agresivitatea primitivă* poate fi cea mai importantă dovadă a sistemului motivațional bazal pe care Freud l-a indicat drept *pulsiune de moarte*, opusul libidoului. Rice (1969), Green (1969, 2002b), Glass (2008) și Kernberg (1994, 2003) văd aceste conținuturi și procese inconștiente operaționale la nivel de indivizi, grupuri mici și mari, instituții și societate.

IV. Bd. Trauma istorică, inconștientul etnic și criza socială/internațională

Herron (1995) a conceptualizat „*inconștientul etnic*” ca fiind material refulat comun fiecărei generații cu următoarea și cu cei mai mulți oameni din grupul etnic.

Trauma istorică aduce laolaltă membrii unui grup social, rase, religii sau națiuni și îi predispune la regresia rapidă la o ideologie paranoidă, mișcări de masă paranoide, fanatism, ostracizare și atacuri violente asupra altui subgrup politic, național sau rasial. Volkan (1988, 1999) a furnizat o înțelegere fundamentală a *interrelațiilor dintre trauma istorică, formarea identității și conflictul intergrupal*. „Alte grupuri” devin obiecte ale clivajului primitiv, regresiei narcisice și paranoide și apărărilor împotriva lor. Lipsa unui proces de doliu a fost identificată ca unul dintre factorii etiologici (Volkan, 1999). Potențialul inconștient de agresivitate primitivă disponibilă în diferite grade în fiecare individ poate fi activată rapid în procesele regresive de grup. De-a lungul istoriei, grupul a activat agresivitatea, care la rândul ei poate fi amplificată de combinația de internalizare colectivă a traumei istorice (Papiasvili and Mayers, 2013) și de o criză socială acută care rupe structurile sociale ordinare. În asemenea condiții, polaritatea paranoidă a unei ideologii dominante poate apărea și cădea pe teren fertil.

IV. B.e. Dinamici organizaționale și sociale; psihoistorie

Domeniile aplicate ale dinamicii organizaționale și sociale și câmpul interdisciplinar al psihoistoriei folosesc conceptele de mai sus în continuarea cercetărilor și elaborărilor lor pentru înțelegerea funcționării grupurilor mari, în timp și în spațiu. Un exemplu de dinamică socială este conceptul lui Morris Nitsun (1996) de „antigrup”, o confluență de *elemente inconștiente distructive care amenință funcționarea grupului*, fie el un grup terapeutic, organizațional sau instituțional sau un context de grup macrosocial. Domeniul psihoistoriei, în particular, are o lungă tradiție în America de Nord, unde a aplicat conceptele psihanalitice la evenimente macrosociale de-a lungul timpului. Primele articole publicate pe teme psihoistorice au apărut deja din prima ediție a *Journal of Abnormal Psychology* din 1909. Alte lucrări extinse de pionierat în acest domeniu au fost realizate, printre alții, de către Robert J. Lifton (1993) și au apărut în *The Journal of Psychohistory*, fondat de Lloyd deMause, și *Clio's Psyche*, editat de Paul Elovitz. Un exemplu contemporan din psihoistoria psihanalitică este cartea *Transcendental Configuration* [Configurarea transcendențială] de Eva Papiasvili și Linda Mayers, în care autoarele arată că *accesul la și transformarea infantil-rațional-magicului oferă o resursă necesară de depășire a traumei de proporții epice de-a lungul Evului Mediu* (2013, 2014, 2016). Nitsun (1996), la fel ca Papiasvili și Mayers (2013), subliniază *potențialul distructiv și creativ nelimitat al conținuturilor și proceselor inconștiente iraționale și regresive, dar și de însuflețire și regenerare al grupului*.

IV. CONCLUZIE

În acest început de secol al XXI-lea, sunt multe moduri de a înțelege inconștientul pe cele trei continente psihanalitice. În această pluralitate conceptuală, există importante tendințe regionale.

În Europa, analiștii francezi au inițiat o tendință de *întoarcere la Freud*, de re-citire, de-construire și punere la lucru a conceptelor clasice. În tradiția franceză, este supremă postularea separării absolute (ireductibile) între preconștient/conștient și inconștient și legătura inconștientului cu *pulsiunea sexuală* (diferită de noțiunea de instinct). În sensul acestei gândiri, percepția este că inconștientul ca atare nu poate fi revelat prin observare, ci doar dedus în „*après coup*”, după eveniment, ca mișcare psihică.

O altă tendință a gândirii europene asupra inconștientului este reprezentată de un grup de analiști aliniați cu științele cognitive, neurobiologia și neuroștiințele, în explorarea *cunoașterii procedurale implicite* și a *memoriei implicite*, unde se presupune că sunt localizate toate experiențele infantile ale primilor doi ani din viață. În centrul acestui teren conceptual, care este despre proceduri și reprezentări relaționale, implicite sau activatoare, există un model al dezvoltării

consistent cu descoperirile recente din teoriile atașamentului, interacțiunea timpurie sugar-părinte și neuroștiința afectivă și cognitivă.

A treia tendință importantă a conceptualizărilor europene ale inconștientului rezultă din *teoria relațiilor de obiect*, care se concentrează pe rolul obiectului în formarea inconștientului, conceput ca produs al internalizării experiențelor relaționale. Bagajul pulsional înăscut al sugarului se presupune că este modelat de interacțiunile cu mediul; aceste interacțiuni sunt ele însele colorate și remodelate de procesele psihice inconștiente. Inconștientul, în această tradiție de gândire, este structurat prin intermediul calității de transformare a minții a experiențelor senzoriale și emoționale din relațiile primare. Conceptele inovative de spațiu intermediar între sine și altul și de obiect tranzițional au pavat calea regândirii diadei din relațiile de obiect cu extensii în arii „terțe”. Concepte teoretice precum terțul analitic, visul lucid și cunoscutul negândit indică forme de *cunoaștere inconștientă ce depășesc ideea de diadă*, impregnând idiomul și întreaga ființă a individului.

În America de Nord, printre multiple voci ce dezbat cu privire la operațiunile eului inconștient, procesul și procesarea inconștiente, conflictul intrapsihic și compromisul, rolul obiectului, subiectului și al „celuilalt” în dezvoltare și în situația psihanalitică, internalizarea, reprezentarea, simbolizarea, trecerile la act, poziția orizontală și clivajele verticale, „inter-subiectivitate”, neuropsihanaliză și inconștientul grupal, pot fi identificate câteva tendințe.

În *concentrarea pe proces*, studiul proceselor, procesării și structurilor inconștientului este separat de conținutul inconștient, dar totuși procesul în sine este tot mai mult văzut ca având dimensiuni atât fluide cât și structurate. Există o recunoaștere a rolului obiectului în constituirea și modelarea conținuturilor și proceselor inconștiente. În această nouă direcție este inerentă o viziune mai puțin biologică a „instinctului/pulsunii”. În același timp, neuroștiința dinamică și neuro-analiza contemporane au dat un impuls reexaminării postulatelor metateoretice freudiene, recentrând psihologia creierului și a corpului în relație cu procesele, dar și cu conținuturile inconștiente.

Alternativa dominantă la teoretizarea clasică pe scena psihanalitică americană a devenit un grup de abordări cunoscute sub termenul umbrelă de *psihanaliză relațională*, care pun toate accentul în diferite moduri pe natura inerent diadică, socială, interacțională și interpersonală a minții. De aici a rezultat apelativul alternativ de *inconștient de două persoane*, inconștient co-creat în câmpul intersubiectiv. În mod tradițional în ton cu cercetarea sugarului și neuroștiințe, tendința pare să fie o mișcare dinspre exclusiunea, către incluziunea interacțiunii dinamice în lumea reprezentățională internă.

În afara psihanalizei relaționale, dezbaterea contemporană este mai puțin despre contribuția factorilor intrapsihici versus cei relaționali și mai mult pe *articularea și interacțiunea complexă* dintre calitatea obiectului timpuriu (și în situația analitică a celui prezent) de legare-visare-simbolizare-facilitare și „răspunsul” și reprezentarea inconștiente intrapsihice ale subiectului.

În toate orientările psihanalitice apare un accent tot mai puternic pus pe inconștientul „nereprezentat” și „sub-simbolic” și o reevaluare a îngrijirii în contextul participării interpretative și non-interpretative a analistului, inclusiv trecerile la act contratransferențiale, holdingul, conținerea și facilitarea. În măsura în care accentul cade pe modurile non-interpretative ale funcționării analistului, constituie o îndepărtare de la abordările tradiționale ale teoriei conflictului cu privire la inconștient. În măsura în care accentul este pus pe aducerea nereprezentatului și subsimbolicului în discursul interpretativ, el reprezintă o extindere a domeniului intrapsihic al proceselor inconștiente divers definite și stratificate.

Multe școli de gândire de astăzi pun în evidență avantajele *granițelor optim permeabile* dintre diferitele părți ale minții.

În America Latină, tendințele de sintetizare a gândirii metapsihologice și clinice au dus la studii intensive asupra *logicii inconștiente* și *comunicării inconștiente*.

Combinând concepțiile lui Freud despre procesul primar cu propozițiile matematice, logica inconștientă se presupune că este guvernată de două principii: principiul generalizării, care arată că, spre deosebire de logica sistemului conștient, logica inconștientă nu consideră indivizii ca unități distincte, ci ca membri ai unor grupări infinit de mari, și principiul simetriei, care identifică modul în care inconștientul tratează în mod identic aversul/conversul fiecărei relații. Se presupune că *mintea funcționează bi-logic* prin funcționarea simultană a logicii conștiente și a celei inconștiente.

Istoric înrădăcinați în scrierile lui Freud pe această temă și încorporând dezvoltările ulterioare ale conceptualizării transferului, contratransferului, identificării proiective, analiștii latino-americani au introdus conceptualizarea situației analitice ca și câmp dinamic. Convinși de intersubiectivitatea profundă a situației analitice, autorii au forjat o transformare a teoriei visului, folosind conceptul de reverie. În expunerile contemporane privind comunicarea inconștientă, visarea – postulată ca o funcție a psihicului continuă – capătă un rol chiar și mai central decât în teoria clasică. Înțeleasă ca rezultat al comunicării între un inconștient și un altul, fiecare ședință este considerată ca un lung vis comun. Astfel, întreaga analiză devine un schimb de reverii.

În concluzie, printre divergențele dintre și din tendințele regionale, cu pluralități conceptuale ce accentuează în mod variat dimensiuni multiple ale proceselor, conținuturilor și structurilor inconștiente, inclusiv contextul formării și modificării lor, apar unele **teme convergente**:

Nevoia continuă a conceptului: cei mai mulți psihanalști sunt de acord că acest concept, de inconștient, este un instrument esențial al înțelegerii unei realități fundamentale a minții umane: traversarea ei de diferite modalități de „reprezentări”, total separate de regulile cogniției de proces secundar. Inconștientul este în general construit ca un produs secundar inevitabil – atât unic, cât și universal – al „incompatibilităților” psihice dintre experiența individuală și viața în colectiv. Deși nucleul inconștientului este prezumat a apărea sau a fi „depozitat” în copilărie, în condiții

traumatice, mintea adultă copleșită poate în orice moment al ciclului de viață să genereze noi regiuni de funcționare inconștientă. Inconștientul continuă să rămână o noțiune reper în multe școli de gândire, indiscutabil fără reificare și în contexte diferite între ele.

Proces: Studiul proceselor, „procesării” și structurilor inconștiente este larg considerat la fel de important, atât teoretic, precum și clinic, în egală măsură cu analizele tradiționale ale conținutului inconștient. Tendința contemporană pare a se îndrepta către investigarea proceselor inconștiente cu dimensiunile lor fluide și structurate, ca atare, precum și către deconstruirea diferitelor straturi din funcționarea inconștientă: inițial considerate relativ „ilogice” și „noncomunicabile”, astăzi ele sunt văzute ca având propria logică și propriile moduri de comunicare. Sprijinirea pe un nivel de funcționare inconștientă și nu pe altele poate fi văzută ca un determinant important al reacției individului la tehnica analitică tradițională.

Rolul proeminent al obiectului, relațiilor de obiect și interacțiunii divers conceptualizate: Teoriile relațiilor de obiect au dezvoltat un concept de inconștient bazat pe modelele relaționale ale minții, care presupune un rol proeminent al obiectului în formarea (și schimbarea) inconștientului. Printre diferitele modele conceptualizate de internalizare a experiențelor relaționale într-o interacțiune reciprocă cu bagajul pulsional/afectiv al nou-născutului, se numără concepția răspândită că, alături de recunoașterea și satisfacerea nevoilor corporale, abilitățile de mentalizare, simbolizare și comunicare ale îngrijitorilor primari, precum și propria lor viață inconștientă, sunt cruciale în constituirea și modularea conținutului, structurii și procesului inconștient și în articularea tuturor acestora cu regiunile mai raționale ale minții. În timp ce teoreticienii sinelui intersubiectiv relațional și ai atașamentului se concentrează pe rolul adultului în constituirea structurii psihice, dobândind recunoaștere largă, există o dezbatere continuă cu privire la mișcarea unora dintre abordările susținătorilor acestei optici către realitățile „psihologice” cognitive, subiective și intersubiective și îndepărtarea de viziunea dinamică asupra inconștientului ca purtător de conflict, impregnat de sexualitate infantilă și de „altul” ireductibil. Mulți scriitori contemporani care au această convingere vizualizează teorii „cu două trasee” ale inconștientului, în care „inconștientul relațional”, ca și concept, permite alăturarea gândirii psihanalitice despre fenomenele dinamice intrapsihice și intersubiective.

Participarea analistului: Rezultă din recunoașterea rolului obiectului în viața mentală inconștientă că manifestările contratransferențiale în aici-și-acum sunt în mod obișnuit considerate o altă cale regală către intuiția și reprezentarea aspectelor inconștiente ce se joacă în tratament.

Articulare-interacțiune: Dezbateră este mai puțin despre contribuția corespunzătoare a factorilor intrapsihici, externi și relaționali, întrucât studiul este direcționat către articularea și interacțiunea complexă dintre calitatea timpurie a obiectului (și în situația analitică a celui prezent) de legare-visare-simbolizare-facilitare și a „răspunsurilor” și reprezentărilor intrapsihice inconștiente ale subiectului

Aria inconștientului nereprezentat, nesimbolizat: Distorsiunile experienței corporale din timpul dezvoltării și cele rezultate din boală și traumă sunt considerate un imbold crucial, dar

și o limitare a metabolizării și dezvoltării psihice. Interesul față de inconștientul nereprezentat a fost puternic stimulat grație unui grup de analiști care văd convergențele interdisciplinare substanțiale în noile cercetări asupra procesării non-conștiente din domeniul neurobiologiei, neuroștiințelor dezvoltării și afectivității și neuro-psihanalizei. Continua discuție cu privire la natura dinamică a amprentărilor implicite nereprezentate rămâne o controversă ce va continua. Diferența dintre interpretările dinamice și cele non-dinamice ale descoperirilor neuroștiințifice pare să fie legată de includerea sau excluderea interacțiunii dinamice din lumea reprezentărilor interne, o marcă a perspectivei psihanalitice. Semnul de întrebare, ridicat inițial de Freud însuși, despre motivul pentru care interpretarea declanșează insight și schimbare la unii pacienți și la alții nu, și de ce acest răspuns diferit calitativ la situația clasică nu coincide în mod obligatoriu cu distincțiile diagnostice psihiatrice tradiționale sau chiar contemporane, a continuat să stimuleze cercetarea teoretică în toate regiunile. De la o primă formulare în termenii unui „deficit” în satisfacerea timpurie a nevoilor de bază, interesul în toate regiunile s-a ramificat într-un studiu intens al diferiților pași în dezvoltarea capacității de reprezentare și simbolizare, de recuperare și expandare a funcționării simbolice inconștiente și, astfel, a capacității de a parcurge fără anxietate abundența intimă și idiosincronică a materialului inconștient.

Reversibilitate-permeabilitate: Multe școli de gândire de astăzi pun accent pe îmbogățirea creativă a vieții umane pe care o permite permeabilitatea cu dublu-sens dintre diferitele părți ale minții. Sănătatea psihică pare să fie asociată cu capacitatea de a accesa în mod flexibil nivelurile multiple coexistente ale organizării și procesării psihice inconștiente. Mai multe modele au elaborat viziuni diferite cu privire la necesitatea fluidității psihice și capacității de regresie a analistului ca instrumente de lucru psihanalitic.

Perspectivile de câmp: Intersubiectivitatea și interdependența fundamentală a dezvoltării umane i-au făcut pe mulți analiști să acorde atenție câmpului „dinamic bipersonal” dintre analist și pacient, o întâlnire în care pot apărea noi elaborări/extensii și repetiții deloc simple ale aspectelor inconștiente individuale pentru fiecare partener al diadei și la care contribuie semnificativ prezența și mintea analistului. Această gândire coincide cu experiențele de viață și clinice și cu convingerea că există pe parcursul întregii vieți un potențial de a găsi exprimări mai inventive și mai creative ale conținuturilor psihice anterior excluse și neintegrate altfel.

Aspecte narcisice și identitare în echilibrul psihic: Mulți autori au dus mai departe înțelegerea aspectelor narcisismului sănătos și patologic, în dezvoltarea psihică și separarea intrapsihică de obiectele interne, dar și ca proces de individuare pe tot parcursul vieții și strădanie de păstrare a coeziunii sinelui.

Inconștientul grupal: Așa cum s-a văzut în contexte clinice, instituționale, precum și macrosociale, atât *potențialul distructiv, cât și cel creativ al conținuturilor și proceselor inconștientului grupal*, simultan iraționale și însuflețitoare, regresive și regeneratoare, sunt inepuizabile.

Analiștii contemporani continuă extinderea teoretică începută de Freud a proceselor inconștiente, ce TRAVERSEAZĂ SUBIECȚII INDIVIDUALI, ca parte a interacțiunii lor sociale diadice și triadice configurate intern și a afilierilor grupale. Înflorirea creativă a multiplelor suprapuneri conceptuale ce interacționează și merg în paralel cu disparitățile și contradicțiile, atât la interiorul, cât și între teoriile individuale, și la interiorul și între cele trei regiuni poate fi o reflectare a ambiguităților și paradoxurilor înnebunitoare și de inspirație a esenței temei, a însuși inconștientului.

Vezi și:

CONFLICT

CONȚINERE: CONȚINĂTOR-CONȚINUT

CONTRATRANSFER

TEORII ALE RELAȚIILOR DE OBIECT

IDENTIFICAREA PROIECTIVĂ (în curs de publicare)

REFERINȚE

Abend, S.M. (1990), Unconscious fantasies, structural theory, and compromise formations, *J Am Psychoanal Assoc*, 38:61-73

Abend, S.M. (2005), Analyzing intrapsychic conflict: compromise formation as an organizing principle, *Psychoanal Q*, 74:5-25

Abraham, K. (1923), Contributions to the theory of the anal character. *Int J Psychoanal* 4:400-418.

Abraham, K. (1925). The history of an impostor in the light of psychoanalytic knowledge. *Psychoanal Q* 4:570-587.

Abraham, K. (1926). Character-formation on the genital level of libido-development. *Int J Psychoanal* 7:214-222.

Akhtar, S. (ed.) (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. London: Karnac.

Alexander, B., Feigelson, S., Gorman, J.M. (2005). Integrating the psychoanalytic and neurobiological views of panic disorder. *Neuropsychanal* 7:129-141.

Andreasen (2001). *Brave New Brain : Conquering Mental Illness in the Age of Genome*. New York, Oxford Univ. Press.

Anzieu, D. (1981). *Le groupe et l'inconscient: L'imaginaire groupal*. Paris: Dunod.

Anzieu, D. (1995). *The Skin-Ego*. Segal N, translator, London: Karnac.

Arlow, J.A. (1961). Ego psychology and the study of mythology. *J Am Psychoanal Assoc* 9:371-393.

Arlow, J.A. (1963). Conflict, repression and symptom formation. *Int J Psychoanal* 44:12-22.

Arlow, J., Brenner, C. (1964). *Psychoanalytic concept and structural theory*. NY: International UP.

Arlow, J.A. (1966). Depersonalization and derealization In: Loewenstein, R.M., Newman, L.M., Schur, M., Solnit, A.J., editors. *Psychoanalysis—A General psychology: essays in honor of Heinz Hartmann*, 456-478. NY: International UP.

Arlow, J.A. (1969a). Fantasy, memory and reality testing. *Psychoanal Q* 38:28-51.

Arlow, J.A. (1969b). Unconscious fantasies and disturbances of conscious experience. *Psychoanal Q* 38:1-27.

Arlow, J.A. (1981). Theories of pathogenesis. *Psychoanal Q* 50:488-514.

Arlow, J.A., Richards, A.D. (1991). Psychoanalytic theory. In: Dulbecco R editor. *The Encyclopedia of human biology*, 6. NY: Academic P.

Aronson, M.L. (1993). *Psychoanalytic Group Theory and Therapy: Essays in Honor of Saul Scheidlinger*. *Psychoanal. Psychol* 10:307-309.

Auchincloss, E.L. & Samberg, E. editors (2012). *Psychoanalytic Terms and Concepts*. APA, New Haven and London: Yale University Press.

Aulagnier, P. (2001). *The Violence of Interpretation*. (Sheridan A, transl.). London: Brunner Routledge.

Bach, S. (2006). *Getting from here to there*. Hillsdale, NJ: Analytic P.

Bachant, J.L., Adler, E. (1997). Transference: co-constructed or brought to the interaction? *J Am Psychoanal Assoc* 45: 1097-1120.

Balbernie, R. (2001). Circuits and circumstances: neurobiological consequences of early relationship experiences and how they shape later behaviors. *J Child Psychother* 27:237- 255.

Balint, M. (1952). *Primary love and the psychoanalytic technique*. London: Hogarth.

- Baranger, M., Baranger, W. (2008). The analytic situation as a dynamic field, Rogers, S, Churcher, J., translators. *Int J Psychoanal* 89:795–826. [(1961–2). La situación analítica como campo dinámico. *Rev Urug Psicoanal* 4(1):3–54.]
- Barnà, C.A. (1990). La relazione analitica e il suo “oggetto”. *Rivista di Psicoanalisi*, 36: 305339.
- Barnà, C.A. (2007a). Transfert e assetto analitico. In: Nicolò A.M. (a cura di) *Attualità del Transfert*. Franco Angeli, Milano.
- Barnà, C.A. (2007b). L’inconscio tra natura e cultura. *Psiche* 1: 51-67.
- Barnà, C.A. (2014). Concezioni dell’inconscio e metodo psicoanalitico. *Nuova rassegna di Studi Psichiatrici*, Vol.10. (www.nuovarassegnastudipsichiatrici.it)
- Barry, V., Fisher, C. (2015). Research on the relation of psychoanalysis and neuroscience: clinical meaning and empirical science. *J Am Psychoanal Assoc*, 62:1087-1096.
- Beres, D. (1962). The unconscious fantasy. *Psychoanal Q* 31:309-328.
- Beres, D., Arlow, J.A. (1974). Fantasy and identification in empathy. *Psychoanal Q* 43:2650.
- Bion, W.R. (1959). Attacks on linking. *Int J Psychoanal* 40:308–15.
- Bion, W. (1961). *Experiences in groups*. NY: Basic Books.
- Bion, W.R. (1962). *Learning from experience*. NY: Basic Books.
- Bion, W.R. (1963). *Elements of Psychoanalysis*. London, Heinemann.
- Bion, W.R. (1965). *Transformations*. London: Karnac. Bion, W.R. (1970). *Attention and Interpretation*. London: Karnac.
- Bion (1978). *Four Discussion with W.R. Bion*. London, Clunie Press.
- Blass, R.B., Carmeli, Z. (2007). The case against neuropsychoanalysis: On fallacies underlying psychoanalysis’ latest scientific trend and the negative impact on psychoanalytic discourse. *Int J Psychoanal* 88:19-40.
- Blass, R.B., Carmeli, Z. (2015). Further evidence for the case against neuropsychoanalysis: How Yovell, Solms, and Fotopoulous’s response to our critique confirms the irrelevance and harmfulness to psychoanalysis of the contemporary neuroscientific trend. *JAPA* 96:1555-1573.
- Blum, H.P. (2003). *Psychic Trauma and Traumatic Object Loss*. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 51:415-431.
- Bion, W.R. (1975). *Bion’s Brazilian Lectures II*. Rio de Janeiro: Imago Editora.
- Blum, H.P. (1996). *Seduction Trauma: Representation, Deferred Action, And Pathogenic Development*. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 44:1147-1164.

- Blum, H.P. (2003). Psychic Trauma and Traumatic Object Loss. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 51:415-431.
- Blum, H.P. (2008). A Further Excavation of Seduction, Seduction Trauma, and the Seduction Theory. *Psychoanal. St. Child*, 63:254-269.
- Blum, H.P. (2010). Adolescent Trauma and the Oedipus Complex. *Psychoanal. Inq.*, 30:548-556.
- Bollas, C. (1987). The Unthought Known. In: *The Shadow of the Object*. London, Free Association Books.
- Bolognini, S. (2016). The Interpsychic Dimension in the Psychoanalytic Interpretation. *Psychoanal. Inq.*, 36:102-111.
- Boris, H.N. (1986). The "Other" Breast—Greed, Envy, Spite and Revenge. *Contemp. Psychoanal.*, 22:45-59.
- Boris, H.N. (1989). Interpretation of Dreams, Interpretation of Facts. *Contemp. Psychoanal.*, 25:212-225.
- Borensztein, C.L. editor (2014). *Diccionario de Psicoanálisis Argentino*, Buenos Aires: Asociacion Psicoanalitica Argentina.
- Boston Change Process Study Group (BCPSG) (2007). The Foundational Level of Psychodynamic Meaning: Implicit Process in Relation to Conflict, Defense and the Dynamic Unconscious. *Int J Psycho-Anal* 88:843-860
- Boston Change Process Study Group (2008). Forms of relational meaning: issues in the relations between the implicit and reflective-verbal domains. *Psychoanal Dial*, 18, 2:125-148.
- Botella, C. și Botella, S. (2005). *The Work of Psychic Figurability. Mental States without Representation*. Weller A, translator, Hove & New York: Brunner-Routledge.
- Botella, C. (2014). On Remembering: The Notion of Memory without Recollection. *Int. J. Psycho-Anal.*, 95: 911-936.
- Brakel, L., Kleinsorge, S., Snodgrass, M. & Shevrin, H. (2000). The primary process and the unconscious: Experimental evidence supporting two psychoanalytic presuppositions. *Int. J. Psycho-Anal.* 81:553-569
- Brenner, C. (1976). *Psychoanalytic technique and psychic conflict*. NY: International UP.
- Brenner, C. (1982). *The mind in conflict*. NY: International UP.
- Brenner, C. (1994). Mind as conflict and compromise formation. *J Clinical Psychoanal* 3(4):473-488.

- Brenner, C. (1999). Charles Brenner on compromise formation. *J Amer Psychoanal Assoc*, 47: 875-876.
- Brenner, C. (2000). Brief communication: evenly hovering attention. *Psychoanal Q*, 69: 545- 549.
- Brenner, C. (2002). Conflict, compromise formation, and structural theory. *Psychoanal Q*, 71: 397-417.
- Brenner, C. (2006). *Psychoanalysis or mind and meaning*. NY: The Psychoanalytic Quarterly.
- Breuer, J., Freud, S. (1893-1895). Studies on hysteria. SE 2:1-321.
- Bria, P. și Lombardi, R. (2008), „The Logic of Turmoil: Some Epistemological and Clinical Considerations on Emotional Experience and The Infinite”, *Int J Psycho-Anal* 41: 709-726
- Bromberg, P.M. (1994), „“Speak! that I may see you”: Some reflections on dissociation, reality, and psychoanalytic listening”, *Psychoanal Dial* 4: 517-547.
- Bromberg, P.M. (1996) „Hysteria, dissociation, and cure: Emmy von N revisited”, *Psychoanal Dial* 6: 55-71.
- Bromberg, P.M. (2003). One Need Not Be a House to Be Haunted: On Enactment, Dissociation, and the Dread of “Not-Me”—A Case Study. *Psychoanalytic Dialogues*, 13:689-709.
- Brown, L. (2011). *Intersubjective Processes and the Unconscious*. London: Routledge.
- Bucci, W. (2001). Pathways of Emotional Communication. *Psychoanal. Inq.*, 21:40-70.
- Busch, F. (1992). Recurring Thoughts on the Unconscious Ego Resistances. *J Amer Psychoanal Assoc*, 40:1089–1115.
- Busch, F. (1993). In the Neighborhood: Aspects of a Good Interpretation and a “Developmental Lag” in Ego Psychology. *J. Amer. Psychoanal. Assoc*, 41:151–176.
- Busch, F.N., Oquendo, M.A., Sullivan, G.M., Sandberg, L.S. (2010). An Integrated Model of Panic Disorder. *Neuropsychoanalysis*, 12:67-79.
- Buzsáki, G. (2007). The structure of consciousness. *Nature*, 446: 267–267.
- Carmeli, Z., Blass, R.B. (2013). The case against neuroplastic analysis: A further illustration of the irrelevance of neuroscience to Psychoanalysis through a critique of Doidge’s *The brain that changes itself*. *Int J Psychoanal* 94:391-410.
- Canestri, J. (2015). The case for neuropsychoanalysis. *JAPA* 96:1575-1584.
- Cassirer, E. (1953). *Language and myth*. Mineola, N Y: Dover.
- Cassorla RMS (2013). When the analyst becomes stupid. An attempt to understand enactment using Bion’s theory of thinking. *Psychoanal Q*, 82:323-360.

Chodorow, N.J. (2009). A Different Universe: Reading Loewald through "On the Therapeutic Action of Psychoanalysis". *Psychoanal Q* 78 : 983-1011.

Civitaresse, G. (2014). *The Necessary Dream*. London: Karnac.

Civitaresse, G. (2015). Transformation in hallucinosis and the analyst's receptivity. *Internat. J. Psycho-Anal.*, 96: 1091–1116.

Civitaresse, G., Ferro, A. (2013). The Meaning and Use of Metaphor in Analytic Field Theory. *Psychoanal. Inq.*, 33:190-209.

Clyman, R.B. (1991). The Procedural Organization of Emotions: A contribution from cognitive science to the psychoanalytic theory of therapeutic action. *J. Amer. Psychoanal Assoc*, 39(S):349-382.

Cooper, A. (1988). Our changing views of the therapeutic action of psychoanalysis: Comparing Strachey and Loewald. *Psychoanal. Q* 57: 15-27.

Clyman, R.B. (1991). The procedural organization of emotions: a contribution of cognitive science to the psychoanalytic theory of therapeutic action. *J Amer Psychoanal Assoc* 39 (S): 349-382.

De M'Uzan, M. (2003). Slaves of quantity. *Psychoanal Q* 72: 711 – 725.

De Bianchedi, E.T. (2001). *The Passionate Psychoanalyst or Learning from the Emotional Experience*. London, Karnac. Fort- Da, 7: 19-28.

Dejours, C. (2001). *Le corps, d'abord. Corps biologique, corps érotique et sens moral*. Paris: Payot.

Dunn, J. (2003). Have We Changed Our View of the Unconscious in Contemporary Clinical Work? *J. Amer.Psychoanal.Assn.*, 51:941-955.

Durkin, H. (1964) *The group in depth*. New York: International UP.

Eagle, M.N. (2011). *From Classical to Contemporary Psychoanalysis. A Critique and Integration*. In: *Conceptions of mind in contemporary psychoanalytic theories*. New York: Routledge.

Etchegoyen, R.H. and Ahumada, J.L. (1990). Bateson and Matte-Blanco: bio-logic and bilogic. *International Review of Psychoanalysis* 17: 493-502.

Ellman, S.J. and Moskowitz, M. (Eds.) (1998). *Enactment: Toward a New Approach to the Therapeutic Relationship*. New York: Jason Aronson.

Ellman, S.J., Moskowitz, M. (2008). A study of the Boston Change Process Study Group. *Psychoanalytic Dialogues* 18:812-837.

Ellman, S.J. (2010). *When theories touch: A historical and theoretical Integration of psychoanalytic thought*. London: Karnac Books.

- Evans, D. (1996). *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Fairbairn, W.R.D. (1952). *Psychoanalytic Studies of the Personality*. London: Tavistock Publications.
- Fabiani, M., Stadler, G. A., & Wessels, P. M. (2000), True but not false memories produce a sensory signature in human lateralized brain potentials. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 2: 941-949.
- Ferenczi, S. (1932-1991). *Diario Clínico*. São Paulo. Martins Fontes.
- Ferenczi, S. (1949). Confusion of the tongues between the adults and the child (The language of tenderness and of passion). *Int J Psycho-Anal* 30: 225-230.
- Fernando, J. (2009). *The processes of defense: trauma, drives, and reality -- a new synthesis*. Lanham, MD: Jason Aronson.
- Fernando, J. (2012). Trauma and the zero process. *Canadian J Psychoanal* 20: 267 - 290.
- Ferri, A.B. (2004). *From the Eclipse of the Body to the Dawn of Thought*. London: Free Association Books.
- Ferro, A. (1998). *Nella Stanza D'Analise*. [Na sala de Analise.] Rio de Janeiro: Imago.
- Ferro, A. (2004). L'étrange cas d'Hannibal Lecter et de son analyste Davy Crockett. *Revue française de psychanalyse* 68: 1481 – 1492.
- Ferro, A. (2009). Transformations in dreaming and characters in the psychoanalytic field. *Internat. J. Psycho-Anal.*, 90: 209–230.
- Ferro, A. and Basile, R. (2009). *The Analytic Field: A Clinical Concept*. London: Karnac Books.
- Ferro, A. & Civitarese, G. (2016). Confrontation in the Bionian Model of the Analytic Field, *Psychoanalytic Inquiry*, 36:4, 307-322.
- Ferro, A. și Foresti, G. (2013), „Bion and Thinking”, *Psychoanal. Q.*, 82(2): 361-391
- Fiorentini, G.; Frangini G.; Molone, P.; Mori Ubaldini, M.; Robutti, A.; Savoia, V. (2001), „L'Inconscio nelle prospettive relazionali”, *Rivista di Psicoanalisi*, 47: 51-75.
- Fonagy, P. (1999). Memory and therapeutic action. *Int J Psycho-Anal* 80 (2):215-223.
- Fosshage, J. (1997). The organizing functions of dreams. *Contemp Psychoanal* 33 (3): 429-458.
- Fosshage, J. (2005). The explicit and implicit domains in psychoanalytic change. *Psychoanal Inq* 25 (4): 516-539.
- Fosshage, J. (2011a). How do we “know” what we “know?” And change what we “know?” *Psychoanal Dial* 21 (1): 55-74.

- Fosshage, J. (2011b). The use and impact of the analyst's subjectivity with empathic and other listening/experiencing perspectives. *Psychoanal Q* 80 (1): 139-160.
- Frank, A. (1969). The unrememberable and the unforgettable: passive primal repression. *Psychoanal Study Child Psychoanal* 24: 48-77.
- Freud, A. (1936). *The Ego and the mechanisms of defense*. New York: International UP.
- Freud, A. (1965). *Normality and pathology in childhood: assessment of development*. New York: International UP.
- Freud, S. (1892-1899). Extracts from the Fliess papers. SE 1:173-280.
- Freud, S. (1895). Project for scientific psychology. SE 1: 281-391.
- Freud, S. (1893). On the psychical mechanism of hysterical phenomena: A lecture. SE 3: 2539.
- Freud, S. (1894). The neuro-psychoses of defense. SE 3: 41-61. Freud, S. (1896). Further remarks on the neuro-psychoses of defense. SE 3: 157-185.
- Freud, S. (1900a). The interpretation of dreams. SE 4: 1-338.
- Freud, S. (1900b). The interpretation of dreams. SE 5: 339-625
- Freud, S. (1901). *The Psychopathology of everyday life*. SE 6:1-279.
- Freud, S. (1905a). Fragment of an analysis of a case of hysteria. SE 7:1-122
- Freud, S. (1905b). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. SE 7: 123-246.
- Freud, S. (1905c). Jokes and their relation to the unconscious. SE 8:9-236.
- Freud, S. (1908a). Hysterical phantasies and their relation to bisexuality. SE 9: 155-166.
- Freud, S. (1908b). Character and anal erotism. SE 9: 167-176.
- Freud, S. (1909a). Analysis of a phobia in a five-year-old boy. SE 10:5-149.
- Freud, S. (1909b). Notes upon a case of obsessional neurosis. SE 10:155-249.
- Freud, S. (1910). A special type of choice of object made by men (Contributions to the psychology of love I). SE 11:165-175.
- Freud, S. (1911a). Psychoanalytic notes on an autobiographical account of a case of paranoia. SE 12: 1-84.
- Freud, S. (1911b). The handling of dream interpretation in psycho-analysis. SE 12: 89-97.
- Freud, S. (1911c). Formulations on the two principles of Mental Functioning. SE 12: 213-226.
- Freud, S. (1912a). A note on the Unconscious in Psychoanalysis. SE 12: 255-266.

Freud, S. (1912b). Recommendations to physicians practicing psycho-analysis. SE 12:111-120.

Freud, S. (1913). The disposition to obsessional neurosis: a contribution to the problem of the choice of neurosis. SE 12: 313-326 Freud, S. (1912-1913). Totem and taboo. SE 13:1-162.

Freud, S. (1914a). Remembering, repeating, and working through. SE 12:145-156.

Freud, S. (1914b). On Narcissism: An Introduction. SE 14: 67-102.

Freud, S. (1914c). On the History of the Psycho-Analytic Movement. SE 14: 1-66.

Freud, S. (1915a). Instincts and their vicissitudes. SE 14: 109-140.

Freud, S. (1915b). Repression. SE 14: 141-158.

Freud, S. (1915c). The unconscious. SE 14: 159-215.

Freud, S. (1916-17 [1915-17]). The introductory lectures on psychoanalysis. SE 15: 15-240.

Freud, S. (1916-17). The introductory lectures on psychoanalysis. SE 16: 243-463.

Freud, S. (1917). A metapsychological supplement to the theory of dreams. SE 14: 217-235.

Freud, S. (1918). From the history of an infantile neurosis. SE 17: 1-124.

Freud, S. (1919). A child is being beaten. SE 17:175-204.

Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. SE 18: 7-64.

Freud, S. (1921). Group psychology and the analysis of the ego. SE 18: 65-144.

Freud, S. (1922). Some neurotic mechanisms in jealousy, paranoia, and homosexuality. SE 18:223-232.

Freud, S. (1923a). The ego and the id. SE 19:1-66.

Freud, S. (1923b). Two encyclopaedia articles. SE 18: 235-262.

Freud, S. (1924). Neurosis and psychosis. SE 19, p. 147-153.

Freud, S. (1925a). An autobiographical study. SE 20:7-74.

Freud, S. (1925h). Negation. SE 19, p. 235-36.

Freud, S. (1926). Inhibitions, symptoms, and anxiety. SE 20:77-178.

Freud, S. (1927). Fetishism. SE 21:152-157.

Freud, S. (1930). Civilization and its discontents. SE 21:57-146.

Freud, S. (1933). New introductory lectures on psycho-analysis. SE 22: 1-182.

Freud, S. (1937a). Constructions in analysis. 23:. 257-269.

- Freud, S. (1937b). Analysis terminable and interminable. SE 23:209-254.
- Freud, S. (1939). Moses and monotheism. SE 23: 6-137.
- Freud, S. (1940a). An outline of psycho-analysis. SE 23: 139-208.
- Freud, S. (1940b [1938]). Splitting of the ego in the process of defence. SE 23:275-278.
- Foulkes, S.H. (1948). Group analytic psychotherapy. London: William Heinemann Medical Books Ltd.
- Fromm, E. (1941). Escape from freedom. London: Farrar&Rinehart.
- Gabbard, G.O. & Westen, D. (2003). Rethinking therapeutic action. Int.J.Psycho-Anal., 84: 823841.
- Gaburri, E., Ambrosiano, L. (2003). Ululare coi lupi. Conformismo e reverie. Torino: Bollati Boringhieri.
- Gedo, J. (1979). Beyond interpretation New York: Int. Univ. Press.
- Gill, M. (1963). Topography and systems in psychoanalytic theory. New York: International UP.
- Gill, M. (1976). Metapsychology is not psychology. In: Psychology Versus Metapsychology. M. Gill & P. Holzman (eds.). New York: International UP, pp. 71–105.
- Gill, M. (1982). Analysis of transference, vol. I: Theory and Technique. Psychol. Issues, Monogr. 53. New York: International UP.
- Gill, M. and Hoffman, I.Z. (1982). Analysis of transference, vol. II: Studies of Nine AudioRecorded Sessions. Psychol. Issues, Monogr. 54. New York: International UP.
- Gill, M. (1994). Psychoanalysis in transition: A Personal View. Hillsdale. NJ: The Analytic Press. Gerson S (2004). The relational unconscious: A core element of intersubjectivity, thirdness, and clinical process. Psychoanal. Q 73: 63-98.
- Ginot, E. (2015). The Neuropsychology of the Unconscious: Integrating Brain and Mind in Psychotherapy, New York: WW Norton. Glass, J.M. (2008). Group phantasy: Its place in the psychology of genocide. Int J Appl Psychoanal Stud 5: 211-221.
- Goldberg, A. (1999). Between empathy and judgment. J Amer Psychoanal Assoc 47:351-365.
- Glatzer, H. (1953). Handling transference resistance in group therapy. Psychoanal Rev 40: 3643.
- Gray, P. (1994). The ego and the mechanisms of defense. Northridge, NJ: Jason Aronson.
- Green, A. (1969). Sexualité et Idéologie chez Marx et Freud. Etudes Freudiennes 1-2: 187-217.
- Green, A. (1973). Le discours vivant, Paris: Presses Universitaires de France

Green (1975). The Analyst, Symbolization and Absence in the Analytic Setting (On Changes in Analytic Practice and Analytic Experience). *Int J Psycho-Anal*, 56:1-25.

Green, A. (1999). Consilience and rigour commentary by André Green. *Neuro-Psychoanal* 1:40-4.

Green, A. (2008). *Orientações para uma Análise Contemporânea*. Rio de Janeiro: Imago.

Green, A. (2002a). *Time in Psychoanalysis*. London. New York: Free Association Books.

Green, A. (2002b). A Dual Conception of Narcissism: Positive and Negative Organizations. *Psychoanal Q.*, 71:631-649.

Green, A. (2005) *Key Ideas for a Contemporary Psychoanalysis*. London. The New Library of Psychoanalysis.

Greenberg, J. (1991). *Oedipus and beyond: A clinical theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Grigsby, J. and Hartlaub, G. (1994). Procedural learning and the development and stability of character. *Perceptual Motor Skills*, 79: 355-370.

Grinberg, L. (1962). On A Specific Aspect of Countertransference due to the Patient Projective Identification. *Int J Psychoanal* 43 :436-40.

Grotstein, J.S. (1978). Inner Space: Its Dimensions and Its Coordinates. *Int J of Psychoanal*, 59: 55-61.

Grotstein, J.S (1997). Bion the Pariah of “O”. *British Journal Of Psychotherapy*, 14: 77-90.

Grotstein, J.S. (2000). *Who is the Dreamer who dreams the dream? A study of psychic presences*. Hillsdale. NJ: The Analytic Press.

Grotstein, J.S. (2004a). “The Light Militia of the Lower Sky”: The Deeper Nature of Dreaming and Phantasying. *Psychoanal. Dial.*, 14:99-118.

Grotstein, J.S. (2004b). The seventh servant: The implications of a truth drive in Bion's theory of ‘O’. *Int. J. Psycho-Anal.*, 85:1081-1101.

Grotstein, J.S. (2005). Projective Transidentification: An Extension of the Concept of Projective Identification. *Int J Psychoanal* 86 :1051-69.

Grotstein, J. S.(2007). *A Beam of Intense Darkness*. London, Karnac.

Grotstein, J. S. (2008): *The Overreaching Role of Unconscious Phantasy*. *Psychoanalytic Inquiry*, 28: 190-205.

Grotstein, J. S. (2014). Personal Communication with Eva D. Papiasvili

- Guignard, F. (1995). The Infantile In The Analytic Relationship. *Int. J. Psycho-Anal.*, 76:1083-1093.
- Hatcher, R. L. (1990). [Review of relational concepts in psychoanalysis: An integration. *Psychoanal Books 1*: 127–136.
- Hartmann, H. (1939). Ego psychology and the problem of adaptation. D. Rapaport (Trans.). New York: International UP
- Hartmann, H., Kris, E. and Loewenstein, R.L. (1946). Comments on the formation of psychic structure. *Psychoanal Study Child 2*: 11-38.
- Heimann, P. (1950). On Countertransference. *Int J Psychoanal 31* :81-4.
- Herron, W.G. (1995). Development of the ethnic unconscious. *Psychoanal. Psychol.* 12: 521-532.
- Hinshelwood, B. (2015). Neuroscience and the “science” of psychoanalysis letter to the editor. *Int J Psychoanal 96*:1677-1681.
- Horney, K. (1941). *Neurosis and human growth*. New York: Norton.
- Jacobson, E. (1964). *The self and the object world*. New York: International UP.
- Johnson, B. (2008). Just What Lies “Beyond the Pleasure Principle”? *Neuropsychoanalysis*, 10:201-212.
- Johnston, A., Malabou, C. (2013). *Self and Emotional Life: Philosophy, Psychoanalysis, and Neuroscience*. NY: Columbia University Press.
- Kahn, L. (2013). “If one only knew what exists!” In: Levine HB, Reed GS & Scarfone D, editors. *Unrepresented States and the Construction of Meaning. Clinical and Theoretical Contributions*. London: Karnac
- Kaës, R. (2010). Il lavoro dell'inconscio in tre spazi della realtà psichica. Un modello della complessità. *Rivista Psicoanal.*, 56: 671-685.
- Kaës, R. (2014). La Position Idéologique: Tyrannie de l'Idée, de l'Idéal et de l'Idole. *Canadian J. Psychoanal.* 22: 34-55.
- Kahn, L. (2014). *Le psychanalyste apathique et le patient postmoderne*. Paris: Editions de l'Olivier
- Kandel, E. (1998). A new intellectual framework for psychiatry. *Amer.J. Psychiat.*, 155: 457-469.
- Kandel, E. (1999). Biology and the Future of Psychoanalysis: A New Intellectual Framework for Psychiatry Revisited. *Amer. J. Psychiat.*, 156:505-524.
- Kanzer, M. (1971). *The Unconscious Today: Essays in honor of Max Schur*. New York: International Universities Press.

- Kaplan-Solms, K. and Solms, M. (2000). *Clinical Studies in Neuro-Psychoanalysis: Introduction of a Depth Neuropsychology*. London: Karnac.
- Kauff, P.F. (2011). What Is Going On Inside? The Treatment of Political Prisoners and Trauma Victims: Individual and Societal Implications. *Internat J Group Psychotherapy* 61: 127-134.
- Kaës, R. (ed) (1993). *Transmission de la Vie Psychique entre Générations*. Paris: Dunod.
- Keene, J. (1998). Unconscious Logic: An Introduction to Matte-Blanco's Bi-logic and Its Uses. By Eric Rayner. *Int. J. Psycho-Anal.*, 79:1033-1040.
- Kernberg, O.F. (1966). Structural Derivatives of Object Relationships. *Int J Psycho-Anal.* 47: 236-252.
- Kernberg, O.F. (1994). Mass Psychology through the Analytic lens. In: *The Spectrum of Psychoanalysis. Essays in Honor of Martin Bergman*. Eds. AK Richards, AD Richards, Madison, C.T.: International UP.
- Kernberg, O.F. & Ahumada, J. (2000). Bion, A Binocular View: Groups and Individuals. *Int J Psycho-Anal* 81:991-994.
- Kernberg, O.F. (2003). Sanctioned Social Violence. *Int. J. Psycho-Anal* 84: 683-698.
- Kernberg, O.F. (2015). Neurobiological correlates of object relations theory: The relationship between neurobiological and psychodynamic development. *Int Forum Psychoanal* 24 (1): 3846.
- Klein, G. (1976). *Psychoanalytic Theory*. New York: International UP.
- Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *Int J PsychoAnal*, 16:145-174.
- Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. *Int J Psychoanal*, 27:99–110. [(1996); also In: (1952). *Developments in Psychoanalysis*. London: Hogart Press.
- Klein, M. (1952/1975). Some Theoretical Conclusions Regarding the Emotional Life of the Infant. In: *Envy and Gratitude and Other Works 1949-1963*. London: Hogarth Press.
- Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International UP.
- Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. New York: International UP.
- Krause (2012). *Allgemeine Psychosomatische Behandlungen – und Krankheitslehre [General Psychosomatic Treatment – and Nosology]*. Stuttgart : Kohlhammer.
- Kris, E. (1956a). On some vicissitudes of insight in psychoanalysis. In: Kris (1975), pp 252-271.
- Kris, E. (1956b). The personal myth: a problem in psychoanalytic technique. In: Kris (1975), pp. 272-300.

- Kris, E. (1956c). The recovery of childhood memories in psychoanalysis. In Kris (1975), pp 301-340.
- Kris, E. (1975). *The Selected Papers of Ernst Kris*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lacan, J. (1959-60) *The Seminar of Jacques Lacan, Book VII, The Ethics of Psychoanalysis*, trans D. Porter, New York: Norton, 1992.
- Lacan, J. (1957-58). *Le Séminaire, Livre V, Les formations de l'inconscient*, Paris: Seuil 1998.
- Lacan, J. (1966 [1956]). Réponse au commentaire de Jean Hyppolite sur la 'Verneinung' de Freud. *Écrits*, Paris: Seuil, p. 387-88.
- Lacan, J. (1993) *The Psychoses. The Seminar III of Jacques Lacan*. (orig. work from 1955/1956) London: Routledge.
- Lacan, J. (1999). *The limits of Love and Knowledge In: Encore*. (orig. work from 1972-73). New York. W.W. Norton.
- Lacan, J. (2004). *The instance of the letter in the unconscious*. In: *Ecrits*. (orig. work from 1957.) (transl. B. Fink), New York: Norton. pp. 138-168.
- Langer, S. K. (1948). *Philosophy in a new key: A study in the symbolism of reason, rite, and art*. New York: Penguin.
- Laplanche, J. (1999a). *The unfinished Copernican revolution*. In: *Essays on Otherness*, pp. 5283. (trans Thurston L), London and New York: Routledge
- Laplanche, J. (1999b). *Implantation, Intromission*. IN: Laplanche, J. *Essays on Otherness*, s p.133-138. London and New York. Routledge.
- Laplanche, J. (1999c). *The Unconscious and the Id*. London. Rebus Press. (orig. work: 1981: Vol. IV, *Problematique*, Paris: PUF).
- Laplanche, J. (2011). *Freud and the Sexual. The Unconscious in Translation*. (House J, Ray N, Fletcher J, transl.). London: International Psychoanalytic Books.
- Laplanche, J., Pontalis, J-B (1967/73). *The Language of psycho-analysis*. New York: Norton.
- Lebovici, S., Diaktine, R., Kestemberg, E. (1958). *Bilan de dix ans de pratique psychodramatique chez l'enfant l'adolescent*. In : *La Psychiatrie de l'enfant*. Vol. I. Paris: PUF.
- LeDoux J. E. (1992). *Emotion as memory*. In *Handbook of Emotion and Memory*, ed. S. Christianson. Hillsdale, NJ: Erlbaum, pp. 269-88.
- LeDoux, J. (1996). *The Emotional Brain*. New York: Simon & Schuster.
- Levine H.B. (2013). *Comparing Field Theories*. *Psychoanal. Dial.*, 23:667-673.

- Lifton, R.J. (1993). *Protean self: resilience in the age of fragmentation*. New York: Basic Books.
- Loewald, H.W. (1960). On the Therapeutic Action of Psycho-Analysis. *Int J Psycho-Anal* 41:16-33.
- Loewald, H.W. (1971). On Motivation and Instinct Theory. *Psychoanal Study Child*, 26: 91-128.
- Loewald, H.W. (1978). Instinct theory, object relations, and psychic-structure formation. *J Am Psychoanal Assoc* 26:493-506.
- Loewenstein, R. (1953 [1982]). Some remarks on defenses, autonomous ego, and psychoanalytic technique. In: *Practice and Precept in Psychoanalytic Technique*. pp. 40-51. New Haven, CT: Yale University Press.
- Lombardi, R. (2000). Reflections on some of Matte-Blanco's and Ferarri's hypotheses. *Revista Psicoanal.*, 46: 683-7-6.
- López-Ballestros, L. (1923). *Sigmund Freud: Obras completas*, vol. IV. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Luria, A.R. (1966). *The Cortical Functions in Man*. New York: Basic Books.
- Luria, A.R. (1973). *The Working Brain*. Aylesbury: Penguin.
- Lynch, A.A., Richards, A.D. and Bachant, J.L. (1997). Interaction in the transference / countertransference continuum. Presented at the 40th International Psychoanalytic Association Congress. Barcelona, Spain.
- Lynch, A.A. & Richards, A.D. (2010). Leo Rangell: The Journey Of A Developed Freudian. *Psychoanal Rev*, 97: 361-391.
- Lyons-Ruth, K. (1998). Implicit relational knowing: its role in development and psychoanalytic treatment. *Inf. Ment. Health Journ* 19: 282-289.
- Lyons-Ruth, K. (1999). The two-person unconscious. Intersubjective dialogue, enactive relational representation and the emergence of new forms of relational organization. *Psychoanal.Inq.*, 19: 576-617.
- Mahler, M.S. (1963). Thoughts about Development and Individuation. *Psychoanal. St. Child*, 18:307-324.
- Mahler, M.S., Pine, F. and Bergmann, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. New York: Basic Books.
- Malberg, N., Raphael-Leff, J. (2014). Introduction in Fairbairn and the Object Relations tradition. Edited by GS Clarke & DE Scharff. London: Karnac Books.
- Mancia, M. (1980). *Neurofisiologia e vita mentale*. Bologna: Zanichelli.

- Mancia, M. (2000). Sulle molte dimensioni della memoria: neuroscienze e psicoanalisi. *Psiche*, VIII, 2:181-193.
- Mancia, M. (2006a). *Psychoanalysis and Neuroscience*. Milan: Springer.
- Mancia, M. (2006b). Implicit Memory and Early Unrepressed Unconscious: their Role in the Therapeutic Process (How the Neurosciences can contribute to Psychoanalysis). *Int J Psychoanal*, 87: 83-103.
- Mancia, M. (2007). L'Inconscio e la sua storia. *Psiche* 1: 35-50.
- Martini, G. (2005). *La sfida dell'irrapresentabile*. Franco Angeli: Milano.
- Matte-Blanco, I. (1959). Expression in symbolic logic of the characteristics of the system Ucs, or the logic of the system Ucs. *Int J Psycho-Anal*, 40: 1-5.
- Matte-Blanco, I. (1975). *The unconscious as Infinite Sets: An Essay in Bi-Logic*. London, Duckworth.
- Matte-Blanco, I. (1988). *Thinking, feeling and being*. London, Routledge.
- McKenzie, R. (1992). *The Classics in Group Psychotherapy*. The Guilford Press: New York.
- Mom, J. (1980). *Aportaciones al Concepto de Objeto en Psicoanálisis*. Buenos Aires. Amorrortu.
- Newirth, J. (2003). *Between Emotion and Cognition: The Generative Unconscious*. New York: Other Press.
- Neyraut, M. (1978). *Les Logiques de l'Inconscient*. Paris: Hachette
- Nitsun, M. (1996). *The Antigroup: Destructive Forces in the Group and their Creative Potential*. London: Routledge.
- Ogden, T. (1980). On the nature of schizophrenic conflict. *Int J Psycho-Anal* 61: 513–33.
- Ogden, T.H.(1982). *Projective Identification and Psychotherapeutic Technique* New York: Jason Aronson.
- Ogden, T.H. (1992a). The dialectically constituted/decentred subject of psychoanalysis. I. The Freudian subject. *Int J Psycho-Anal* 73: 517–526.
- Ogden, T.H. (1992b). The dialectically constituted/decentred subject of psychoanalysis. II. The contributions of Klein and Winnicott. *Int J Psycho-Anal* 73: 613–626..
- Ogden, T. (1994). The Analytical Third: Working with Intersubjective Clinical Facts. *Int J. Psycho-Anal.* 75: 3-20.
- Ogden, T.H. (2003). What's true and whose idea was it?. *Int. J. Psycho-Anal.*, 84:593-606.
- Ogden, T.H. (2005). What I Would Not Part With. *Fort Da*, 11:8-17.

- Ogden, T. (2007). On Talking-as-dreaming. *Int. J. Psycho-Anal.* 88:575-589.
- Panksepp, J. (1999). Drives, Affects, Id Energies, and the Neuroscience of Emotions. Response to the Commentaries by Jaak Panksepp. *Neuropsychoanal* 1:69-89.
- Papiasvili, E.D. (1995). Conflict In Psychoanalysis and In Life. *Int. Forum Psychoanal.*, 4:215220.
- Papiasvili, E.D. (2011). Sibling Transference Phenomena in Experiential Process Groups. *Group* 35:289-303.
- Papiasvili, E.D. and Mayers, L.A. (2013). Perceptions, Thoughts and Attitudes in the Middle Ages. In: *Abnormal Psychology Across the Ages*. Vol. 1: pp.15-31. Plante, T. (Ed.), Oxford: Praeger.
- Papiasvili, E.D. (2014). The Contemporary Relevance of Sándor Ferenczi's Concept of Identification with the Aggressor to the Diagnosis and Analytic Treatment of Chronic PTSD. *Psychoanal Inq* 34: 122-134.
- Papiasvili, E.D. (2015). Translational Aspects of Interpretation Today: A Dynamic and Developmental View. *Psychoanal Inq*, 38: 88-101.
- Papiasvili, E.D. and Mayers, L.A. (2014). Specific Educational Practices for Girls and Boys in Relation to the Prevailing Perceptions, Thoughts, and Attitudes in the Middle Ages: A Psychoanalytic Hypothesis. Featured Lecture, 37th annual convention of the International Psychohistory Association, New York, June 4-6, 2014.
- Papiasvili, E.D. and Mayers, L.A. (2016). Two Medieval Lives: Hildegard of Bingen and William Marshal. *Clio's Psyche*, 22: 300-307.
- Peirce, C.S. (1894). "What is a sign?" in *The Essential Peirce*, vol. II (1893-1913), (Edited by the Peirce Edition Project) Bloomington: Indiana University Press, 1998, pp. 4-10.
- Pichon-Rivière, E. (1977). *Obras Completas*. Buenos Aires: Nueva Visión. Pontalis, J.B. (2001). *Ce temps qui ne passe pas*. Gallimard: Paris.
- Pulver, S.E. (2003). On the astonishing clinical irrelevance of neuroscience. *J Am Psychoanal Asso*, 51:755-772.
- Racker, H. (1953). A Contribution to the Problem of Countertransference. *Int J PsychoAnal*, 34 :313-24.
- Racker, H. (1957). The meanings and uses of countertransference. *Psychoanal Q* 26:303357.
- Rangell, L. (1963a). The Scope of Intrapsychic Conflict—Microscopic and Macroscopic Considerations. *Psychoanal Study Child* 18:75-102.
- Rangell, L. (1963b). Structural Problems in Intrapsychic Conflict. *Psychoanal Study Child*, 18:103-138.

- Rangell, L. (1967). Psychoanalysis, Affects, and the 'Human Core'—On the Relationship of Psychoanalysis to the Behavioral Sciences. *Psychoanal Q*, 36:172-202.
- Rangell, L. (1969a). The Intrapsychic Process and its Analysis—A Recent Line of Thought and its Current Implications. *Int J Psycho-Anal*, 50:65-77.
- Rangell, L. (1969b). Choice-Conflict and the Decision-Making Function of the Ego: A Psychoanalytic Contribution to Decision Theory. *Int J Psychoanal*, 50:599-602.
- Rangell, L. (1971). The Decision-Making Process: A Contribution from Psychoanalysis. *Psychoanal Study Child*, 26:425-452.
- Rangell, L. (2004). *My life in theory*. New York: Other Press.
- Rangell, L. (2007). *The road to unity in psychoanalytic theory*. New York: Aronson.
- Rapaport, D. and Gill, M. M. (1959). The Points of View and Assumptions of Metapsychology. *Int J Psycho-Anal* 40: 153-162.
- Rayner, E. (1981). Infinite experiences, affects and the characteristics of the unconscious. *Int J Psycho-Anal*, 62: 403-412.
- Rayner, E. (1995). Is there any logic in feelings? An introduction to Matte-Blanco's theory of emotions. *British J Psychotherapy*, 12: 242-250.
- Reid, W. (1999). Le cadre analytique revisité. *Filigrane* 8:33-48. Reid, W. (2008a). Un nouveau regard sur la pulsion, le trauma et la méthode analytique. Première partie : Une théorie de la psyché. *Filigrane* 17(1): 68-94.
- Reid, W. (2008b). Un nouveau regard sur la pulsion, le trauma et la méthode analytique. Deuxième partie : une théorie de la méthode. *Filigrane* 17(2): 70-98
- Reich, W. (1931a). Character Formation and the Phobias of Childhood. *Int J Psycho-Anal* 12: 219-230.
- Reich, W. (1931b). The Characterological Mastery of the Oedipus Complex. *Int J PsychoAnal* 12: 452-467.
- Reik, T. (1948). *Listening with the Third Ear*. Farrar, New York. Straus and Company.
- Reiner, A. (2012). *Bion and Being. Passion and the Creative Mind*. London, Karnac.
- Rey, H. (1976). The Unconscious as Infinite Sets: An Essay in Bi-Logic, book review. *Int. J. Psycho-Anal.*, 57:491-496.
- Richards, A.D. (1992) Unconscious fantasy: an introduction to the work of Jacob Arlow. *J Clin. Psychoanal.* 1:505-512.

Richard, A.D. (1986). Introduction in: *Psychoanalysis, the Science of Mental Conflict: Essays in Honor of Charles Brenner*. (Arnold Richards and Martin Willick, eds.). Hillsdale, N.J.: The Analytic Press.

Richards, A.D. and Lynch, A.A. (2010). *From Ego Psychology to Contemporary Conflict Theory: A Historical Overview*. In: Ellman S (ed.) (2010) *When Theories Touch*. London: Karnac Books.

Richards, A.K. and Richards, A.D. (2000). Benjamin Wolstein and Us: Many Roads Lead to Rome. *Contemporary Psychoanal* 36: 255 – 265.

Rice, A.K. (1969) Individual, Group, and Intergroup Processes. *Human Relations* 22:565-584.

Rothstein, A. (2005). Compromise Formation Theory: An Intersubjective Dimension. *Psychoanal Dial* 15:415-431.

Rosolato, G. (1969). *Essais sur le symbolique*. Paris: Gallimard.

Sandler, J., Sandler, A. (1984). The past unconscious, the present unconscious and interpretation of transference. *Psychoanal Inq* 4:367-399.

Sandler, J. (1976). Dreams, Unconscious fantasies and identity of perception. *Int Rev Psychoanal* 3:33-42.

Sandler, J., Sandler, A. (1987). The past unconscious, the present unconscious and the vicissitudes of Guilt. *Int J Psycho-anal* 68:341=341.

Sandler, J., Sandler, A. (1994). The past unconscious and the present unconscious: a contribution to a technical frame of reference. *Psychoanal St Child* 49: 278-292.

Sandler, J., Rosenblatt, B. (1962). The Concept of the Representational World. *Psychoanal St Child* 17:128-145.

Scarfone, D. (2006). A matter of time: Actual time and the production of the past. *Psychoanal Q* 75L 807-834.

Scarfone, D. (2014a). L'impassé, actualité de l'inconscient, in : *L'actuel en psychanalyse*, Bulletin de la Société Psychanalytique de Paris, Paris: PUF.

Scarfone, D. (2014b). The Work of Remembering and the Revival of the Psychoanalytic Method. *Int. J. Psycho-Anal.*, 95:965-972.

Scarfone, D. (2016a). Enactive cognition, time, and the unconscious. *Psychoanal Inq*. In press.

Scarfone, D. (2016b). El inconsciente que habla y el inconsciente de que hablamos. *Caliban*. In press.

Schafer, R. (1976). *A new language for psychoanalysis*. New Haven and London: Yale Univ Press

Schore, A.N. (2003). *Affect Regulation and the Repair of the Self*. New York: Norton.

- Schur, M. (1966). *The id and the regulatory principles of mental functioning*. New York: International UP.
- Shevrin, H. (1994). The Uses and Abuses of Memory. *J Amer Psychoanal Assoc* 42:991-996.
- Shevrin, H. (1997). Commentaries. *J Am Psychoanal. Assoc* 45:746-753.
- Shevrin, H. (1999). University of Michigan: Program of research on Unconscious Processes. *Neuropsychoanal* 1:287-288.
- Shevrin, H. (2002). A Psychoanalytic View of Memory in the Light of Recent Cognitive and Neuroscience research. *Neuropsychoanal* 4:131-139.
- Shevrin, H., and Dickman, S. (1980). The psychological unconscious: A necessary assumption for all psychological theory? *Amer. Psychologist*, 35:421-434.
- Shevrin, H., Williams, W. J., Marshall, R. E., Hertel, R. K., Bond, J. A., & Brakel, L. A. (1992). Event-related potential indicators of the dynamic unconscious. *Consciousness Cognition*, 1:340-366.
- Shevrin, H., Bond, J. A., Brakel, L. A., Hertel, R. K., & Williams, W. J. (1996). *Conscious and Unconscious Processes: Psychodynamic, Cognitive, and Neurophysiological Convergences*. New York: Guilford Press.
- Shevrin, H., Snodgrass, M., Brakel, L., Kushwaha, R., Kailada, N., Basan, A. (2013). Subliminal unconscious conflict alpha power inhibits supraliminal conscious symptom experience. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7: 544. Doi:10.3389/00544.
- Siegel, D.J. (1999). *The Developing Mind: Towards a Neurobiology of Interpersonal Experience*. New York: The Guilford Press.
- Siegel, D.J. (2007). *The Mindful Brain*. New York: Norton. Slavson, S.R. (1947). *General Principles and Dynamics. Practice of Group Therapy*. New York: International UP.
- Solms, M. (1997). *The Neuropsychology of Dreams*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Solms, M. (2000a). Freud, Luria and the Clinical Method. *Psychoanal Hist* 2: 76-109.
- Solms, M. (2000b). Dreaming and REM sleep are controlled by different brain mechanisms. *Behavioral and Brain Sciences* 23: 843-850.
- Solms, M., Turnbull, O.H. (2011). What is Neuropsychoanalysis? *Neuropsychoanal* 13:133145.
- Spitz, R. (1957). *No and Yes – The genesis of human communication*. New York: International UP.
- Stein, R. (2008). The otherness of sexuality: excess. (2008). *J Am Psychoanal Assoc*, 56:4371.

Stern, D.B. (1997), *Unformulated Experience: From Dissociation to Imagination in: Psychoanalysis*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant*. New York: Basic Books

Stern, D.N., Sander, L., Nahum, A., Harrison, A., Bruschiweiler-Stern, N., and Tronick, E. (1998). Noninterpretive mechanisms in psychoanalytic therapy. *Int J Psycho-Anal* 79: 903921.

Stone, L. (1961). *The Psychoanalytic Situation*. New York: International UP.

Stolorow, R. and Atwood, G. (1992). *Contexts of Being: The Intersubjective Foundations of Psychological Life*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

Sullivan, H.S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Toth, Cicchetti, Rogosch und Sturge-Apple (2009) [see p. 52]

Uhlhaas, P.J., Pipa, G., Lima, B., Melloni, L., Neuenschwander, S., Nikolic, D., and Singer, W. (2009). Neural synchrony in cortical networks: History, concept and current status. *Frontiers Integrative Neuroscience*, 3:17.

Villa, Brakel, Shevrin and Bazan (2008) [see p. 48]

Villa, Shevrin, Snodgrass, Bazan and Brakel (2006) [see p. 49]

Volkan, V.D. (1988). *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*. Northvale, NJ: Aronson.

Volkan, V.D. (1999). *Das Versagen der Diplomatie*. Giessen : Psychosozial-Verlag.

Wang, M. (1959). The Structural Determinants of a Phobia: A Clinical Study. *J Am Psychoanal Assoc* 7:675-695.

Warrington, E.K., Weiskrantz, L. (1974). The Effect of Prior Learning on Subsequent Retention in Amnesia Patients. *Neuropsychologia*, 12: 199-210.

Weinstein, L. (2007). When sexuality reaches beyond the pleasure principle: Attachment repetition and infantile sexuality. In: *Attachment and Sexuality*, ed. D. Diamond, S. Blatt, & J. Lichtenberg. New York: Analytic Press.

Weinstein, L. (2008). Commentary on "Is There a Drive to Love?". *Neuro-Psychoanalysis*, 10(2):178-182.

Wilner, A. and Aubé, M. (2014). A convergent neurological and psychoanalytic view of the concept of regression and mental structure in a case of NMDA receptor encephalitis. *Neuropsychoanal* DOI: 10. 1080/15294145.2014.973437.

Winnicott, D.W. (1949). *Mind and its Relation to the Psyche-Soma*. In *Through Paediatrics to Psycho-Analysis*. London: Hogarth Press, pp 243-254 (1978).

Winnicott, D.W. (1953). Transitional objects and transitional phenomena., *Int J Psychoanal* 34:89-97.

Winnicott, D.W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *Int. J. Psycho-Anal.* 41: 585-595.

Wolf, A. Schwartz, E.K. (1959). Psychoanalysis in Groups: The Role of Values. *Am J Psychoanal.* 19:37-52

Wright, J.S. and Panksepp, J. (2014). An evolutionary framework to understanding foraging, Wanting and Desire: The Neuropsychology of the SEEKING System. *Neuropsychopharmacol* 14:539

Yamamoto, J., Suh, J., Takeuchi, D., Tonegawa, S. (2014). Successful execution of working memory linked to synchronized high-frequency gamma oscillations. *Cell* 157:845-857.

Yovell, Y., Solms, M., Fotopoulou, A. (2015). The case for neuropsych psychoanalysis: Why a dialogue with neuroscience is necessary but not sufficient for psychoanalysis. *Int J PsychoAnal*, 96:1515-1553.

Zimerman, D. (2008). *Vocabulário Contemporâneo de Psicanálise*. Porto Alegre: Arte M.

Consultanți și contribuitori regionali

Europa: Cono Aldo Barnà, MD; Judy Gammelgaard, Professor, Dr. Phil; Maria Ponsi, MD

America Latină: Dr. Jose Renato Avzaradel, analist în formare

America de Nord: Fred Busch, PhD; Allannah Furlong, PhD; Daniel Traub-Werner, MD; (Consultants). G. Abelin-Sas, MD; M. Anderson, MD; J.L. Bachant, PhD; F. Baudry, PhD; L. Brown, PhD; I. Cairo, MD; D. Carveth, PhD; E. Debbane, MD; J. Fernando, PhD; J.L. Fosshage, PhD; A. Harris, PhD; L. Kirshner, MD; H.B. Levine, MD; C. Lovett, PhD; A.A. Lynch, PhD; M. Meloche, MSW; R. Oelsner, PhD; E.D. Papiasvili, PhD; G.S. Reed, PhD; W. Reid, MD; A. Reiner, PhD; A.D. Richards, MD; A.K. Richards, CSW; D. Scarfone, MD; R. Sosnik, MD; A. Wilner, MD (Writers, Advisers)

Co-Președinte Inter-Regional: Eva D. Papiasvili, PhD, ABPP

Dicționarul Interregional de psihanaliză IPA este autorizat cu Creative Commons Licence nr. CC-BY-NC-ND. Drepturile principale rămân ale autorilor (IPA și membrii IPA contibutori), dar materialul poate fi folosit de către terți cu condiția să nu fie în scop comercial, cu recunoașterea apartenenței IPA, inclusiv referința la acest URL www.ipa.world/IPA/Encyclopedic_Dictionary) și cu reproducerea verbatim, nu în formă derivată, editată, remixată. Apăsați [aici](#) pentru termeni.

Tradus de: Daniela Andronache

Coordonat de: María Inés Nieto